

วารสาร

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์

ISSN 1905-1603 | ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๐

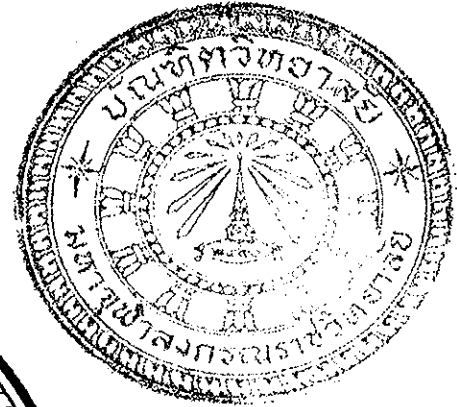
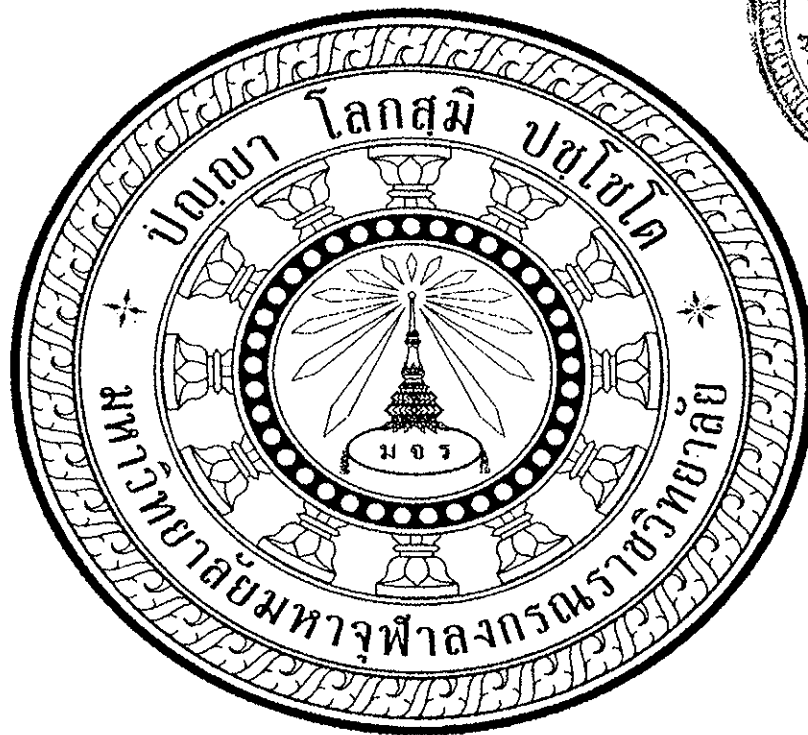

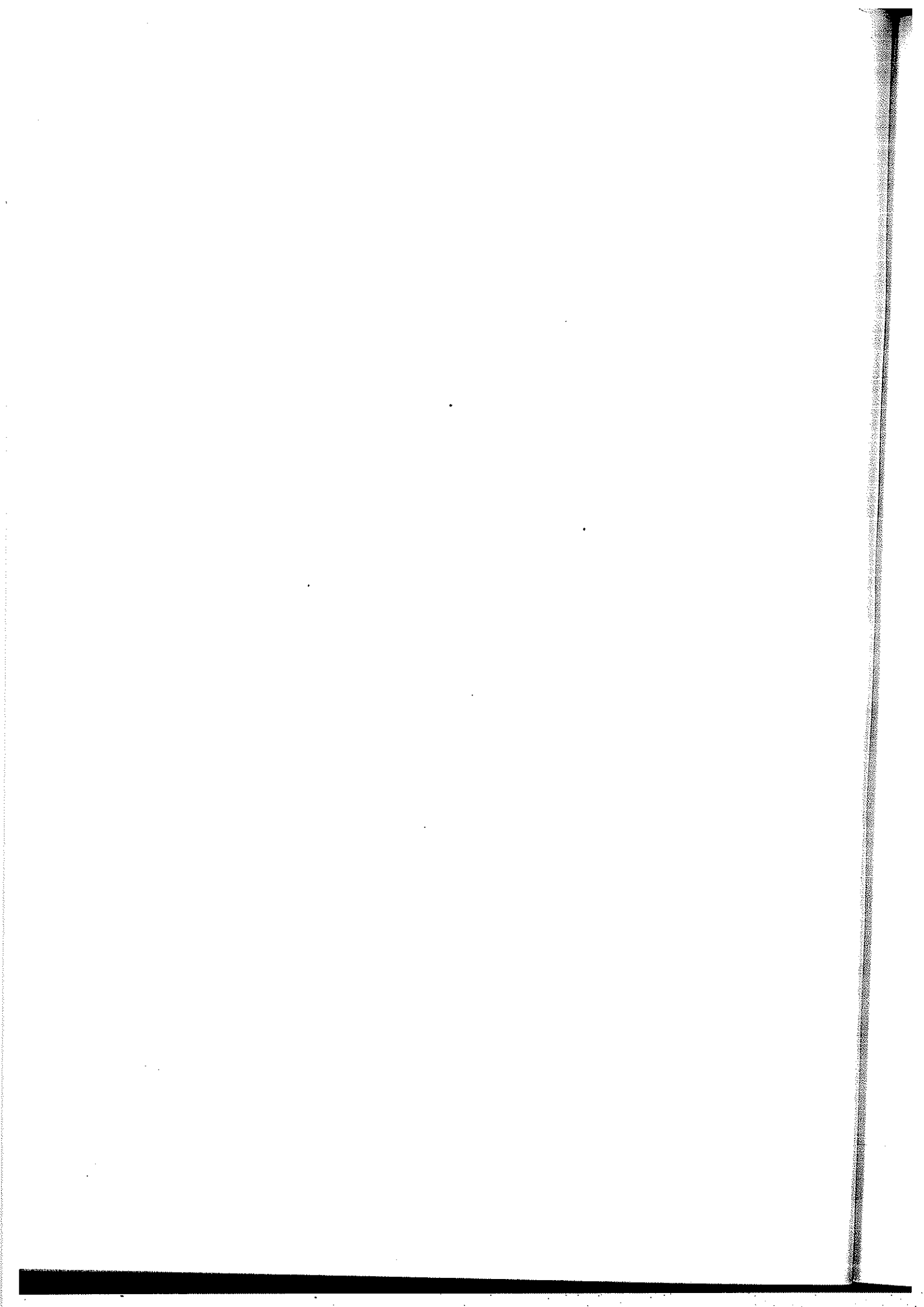
วารสาร

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์

ISSN 1905-1603 ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๐

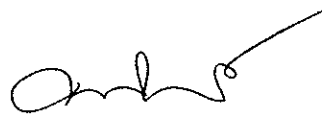
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทรศัพท์ : ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐, โทรสาร : ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐
[http : //gds.mcu.ac.th](http://gds.mcu.ac.th), e-mail : grads@mcu.ac.th

สภาอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีความยินดีที่พระเดชพระคุณสมเด็จพระราชาคณะที่ปรึกษาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต) ปญฺญาเป็นแสงสว่างในโลก” มีพระกรุณาธิคุณให้พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง มีพระกรุณาธิคุณให้พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์จัดการศึกษาและวิจัยคณาจารย์และคณาจารย์ที่ปรึกษาของมหาวิทยาลัย เราจึงสรุปออกมาเป็นปรัชญาว่า ศูนย์กลางการศึกษาพระปริยัติธรรมและบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม เรามีพันธกิจในการผลิตพระภิกษุสามเณรและคณาจารย์ ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เราได้รับเลือกให้เป็นสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ โดยการประชุมชาวพุทธนานาชาติ เนื่องในวันวิสาขบูชา เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ให้จัดตั้งสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ โดยตั้งอยู่ที่ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย งานวิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นงานหลักของมหาวิทยาลัยเรา

บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนสำคัญที่ผลิตงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาโดยนิสิตเขียนวิทยานิพนธ์ ซึ่งแต่ละปีก็จะคัดเลือกวิทยานิพนธ์ดีเด่นจัดพิมพ์เผยแพร่ในงานประสาธน์ปริยญา คณาจารย์เขียนตำราประกอบการศึกษา จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นรูปเล่ม ต่อมาได้ดำเนินการจัดพิมพ์วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ จัดพิมพ์ถึงปีที่ ๓ แล้ว ซึ่งในปีนี้จะจัดพิมพ์พร้อมกัน ๔ ฉบับ คณาจารย์และนิสิตระดับปริญญาเอกสาขาพระพุทธศาสนาได้ช่วยกันเขียนบทความทางพระพุทธศาสนา ขออนุโมทนาในความวิริยะอุตสาหะของคณะผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนิสิตของบัณฑิตวิทยาลัย ที่ได้จัดทำวารสารอย่างต่อเนื่อง เพื่อบริการวิชาการแก่สังคม

(พระธรรมโกศาจารย์)

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทบรรณาธิการ

วารสาร “บัณฑิตศึกษา” ฉบับที่ ๓ ฉบับที่ ๓ เดือนกรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๐ ซึ่งในปี ๒๕๕๐ ทางทีมงานจัดทำวารสาร ได้ดำเนินการขอบทความจากคณาจารย์ และนิสิตปริญญาเอก จากพร้อมด้วย ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม - มีนาคม ๒๕๕๐ ฉบับที่ ๒ เดือนเมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๐ ฉบับที่ ๓ เดือนกรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๐ ฉบับที่ ๔ เดือนตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๕๐ สำหรับฉบับที่ ๓ นี้มีคณาจารย์ เสนอบทความทางพระพุทธศาสนา และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา คือ

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภณ) รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ นำเสนอบทความเรื่อง “วิเคราะห์ธรรมในสัพพสาสวสูตร” ท่านได้วิเคราะห์การละอาสวะตามแนวคัมภีร์พระพุทธศาสนาประยุกต์ตามวิธีการร่วมสมัย เป็นแนวสำหรับนิตินในการวิเคราะห์แบบประยุกต์

พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย นำเสนอบทความเรื่อง “พุทธธรรมเพื่อความเข้าใจในชีวิต” ท่านได้แยกแยะเพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจวงเวียนชีวิตตามกระแสปฏิบัติจสมุปปาท รวมทั้งให้เข้าใจเรื่องสัสตทิกุณฺณิและอุจเจททิกุณฺณิ ตามแนวคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ผศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน หัวหน้าภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นำเสนอบทความเรื่อง “พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” ท่านได้นำเสนอปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันแล้วชี้ให้เห็นว่าหลักการทางพระพุทธศาสนาส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ดร.ภูมิ มูลศิลป์ หัวหน้าสาขาวิชาประวัติศาสตร์มหาบัณฑิต (หลักสูตรภาษาอังกฤษ) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ นำเสนอบทความเรื่อง “หลักอินทภาษในกฎหมายตราสามดวง” ท่านนำเสนอเรื่องการตัดสินคดีความอย่างยุติธรรมในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นพระราชประสงค์ที่จะรักษาประชาชนแลมนตรีคู่กับการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา

พระศรีธวัชเมธี (ขณะดำรงตำแหน่ง) ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิตนานาชาติ นำเสนอบทความเรื่อง “ชนกลุ่มน้อยในเมืองสุพรรณบุรี” ซึ่งตีพิมพ์ในวารสารวิจัยเกี่ยวกับเมืองสุพรรณบุรีตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาพร้อมชุมชนที่อาศัยอยู่โดยใช้อักษรเป็นเครื่องบอกลักษณะประชาชน

อาจารย์รังษี สหพันธ์ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย นำเสนอบทความเรื่อง “อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์” ซึ่งตีพิมพ์ในวารสารวิจัยเกี่ยวกับเมืองสุพรรณบุรีตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาพร้อมชุมชนที่อาศัยอยู่โดยใช้อักษรเป็นเครื่องบอกลักษณะประชาชน ซึ่งแปลกันว่า “อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์” เป็นประเด็นวิเคราะห์ว่า ปิฎก หมายถึงคัมภีร์หรือไม่ แปล สมปทาน หมายถึงอะไร นั้นถูกต้องหรือไม่

ต่อจากบทความ เป็นบทความวิจัยเกี่ยวกับผู้สำเร็จการศึกษาปี ๒๕๔๙ ปริญาเอก ๑ ท่าน ปริญาโท ๑๑ ท่าน

เราหวังว่าวารสารบัณฑิตศึกษานับนี้ จะนำเสนอความรู้เรื่องทางพระพุทธศาสนา และสร้างความเข้าใจในองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนายิ่งขึ้นแก่ผู้สนใจใฝ่รู้ ตามความสามารถและกำลัง

กองบรรณาธิการ

สารบัญ

สารจากอธิการบดี	ก
บทบรรณาธิการ	ข
T ส่วนที่ ๑ : บทความทางวิชาการ	
วิเคราะห์ธรรมในสัพพาสวสูตร	๒
พระสุธีวรญาณ, รศ.ดร.	
พุทธธรรมเพื่อความเข้าใจในชีวิต	๒๐
ปฎิจจสมุปบาท - พ.ม.บุญเลิศ	
พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	๔๐
ผศ.ดร.ประเวศ	
หลักอันทฤษฎีในกฎหมายตราสามดวง	๗๒
ดร.ภูมิ มุลศิลป์	
ชนกลุ่มน้อยในสุพรรณบุรี	๘๐
พระศรีธวัชเมธี	
อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์	๑๐๔
รังษี สุหนต์	
T ส่วนที่ ๒ : บทความย่อวิทยานิพนธ์	๑๔๑

- T **วิเคราะห์ธรรมในลัทธิพาลาสวสูตร** ๒
พระสุธีวรญาณ, รศ.ดร.
-
- T **พุทธธรรมเพื่อความเข้าใจในชีวิต** ๒๐
ปฏิจจสมุปบาท - พ.ม.บุญเลิศ
-
- T **พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** ๔๐
ผศ.ดร.ประเวศ
-
- T **หลักอินทภาษในกฎหมายตราสามดวง** ๗๒
ดร.ภูมิ มุลศิลป์
-
- T **ชนกลุ่มน้อยในสุพรรณบุรี** ๘๐
พระศรีธวัชเมธี
-
- T **อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์** ๑๐๔
อาจารย์รังษี สุนนท์
-

วิเคราะห์ธรรมในลัทธิพาสวสูตร มัชฌิมนิคาย

พระสุตฺตญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), รศ. ดร.

Ph.D. in History (Mysore, India)

Ph.D. in Buddhist Studies, Delhi, India.

รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๑. ที่มาของพระสูตร

ลัทธิพาสวสูตร เป็นพระสูตรที่ ๒ ในมัชฌิมนิคาย มูลปณณาสกบาล พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๒ ข้อที่ ๑๔-๒๘ หน้าที่ ๑๐-๑๖ เป็นพระสูตรที่แสดงวิธีการละอาสวะที่เรียกว่า ปาหัตตพพธรรม (ธรรมที่ควรละ) โดยพิสดาร รมีถึง ๗ วิธี (7 methods of elimination of all taints or canker) พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒ ข้อที่ ๑๔ - ๒๘ หน้าที่ ๑๗ - ๒๖ สำหรับผู้สนใจฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ในชุด Teachings of the Buddha ฉบับแปลโดย ภิกขุ ญาณโมลี และภิกขุโพธิ ในชื่อว่า The Middle Length Discourses of the Buddha, New Translation of The Majjhina Nikaya สูตรที่ ๒ หน้า ๙๑-๙๖ (1995: Bhikku Bodhi)

๒. สาระสำคัญของพระสูตร

๒.๑ ตรัสกับใคร ? ที่ไหน?

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ที่ พระเชตะวันอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี แขวงกรุงสาวัตถี เหตุที่ทรงแสดงพระสูตรนี้ คัมภีร์ปัญจสุทฺตนิคายว่า ทรงประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้น กำจัดอุปกิเลส ของตนให้หมด สิ้นไป เหตุเกิดของพระสูตรนี้ จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ คือทรงแสดงเพราะ อธิษฐานของผู้อื่น

๒.๒ ใจความสำคัญของพระสูตรว่า อย่างไร ?

พระผู้มีพระภาครับถึงเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า พระองค์จะทรงแสดงเหตุ

แห่งการปิดกั้นอัสวะทั้งปวงให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นพร้อมจะรับฟัง จึงตรัสเรื่องนี้ตามลำดับดังนี้

ภาคแรก ตอนต้นของพระสูตรทั้งย้าว่า ความสิ้นอัสวะทั้งปวง จะมีได้เฉพาะผู้รู้ ผู้เห็น ผู้ไม่รู้ ผู้ไม่เห็น ไม่อาจทำอัสวะทั้งปวงให้หมดสิ้นได้แล้วทรงอธิบายว่า คำว่า ผู้รู้ ผู้เห็น หมายถึง ผู้รู้ ผู้เห็น ด้วยโยนิโสมนสิการ คือการพิจารณาโดยแยบคาย จากนั้นทรงจำแนก อัสวะออกเป็น ๗ ชนิด คืออัสวะจะพึงละด้วยทัสสนะ (ความเห็น) ที่ต้องละด้วยการสังวร ที่ต้องละด้วยการใช้สอย ที่ต้องละด้วยการอดกลั้น ที่ต้องละด้วยการเว้น ที่ต้องละด้วยการบรรเทา และที่ต้องละด้วยการเจริญ

ภาคที่สอง ทรงอธิบายอัสวะทั้ง ๗ ชนิดโดยวิธีการถาม-ตอบมีใจความดังนี้

๑. อัสวะที่จะพึงละด้วยทัสสนะเป็นอย่างไร ?

คำตอบ - บุคคลผู้รู้มิได้ลำดับ ไม่ได้พบพระอริยะ หรือสัตบุรุษ ไม่รู้แจ้งธรรมของท่าน ไม่รู้ทั่วถึงธรรมที่ควรมนสิการและไม่ควรมนสิการ จึงมนสิการแต่ธรรมที่ไม่ควรมนสิการ ไม่มนสิการธรรมที่ควรมนสิการ จึงเกิดอัสวะ ๓ ประการ คือ

(๑) กามาสวะ อัสวะคือกาม หมายถึงความกำหนัดในกามคุณ ๕

(๒) ภวาสวะ อัสวะ คือภพ หมายถึง ความกำหนัดในรูปภพและ อรูปภพ

(๓) อวิชชาสวะ อัสวะคืออวิชชา หมายถึงความเห็นผิด ๖ ประการ อัสวะ

เหล่านี้เกิดขึ้นเฉพาะมนสิการที่ไม่ควรมนสิการ ๑๖ ประการ จึงต้องละด้วย

การพิจารณาโดยหยาบคาย ด้วยปัญญาอันยิ่ง อัสวะที่ต้องละด้วยทัสสนะ

เป็นอย่างไร

๒. อัสวะที่จะพึงละด้วยการสังวรเป็นอย่างไร ?

คำตอบ - ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มนสิการโดยแยบคาย สำรวมระวางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ของตนมิให้อัสวะและความเร่าร้อนเกิดขึ้นได้ อัสวะเหล่านั้นชื่อว่าอัสวะที่ต้องละด้วยการสังวร อัสวะที่ต้องละด้วยการสังวรเป็นอย่างไร

๓. อัสวะที่ต้องละด้วยการใช้สอย อย่างมีสติเป็นอย่างไร ?

คำตอบ - เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคาย แล้วใช้สอยจิวร

บริโภคอาหาร ใช้สอยเสนาสนะ และสถานปัจจัยเภลัชบริหารให้เหมาะสมกับความเป็นสมณะจนอาสวะและความเร่าร้อนที่ให้คับแค้นไม่มีแก่ภิกษุ นั้น อาสวะที่ละด้วยการใช้สอยเป็นอย่างนี้

๔. อาสวะที่จะพึงละด้วยการอดกลิ่น เป็นอย่างไร ?

คำตอบ - เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้ว อุดมกายและอดทนต่อความร้อนและความหนาว อดทนต่อความหิวและหยาบของอาหาร อดทนต่อความระคาย อดทนต่อความรบกวนของธรรมชาติและสัตว์เลื้อยคลาน อดทนต่อมลพิษหยาบคายร้ายแรงต่างๆ และอดทนต่อทุกขเวทนาในร่างกาย จนอาสวะและความเร่าร้อนที่ไม่มีแก่ภิกษุ นั้น อาสวะที่พึงละด้วยการอดกลิ่นเป็นอย่างนี้

๕. อาสวะที่จะพึงละด้วยการเว้น เป็นอย่างไร ?

คำตอบ - เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้ว หลีกเลี้ยงสัตว์ดุร้าย สถานที่โอโคจร ไม่คบมิตรชั่ว จนอาสวะและความเร่าร้อนที่ให้คับแค้นไม่มีแก่ภิกษุ นั้น อาสวะที่พึงละด้วยการเว้นเป็นอย่างนี้

๖. อาสวะที่จะพึงละด้วยการบรรเทาเป็นอย่างไร ?

คำตอบ - เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้ว ไม่รับความคิดเกี่ยวกับกามคุณ ความคิดเกี่ยวกับความพยาบาท และความคิดเกี่ยวกับการเบียดเบียนกัน และบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแก่ตนแต่พยายามละ บรรเทา ทำให้หมดไปมิให้เกิดขึ้นมาอีก จนอาสวะและความเร่าร้อนที่ให้คับแค้น ไม่มีแก่ภิกษุ นั้นอีก อาสวะที่ต้องละด้วยการบรรเทาเป็นอย่างนี้

๗. อาสวะที่จะต้องลบด้วยการเจริญ เป็นอย่างไร ?

คำตอบ - เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้ว เจริญสติ สัมโพชฌงค์ ๘ มหาวิจยสัมโพชฌงค์ ๖ วิริยสัมโพชฌงค์ ๖ ปิติสัมโพชฌงค์ ๖ บัณฑิตวิริยสัมโพชฌงค์ ๖ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ๖ อาศัยความสงบ ปราศจากความกำหนัดดับตัณหาโดยไม่เหลือจึงน้อมไปเพื่อความสละ จนอาสวะและความเร่าร้อนที่ทำให้คับแค้น ไม่มีแก่ภิกษุ นั้น อาสวะที่ต้องละด้วยการเจริญเป็นอย่างนี้

ภาคที่สุด ท้ายที่สุดทรงตรัสชมเชยภิกษุว่า “เป็นผู้สำรวมระวังอาสวะทั้งปวงเหล่านี้ ละตัณหาได้ ละสังโยชน์ได้ ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้แล้ว เพราะบรรลุด้วยการเห็นและการ ละมานะโดยชอบ” คำชมเหล่านี้เป็นดุจยาชูกำลังทำให้ภิกษุเหล่านี้มีความอุสาหะพยายาม ที่จะละอาสวะของตนให้หมดสิ้นไปในที่สุด

เมื่อทรงแสดงพระสูตรจบลง ภิกษุทั้งหลายต่างมีใจชื่นชมพระพุทธานุภาพิต หมายความว่า ทรงแสดงได้ถูกใจผู้ฟังและแน่นอนว่าต้องบรรลุผลตามพระประสงค์ที่ ทรงตั้งไว้ก่อนตรัสพระสูตรนี้

๓. ปัจจัยพื้นฐานที่นำไปสู่ปาทัพพธรรมคือธรรมที่ควรละ ได้แก่ โยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ คือ การคิดใคร่ครวญโดยแยบคาย (Reflective Thought) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คิดเป็นระบบ (Systematic Attention) ทรงตรัสชัดว่า “การ ลี้นอาสวะจะมีเฉพาะผู้รู้ ผู้เห็น” ด้วยโยนิโสมนสิการ การคิดโดยแยบคายหรือคิดอย่างมี ระบบ อย่างย่อ ๒ วิธีและอย่างพิสดาร ๑๐ วิธี

โยนิโสมนสิการ อย่างย่อมี ๒ คือ

- ๑) คิดปลุกเร้าปัญญา (Wisdom Awakening)
- ๒) คิดปลุกเร้าคุณธรรม (Virtue Awakening)

การคิดปลุกเร้าให้เกิดปัญญา อาจแบ่งได้ ๗ วิธี คือ

๑) การคิดแบบหาเหตุปัจจัย

ตามนัยปฏิจจสมุปบาท เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมีเพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงดับ ทุกสิ่ง ในโลกล้วนอาศัยกันและกัน (Interdependence) เกิดขึ้นมีทุกข์ก็สาวต่อไปว่าเกิดจากอะไร เกิดจาก ชรา มรณะ ชรา มรณะ เกิดจากอะไร เกิดจาก การเกิด (ชาติ) การเกิด เกิดจาก อะไร จากกรรมภพ, ภพเกิดจากอะไร เกิดจากความยึดมั่นถือมั่น ความยึดมั่นถือมั่น เกิดจากอะไร เกิดจากตัณหา (ความอยาก) ตัณหาเกิดจากอะไร เกิดจากเวทนา เวทนา เกิดจากอะไร เกิดจากผัสสะ- การกระทบ การกระทบเกิดจากอะไร เกิดจากอายตนะ

อายตนะเกิดจากอะไร เกิดจากนามรูปนามรูปเกิดจากอะไร การเกิดจากวิญญาณ วิญญาณเกิดจากอะไร เกิดจากสังขาร สังขารเกิดจากอะไร เกิดจากอวิชชา อวิชชาเกิดจากอะไร ก็เกิดจากอาสวะ ดังนั้น อาสวะจึงเป็นสิ่งที่เกิดขาด คงจะสิ้นทุกข์ได้

๒) การคิดแบบวิเคราะห์ (Analytical Thought)

ตามหลักขั้นวิธีภังค์ คือ การวางแบบองค์ความรู้ขั้นต้นมีเท่าไร ? มี ๕ อย่าง คือ รูปขั้นณ์ เวทนาขั้นณ์ สัญญาขั้นณ์ สังขารขั้นณ์ และวิญญาณขั้นณ์ และขยายขั้นณ์แต่ละชนิดออกไปอีก ก็จะเห็นลายละเอียดชัดเจน ดังรูป

๓) การคิดแบบอริยสัง หรือ คิดแบบแก้ปัญห (Noble Truth Thinking)

อริยสัง แบ่งเป็น ๔ อย่าง คือ

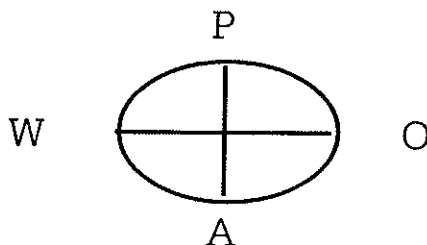
ทุกข์ คือ ปัญหา (Problem)

สมุทัย คือ สาเหตุของปัญหา (Origin of Problem)

นิโรธ คือ เป้าหมายของการแก้ปัญห (Aim)

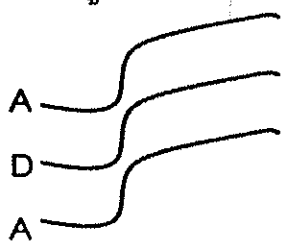
มรรค คือ วิธีการแก้ปัญหให้ได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (Way to the Aim)

ดังนั้น ไม่ว่าจะเจอปัญหาใดทั้งภายในและภายนอก ควรคิดให้ครบทั้ง ๔ ระดับ ก็จะได้ ผลลัพธ์ ออกมา เขียนผังได้ดังนี้

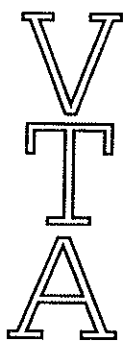
๔) การคิดแบบไตรลักษณ์ หรือทฤษฎี (Three Streams Thinking)

สิ่งที่ประกอบกันขึ้นทุกอย่างไม่เพียงเป็นทุกข์และธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา เมื่อใดก็ตาม ถ้าเห็นด้วยปัญญาทั้ง ๓ กระแส คือ กระแสความไม่เที่ยง ความทุกข์ และ สิ่งประกอบกันขึ้นหาตัวตนมิได้ เมื่อนั้นย่อมเบือนหายในทุกข์หรือชีวิตนั้นคือทางแห่ง ความบริสุทธิ์ สามารถจะแสดงโดยรูป ดังนี้

กระแสน้ำ ๓ กระแสไหลจากภูเขา

๔) **ความคิดแบบปฏิสังขาย** หรือค่าแท้คุณค่าเทียม เมื่อเรามีชีวิตต้องอาศัยปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค แต่เมื่อบริโภคหรือใช้สอยปัจจัย ๔ ต้องรู้ว่า คุณค่าแท้ของปัจจัย ๔ คืออะไร คุณค่าเทียมคืออะไร อย่าหลงไหลในคุณค่า เทียม แต่จงประจักษ์แจ้งให้คุณค่าแท้ บริโภคหรือใช้สอยอย่างฉลาดตามความจำเป็น ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย ที่เรียกว่า พออยู่ พอกิน เป็นอยู่แต่พอดี ที่เหลือเอาไปบริจาคสงเคราะห์ มีรูปสัญลักษณ์ ดังนี้

V = Value

T = Trace

A = Artificial

๖) **ความคิดแบบสามมิติ (Three Dimensions)** พระพุทธองค์ทรงแนะให้เรา มองสิ่งต่างๆ ๓ มุม คือ

(๑) มุมอัสสาทะ จุดที่นำพึงพอใจ Compassing

(๒) มุมอาทีนวะ จุดที่เป็นโทษหนักแล้ว

(๓) มุมนิสสระณะ- จุดที่เป็นทางออก Passing Dispassion

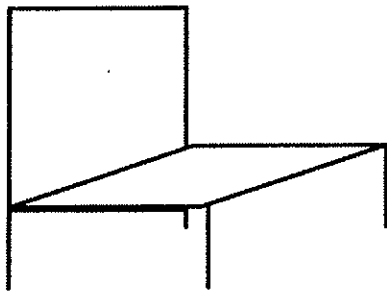
จงค้นให้เห็นคุณ เห็นโทษและทางออกของสิ่งต่างๆ แม้เรื่องกาม ก็รู้ว่า คุณของกาม โทษของกาม และทางออกไปจากกาม คืออะไร จะได้ออกไปจากกามตัณหา ได้รวมทั้งตัณหาข้ออื่นๆ จะทำให้ดับทุกข์ได้

๗) **ความคิดแบบวิภวทัศน์** คือมองให้เห็นรอบด้าน (Total Thought) คนเรา ถ้ามองมุมเดียวด้านเดียวก็จะยึดติดอยู่กับจุด สัจจะเพียงอย่างเดียว นี่เท่านี้ถูก อย่างอื่นผิดหมด ดังนั้นพระพุทธองค์จึงให้เราอย่ามองอะไรอย่างหนึ่งอย่างใดจนเกิดแก่เจ็บตาย อย่ามองอะไรแบบตาบอดคลำช้าง เราก็จะได้ความรอบรู้ที่เห็นโลก อยู่ร่วมโลกอย่างสันติ

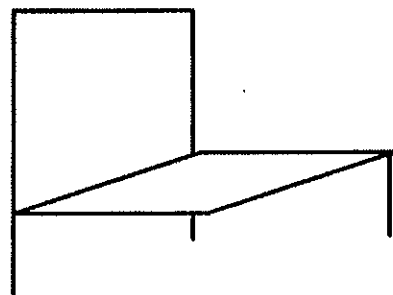
การคิดปลูกเร้าให้เกิดคุณธรรม ๘ ประการ

(๑) **คิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์** (Cause and Effect Relation Thinking) คือความคิดที่มุ่งความเจริญ (วุฒิธรรม) ของตนโดยอรรถธรรม ๔ ประการ จึงจะนำไปสู่ความเจริญได้ ได้แก่

- (๑) สัมปยุตตสัมปยุตต - การคบคนดี เป็นสัตบุรุษ
- (๒) สัทธัมมสวนะ - ฟังคำสอนของสัตบุรุษนั้น
- (๓) โยนิโสมนสิการ - ต้องรู้จักคิดเป็นระบบ อย่างแยกกายเพื่อปรับปรุงตนเอง
- (๔) ธัมมานุষ্ঠปฏิบัติ คือการปฏิบัติธรรมให้เหมาะกับเป้าหมายที่ต้องการ พุดง่าย ๆ
คือเปลี่ยนคำพูดเป็นการกระทำดูเขาแก้อ้อต้องครบ ๔ ขาจึงจะตั้งมั่นคง

สี่ขา

สามขา

(๒) **การคิดแบบปลูกเร้ากุศลธรรม** (Wholesome Development Thinking) พระพุทธองค์ทรงยืนยันว่า ที่พระองค์บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้าเพราะคุณธรรม ๒ ประการ คือ

- (๑) กุศลเสสุ อสนตมฺหิจิตา การไม่ยินดี ไม่อึดในกุศลธรรมทั้งหลาย

(๒) ปธานสมิ อปปฏิวาหิตา การไม่ท้อถอยในการทำความเพียรเพื่อ บรรลุ เป้าหมายสูงสุดในชีวิตคือพระนิพพาน แม้คืนวันตรัสรู้ ก็ทรง อธิษฐาน จิตว่า “แม้เลือดเนื้อ จะเหือดแห้งไปเหลือแต่เอ็น หนัง กระดูก ก็ตาม ที่หากเราไม่บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณจะไม่ลุกจากอาสนะเป็นอันขาด มีสัญลักษณ์ ดังนี้

(๓) การคิดแบบอยู่กับปัจจุบันให้ดี (Now 2 Here Thinking) ในอนาคตสูตร แสดงไว้ชัดว่า เมื่อคิดว่า ขณะนี้เรามีความสุขสงบ ไม่มีภัยสงคราม มีอาหารการกินสมบูรณ์ ไม่เกิดทุกข์ภัย มีความสามัคคีในหมู่สงฆ์เป็นพุทธบริษัท ไม่มีความแตกแยกมี สุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บป่วยจึงรีบทำความเพียรให้บรรลุอริยมผลเสียในปัจจุบันเพราะ อนาคตไม่แน่นอนอาจมีภัยสงคราม มีภัยข้าวยากหมากแพงหาอาหารยาก มีการแตกสามัคคี ในหมู่พุทธบริษัท มีความเจ็บป่วยเกิดขึ้นดังนี้ จึงรีบทำความเพียรเสียแต่วันนี้ ใครเล่า จะรู้ความตายแม้วันพรุ่งนี้ นี่คือการปลุกเร้าคุณธรรมให้เกิดในตนเองโดยเฉพาะวิริยะ หรือวามะคือความเพียรพยายามในทางที่ถูกต้องตั้งงามเขียนสัญลักษณ์ เพื่อจำง่ายว่า

N (H) W = Here and Now

นี่คือฐานแห่ง ปาหัตถัพพธรรม ธรรมที่ควรละ อันได้แก่อาสวะทั้งหลายจะ ละได้ก็ต้องมีโยนิโสมนสิการ

(๔) วิเคราะห์วิธีการละอาสวะในสัพพสาสนสูตร

วิธีที่ ๑ การละอาสวะด้วยการเห็น (Seeing)

อาสวะคืออะไร ? คือสภาวะอันมักดองสันดาน สิ่งที่มีอมพื้นจิต กิเลสที่ไหลซึม ชานไปย้อมใจเมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ ในพระสูตรแสดงไว้ ๓ อย่างคือ

- ๑) กามาสวะ - อาสวะคือกาม (Canker of Sensual Pleasure)
- ๒) ภวาสวะ - อาสวะคือภพ (Canker of Becoming)
- ๓) อวิชชาสวะ-อาสวะคืออวิชชา (Canker of Ignorance)

เห็นอริยสังข์ คือ เห็นทุกข์ตามเป็นจริง เห็นเหตุเกิดทุกข์คือตัณหา ตามความเป็นจริง เห็นความดับทุกข์คือนิโรธ ตามความเป็นจริงและเห็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์คือมรรคมีองค์ ๘ ตามความเป็นจริง โดยเฉพาะการเห็นอย่างแจ่มแจ้งด้วยญาณ ๓ คือ **สังขญาณ** รู้อริยสังข์แต่ละอย่างว่าเป็นความจริง **สังขญาณ** รู้หน้าที่จะพึงทำต่ออริยสังข์แต่ละข้อ คือทุกข์ ควรรู้ สมุทัยควรละ นิโรธ ควรทำให้แจ้ง และมรรคควรเจริญให้เต็มที **กตญาณ** คือรู้ว่าทุกข์ตนรู้แล้ว สมุทัยตนละได้แล้ว นิโรธตนทำให้แจ้งแล้ว มรรคตนเจริญเต็มที่แล้ว

เห็นไตรลักษณ์ตามหลักการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็ตามกำหนดการเกิดดับของรูปนาม ด้วยสติตลอดเวลานี้เรียกว่า อนุปัสสนา จนกลายเป็นวิปัสสนา เห็นแจ้งว่ารูปนามไม่เที่ยงจริงๆ เป็นทุกข์จริง และมีไช้ตัวมีไช้ตนเป็นเพียงประกอบกันขึ้นตามเหตุปัจจัยว่าโดยญาณ ๑๖ ก็เริ่มตั้งแต่ อุทฺยัพพญาณ การเห็นแจ้งการเกิดดับของรูปนามดังพุทธพจน์ที่ว่า

โย จ วสฺสสํ ชิเว

อปสฺสนโต อุทฺยพฺพยํ

เอกาหํ ชิวิตํ เสยโย

ปสฺสนโต อุทฺยพฺพยํ

แม้จะมีชีวิตอยู่เป็นร้อยปี แต่ไม่เห็นการเกิดดับของนามรูป ก็ไม่ประเสริฐเท่าการมีชีวิตแต่น้อยนิด แต่มีญาณเห็นความเกิดดับของนามรูป ชีวิตอย่างนี้ประเสริฐกว่า เพราะอุทฺยัพพญาณ จะเป็นปัจจัยให้วิปัสสนาญาณอื่นๆ เกิดจนถึงขั้นมรรคญาณ ผลญาณ ก็จะทำให้อัสวะหมดสิ้นไปในที่สุด

วิธีที่ ๒ การละอัสวะได้ด้วยการสำรวม (Controlling หรือ Restraining)

การสำรวมในที่นี้ คือ การระมัดระวังอายตนะคือตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ในขณะที่ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายสัมผัสถูกต้องกับสิ่งที่มาสัมผัส เรียกว่า โภภุญฺจัพพะ ขณะใจคิดนึกอารมณ์ต่างๆ การสำรวมที่ได้ผลคือ ญาณสังวร คือการสำรวมด้วยญาณด้วยความรู้อันแจ่มแจ้ง

ในสังยุตตนิกาย มหาวรรค ท่านแสดงอายตนะว่ามีลักษณะคล้ายกับอาการของสัตว์ดังนี้

ตา	คล้าย
หู	คล้าย
จมูก	คล้าย
ลิ้น	คล้าย
กาย	คล้าย
ใจ	คล้าย

งูชอบเขี้ยว ดุจตาชอบดูรูป
 จระเข้ชอบทำน้ำเย็นๆ นิ่งๆ ดุจหูชอบเสียงไพเราะ
 นกชอบอากาศที่บริสุทธิ์ ดุจจมูกชอบหากกลิ่นสะอาด
 สุนัขบ้าน นอนเฝ้าบ้านเฉยๆ เจ้าของบ้านก็หาอาหารมาให้ มีคนเลี้ยงดูดี
 สุนัขจิ้งจอกต้องออกหาอาหารเอง ไม่มีคนเลี้ยง ดูร่างกายต้องออกหาอาหาร
 มากินแต่เวลากิน กายไม่ได้กิน แต่ลิ้นเป็นผู้ลิ้มรส

ดังนั้น มีลักษณะไม่อยู่หนึ่งดูจิตใจของมนุษย์ ย่อมจะคิดไปนานาประการจนกว่า
 จะจับผูกไว้กับหลักคืออารมณ์กรรมฐาน ใจจึงจะเริ่มสงบ

ถ้าปล่อยไปตาม ความใคร่(กาม) ตามความอยากเป็น(ภพ) ตามความลุ่ม
 หลง(อวิชชา) ก็จะนำมาซึ่งความทุกข์ ดังนั้น ท่านจึงแนะนำให้สังวร คือ ระมัดระวังไม่ให้
 อาสวะที่เกิดขึ้นในขณะที่ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้มรส กายสัมผัสกับสิ่งที่
 กระทบได้ ใจนี้ก็คิดถึงอารมณ์ที่เคยสัมผัสทางอายตนะอื่นๆ มาแล้วตามหลักของ
 ปธาน ๔ คือ

- ๑) เพียรระวังมิให้สิ่งไม่ดีเกิดขึ้นในสันดาน (สังวรปธาน)
- ๒) เพียรละความไม่ดีที่เกิดขึ้นแล้วให้ได้ (ปหานปธาน)
- ๓) เพียรกระทำความดีให้เกิดขึ้นในตนเอง (ภาวนापธาน)
- ๔) เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญให้เต็มที่ (อนุรักษนาปธาน)

วิธีที่ ๓ การละอาสวะได้ด้วยการบริโภคอย่างมีสติ (Wisely Using)

ชีวิตของมนุษย์ในส่วนร่างกายย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร
 ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เมื่อเราได้ปัจจัย ๔ นี้มาใช้อยู่กิน ที่เรียกว่า เครื่องอุปโภค

และบริโภาค เราจะต้องพิจารณาก่อนกินก่อนใช้ ให้รู้ว่าอะไรคือคุณค่าแท้ของสิ่งนั้น และอะไรคือคุณค่าเทียมของปัจจัยนั้นๆ

การนุ่งห่มก็เพื่อป้องกันลมแดดหนาวร้อนป้องกันสัตว์ที่จะมารบกวน ปกปิดอวัยวะที่ก่อให้เกิดความละอาย

อาหาร ก็มีไว้เพื่อตักกิน เพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่ได้ มิใช่ความสนุกสนานร่าเริงมัวเมาในอาหาร กินเพื่อให้มีปฏิบัติธรรมเพื่อพ้นทุกข์ ขจัดทุกข์เวทนาที่เกิดจากความหิวดับเวทนาเก่า และให้เกิดเวทนาใหม่ เป็นความผาสุก เป็นปัจจัยแก่สมาธิทางจิตต่อไป

ที่อยู่อาศัยก็ใช้เพื่อป้องกันลมฝน แดด หนาวร้อน และป้องกันสัตว์เลื้อยคลานที่มารบกวนเรา ใช้เพื่อบรรเทาความรบกวนที่เกิดจากฤดู เช่นร้อนเกินไป หนาวเกินไป ฝนตกเป็นต้น และใช้เพื่อหลีกเลี่ยง ปฏิบัติสมาธิวิปัสสนา ที่เรียกว่า ปลีกวิเวก

ยารักษาโรค ก็ใช้เพื่อขจัดอาพาธ ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น ขจัดความรู้สึกเจ็บปวดและความป่วยไข้ ภายในร่างกาย

การละอาสวะด้วยการปฏิบัติ ระบบปฏิบัติโยนิโสมนสิการ นั้นเป็นการเห็นคุณค่าแท้คุณค่าเทียมของปัจจัยที่ชัดเจน แล้วจึงบริโภาคใช้สอยผู้บริโภาคไม่ติดคุณค่าเทียม ตระหนักคุณค่าแท้ จึงประหยัดได้มาก เอาเวลาไปทำกุศลธรรมความดีอื่นๆ อีกมากมาย ชีวิตก็ไม่เป็นทุกข์ อาสวะก็ไม่เกิด

วิธีที่ ๔ การละอาสวะด้วยความอดทน (Enduring)

อธิวาสนะ แปลว่า ความอดทน อดกลั้น รวมถึงความอดออม ในโอวาทปาฏิโมกข์ท่านได้กล่าวเป็นคาถาแรกว่า

ขนฺติ ปรมํ ตโป ตีติกฺขา ความอดทนคือ ความอดกลั้น เป็นตปะอย่างยิ่ง

นั่นแสดงว่า ความอดทนหรืออดกลั้นเป็นพื้นฐานของคุณธรรมทั้งหลาย ถ้าเราไม่อดทน ความกำหนดยินดีเกิดง่าย ความโมโหโทโสก็เกิดง่าย ถ้าเราไม่อดทนการปฏิบัติตามพระวินัยได้ยาก ถ้าขาดความอดทน อดกลั้น ก็ปฏิบัติกรรมฐานโดยเฉพาะวิปัสสนากรรมฐานได้ยาก เพราะผู้ปฏิบัติจะต้องมีอาตาปี คือความพยายามอดทน สมปะชาโน มีความรู้ตัวทั่วพร้อม สติมา คือมีสติกำหนดได้ทุกความเคลื่อนไหว ทางกายและทางจิต โดยเฉพาะการอดกลั้นต่อถ้อยคำที่กล่าวล่วงเกิน นินทาว่าว่า ดูถูก ดูหมิ่น พระพุทธองค์

อีกอย่างหนึ่ง รู้ยู่่าบางคนเป็นบาปมิตร แต่ไม่หลีกเลี่ยง เข้าไปคบหาสมาคม ด้วยอย่างแนบแน่นอย่างนี้ ความเลื่อมจากคุณธรรมก็จะเกิดแน่นอน แต่ถ้ารู้จักหลีกเลี่ยงมิตรชั่ว ก็จะทำให้บุคคลผู้ใช้วิธีการนี้ ไม่ให้อาสวะมีโอกาสเกิดขึ้น โดยการคบ กัลยาณมิตรไปในที่ที่เป็นโคจร และเว้นที่ๆ เป็นอันตรายต่อชีวิตและร่างกาย เช่นมีสัตว์ ุร้ายเป็นต้นก็จะทำให้ชีวิตปลอดภัย และก้าวหน้า

วิธีที่ ๖ การละอาสวะโดยวิธีบรรเทา (วิโนทน = Removing)

คำถามก็มีว่า บรรเทาอะไร ? สิ่งที่ต้องบรรเทาในจิตใจท่านเรียกว่า อกุศลวิตก หรือมิจฉาสังกัปปะ ๓ ประการ คือ

๑) กามวิตก - การนึกคิดแต่เรื่องกามคุณ ที่น่ารักน่าใคร่ ทั้งรูป เสียง กลิ่นรส และผัสสะ

๒) พยาบาทวิตก - การนึกคิดแต่เรื่องผูกพยาบาท โกรธผู้อื่นอยู่เป็นประจำ

๓) วิหิงสาวิตก - คิดแต่เรื่องเบียดเบียนผู้อื่น การคิดเบียดเบียนผู้อื่นเป็น ความสนุกของเขา

เมื่อวิตกทำทั้ง ๓ นี้เกิดขึ้น ท่านแนะนำให้เราละด้วยวิธีบรรเทา คือนำความคิดนี้ ออกเสีย หรือเปลี่ยนเป็นความคิดนัยตรงข้าม

กล่าวคือ เมื่อคิดเรื่องกาม ก็คิดเรื่องเนกขัมมะ คือการออกจากกาม ตัวอย่างเช่น เราเห็นผู้หญิงสาว รูปร่างสวย ถ้าเรานึกแบบกามวิตก ก็จะคิดอยากได้เข้ามาเป็นคู่ครอง คู่รัก คู่ชา อะไรก็แล้วแต่จิตก็จะตั้งสู่หวังราคะ ความกำหนัด แต่ถ้าเขาคิดเปลี่ยนเป็นว่า ขอให้ เธอผู้มีรูปร่างงามนี้มีความเจริญงอกงามในชีวิต มีสามีที่ดี มีคู่ครองที่ดี มีลูกสืบตระกูล และให้ตั้งตัวได้ มีทรัพย์มั่นคง และมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา อุปถัมภ์บำรุงพระ ศาสนาในทางที่ดีงาม ถ้าเราคิดอย่างนี้จิตใจเราจะเป็นไปในทางสร้างสรรค์ บรรเทาราคะ ความกำหนัด เพิ่มพูนความเกื้อกูลแก่เธอ ปกป้องเธอในทางที่ถูกต้อง เป็นลักษณะเนกขัมมะ คือทางออกในทางกามที่ถูกต้อง

ประการที่สอง ถ้าเราคิดแต่ว่าคนนั้นได้ฆ่าเรา คนนี้ได้ทำร้ายเรา คนนี้เอาชนะ เรา คนนี้ได้เอาของเราไป จิตเราก็จะยังผูกพยาบาทจองเวร แต่ถ้าเราหวังดีต่อผู้อื่น แม้แก่คนที่เคยด่า หรือขโมยของเราไปว่าเขาอาจเข้าใจผิดเรา เขามีความจำเป็นต่อชีวิต

ต้องการเงินรักษาพ่อแม่ จิตใจจะอ่อนแอไม่อยากให้เขาขโมยก็ต้องปิดกุญแจให้ปลอดภัย
คิดอย่างนี้มีลักษณะสร้างสรรค์ที่ไปทำลายจิตเรชาติ ไม่ผูกโกรธ

ประการที่สาม บรรเทาความขัดแย้งด้วยวิธีการคิดไม่เบียดเบียน
(Non - violence) อย่างมหาตมาคานธี โดยใช้ในกรณีเรียกร้องเอกราชให้แก่อินเดีย
เมื่อปี ๒๔๙๐ อพญาชาลร์ ลซ์ โสเก การไม่เบียดเบียนเป็นสขในโลก

การบรรเทาความคิดที่ประกอบด้วยความหมั่นในกมลคุณ ในความพยายาม
และคิดเบียดเบียน เป็นสัมมาสังกัปปะ คือความดำรงชอบ ในมรรคมืองค์ ๘ เป็นทาง
นำไปสู่การพ้นทุกข์อย่างแท้จริง

วิธีที่ ๗ การละอาสวะด้วยการเจริญ (Developing)

คำว่า ภาวนาย แปลว่า ด้วยการเจริญ เจริญอะไร ? เจริญโพชฌงค์ ๗ ประการ
คือ

๑) เจริญสติสัมโพชฌงค์ - การมีสติปัญญา ๔ อยู่เสมอ
๒) เจริญธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ - คือ คิดค้นธรรม จากนวังคัสตฤ-
สาสน์ โดยเฉพาะที่เป็น พระสูตร ที่เป็นบทเพลงธรรม ที่เป็นพระวินัยและพระ อภิธรรม
ที่เป็นคาถา เช่น คาถาธรรมบท อุทาน คือคำที่เปล่งด้วยความดีใจของพระพุทธเจ้าและ
พระอรหันต์ทั้งหลาย อิติวุตตกะ คำที่เป็นคำพังเพย ชาดก คือนิทานชาดก อัมภุตธรรม
สิ่งอัศจรรย์ในพุทธศาสนา และเวทลละ คำถาม-คำตอบ เกี่ยวกับธรรมวินัยของ
พระพุทธเจ้าอย่างมีลึนทปัญหา

๓) วิริยสัมโพชฌงค์ คือพยายามทำการวิจยธรรม
๔) ปีติสัมโพชฌงค์ ความยินดีเมื่อวิจยธรรมได้แตกฉาน
๕) บัสนัทธิสัมโพชฌงค์ ในขณะที่วิจยก็มีความเย็นใจไปด้วย
๖) สมาธิสัมโพชฌงค์ ในขณะที่ทำก็มีจิตเป็นสมาธิไม่กลับกลอก
มุงมั่นทำงานอย่างจริงจัง

๗) อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เมื่อทำเสร็จแล้วก็วางใจเป็นกลาง รอผล
สำเร็จจะเกิดขึ้นโดยไม่รีบร้อน ใจเรื้อวุดคนมีลูกอยากว่านใจร้อนผ่าลูกออกก่อนกำหนด
ปล่อยไปตามธรรมชาติลูกก็จะออกมาเอง

ถ้าเจริญโพชฌงค์ทั้ง ๗ นี้ก็จะทำให้จิตได้เจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติคือหลุดพ้นด้วยจิตใจและปัญญาเป็นยอดแก่นของคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังนั้น อาสวะจะละได้ด้วยการเจริญโพชฌงค์ดังกล่าวมา

๕. การนำหลักการมาใช้โลกปัจจุบัน

หลักการและสิ่งที่ดีที่ปรากฏสัพพสาสนสูตรสามารถนำมาใช้ในปัจจุบันได้อย่างไร? คำถามนี้ คิดว่าสามารถนำมาใช้ได้ทุกวิธี เพราะจิตของเรา จะมีลักษณะที่สังเกตได้ คือ

บางครั้ง มีตบอดด้วยความหลงจึงจะไม่เห็นสิ่งดีงาม

บางครั้ง จิตเราจะพุ่งชานไปตามกระแสภายนอก ควบคุมไม่ให้ จิตไม่นิ่ง

บางครั้ง เราบริโภคเรากินด้วยการอวดกัน ด้วยการตามใจความสนุก จึงเกิดโรคร้ายตามมามากมาย

บางครั้ง จิตใจเขาอ่อนแอ ไม่มีพลังต้านทานสิ่งชั่วร้ายของผู้อื่นเรียกว่าขาดอดทน

บางครั้ง เรารู้ยู่ที่ว่าที่นั่นมีอันตรายมีสิ่งร้ายๆ รอเราอยู่ แต่เราก็ไม่หาทางหลีกเลี่ยง ก็ต้องเจอกับอันตรายและสิ่งร้ายในชีวิตจริงๆ

บางครั้ง จิตเราชอบคิดถึงสิ่งไม่ดี ไม่งามไม่สร้างสรรค์ เราไม่รู้บรรเทาปล่อยให้มันติดและแปรเป็นการกระทำคำพูด ก็ยิ่งทำให้เหตุการณ์เลวร้ายยิ่งขึ้น

บางครั้ง เรารู้ว่าถ้าเราปฏิบัติแนวทางดีๆ อย่างทางแห่งความรู้ แต่เรากลับไม่สนใจไม่ทำ ไม่ปฏิบัติ ความทุกข์ก็จะเข้ามาแทนความสุขสงบ

เพราะเหตุที่ธรรมชาติฝ่ายต่ำมีอยู่ในตัวเราทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในภาวะเพศอะไรหรือเวลาไหน อดีตหรือปัจจุบัน ดังนั้น จึงจำเป็นจะต้องหาวิธีละและบรรเทาธรรมชาติเหล่านั้น

ประการแรก ต้องสร้างแนวคิดแบบโยนิโสมนสิการให้ดี ปลูกปัญญาและคุณธรรมมีความเมตตากรุณาเป็นต้น ให้เกิดขึ้นอยู่เสมอจึงจะขจัดธรรมชาติฝ่ายต่ำได้เรียกว่าแก้ด้วยวิธีเห็นธรรม ด้วยธรรมจักขุ (Dhamma Eye)

ประการที่สอง สร้างระบบการป้องกันความชั่วด้วยการพยายาม ระวัง ตา หู จมูก

สิ้น ภายใจของเราให้ดี เมื่อเราดูเราฟัง เราดมกลิ่น เราสัมผัส เราสัมผัสกับสิ่งที่มากระทบ และสิ่งที่มากระทบใจให้คิดฝัน เราควบคุมได้ด้วยความรู้เท่าทันที่เรียกว่า ญาณสังวร กิเลสก็จะหยุดความทุกข์จะไม่มี

ประการที่สาม สิ่งยั่วให้เราฝัน ใ้เราเล่ห์ ใ้เราใช้มีมากมายแต่น่าจะยังคิดว่า สิ่งนั้นมีประโยชน์ใหม่ ถ้าเป็นแก่ชีวิตใหม่ แม้เป็นโทษก็ไม่ถึงชีวิต ถ้ายังอยู่โดยกินใช้ ด้วยปัญญาที่รู้ว่าอะไรคือคุณค่าแท้—อะไรคือคุณค่าเทียมไม่จำเป็นต่อชีวิต กิเลสที่เกิด จากการกินการใช้ก็ไม่มี ความทุกข์ก็ไม่มี

ประการที่สี่ ความอ่อนทางจิต ความอ่อนแอทางศีลธรรมทำให้เราต้องอยู่ ใ้อำนาจของโลกต้องวิ่งไปตามโลกต้องถูกโลกครอบงำ คือถูกลามก ยศ สรรเสริญ สุขครอบงำ และพลอยให้เกลียด การเสื่อมลามก การเสื่อมยศ เกลียดนินทา และความทุกข์จึงไม่ปฏิบัติในหลักศีลธรรม จรรยาบรรณตลอดคุณธรรมที่ดีงาม ดังนั้น จึงควรบรรเทาความอ่อนแอด้วยความอดทน

ประการที่ห้า ความดีอันตะแบงเอาชนะผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงอันตรายจะมาถึงตนเอง จะทำให้เกิดภาวะ “ปลาหมอตายเพราะปาก” “หมองูตายเพราะงู” เพราะขาดความระมัดระวัง คนที่ชอบทำทายเป็นสัตว์ที่ดุร้าย กับสถานที่ไม่เหมาะสมและกับเพื่อนที่ทรยศ เขาย่อมจะเจออันตรายที่คาดไม่ถึง อาจถึงสิ้นชีวิตเพราะความประมาทไม่รู้จักหลีกเลี่ยงสิ่งนั้นๆ

ประการที่หก ปัจจุบันมีสิ่งดึงใจมนุษย์ให้มัววามคุณมีมาก ทั้งทีวี สื่อมวลชนต่างๆ มาในรูปของการโฆษณาชวนาประการ ตลอดจนลัทธิก่อการร้ายนานาชาติ สร้างสรรค์หา ทฤษฎีมาเป่าหัวเยาวชนให้ลุ่มหลง โกรธแค้นเพื่อนมนุษย์โดยวิธีการต่างๆ และยัง ส่งเสริมให้ทำชั่วด้วยการส่งอาวุธยุทธโปกรณ์นานาชาติ ถ้าเราไม่บรรเทาความคิดที่ไม่สร้างสรรค์เหล่านี้เราก็จะยิ่งจมอยู่กับความทายนะเบียดเบียนกันโดยไม่มีที่สิ้นสุด สันติภาพถาวรจะมีไม่ได้เลย

ประการที่เจ็ด การคิดทำลายนำไปสู่ความวุ่นวายเร่าร้อน ความคิดสร้างสรรค์ก็นำ ไปสู่ความเจริญ ความรักความสามัคคี อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านได้แนะนำและทำจริงเป็น ตัวอย่างใ้เราเจริญสติใ้เรารู้จักค้นคว้าธรรม (ธรรมวิจย) ใ้เรามีความพยายามทำใ้

เราทำงานด้วยปีติและปลื้มใจคืออิมใจ สบายใจ และทำงานด้วยความมุ่งมั่นจิตเป็นสมาธิไม่ทอดทิ้ง และทำที่สุดใจเย็นรอผลได้ อย่างนี้เรียกว่ามีโพชฌงค์ อยู่ในชีวิต เป็นแนวทางเป็นองค์ประกอบแห่งชีวิต ที่ทำได้ทุกกาลและทุกสถานที่ เป็น “อภาลิกะ” ปฏิบัติได้และให้ผลได้ไม่จำกัดกาลอย่างแท้จริง.

*****

หนังสืออ้างอิง

๑. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, กทม, บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.
๒. —————, **พุทธธรรม**, กทม, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
๓. พระสุธีวรญาณ, **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์** : กทม, สุขภาพใจ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๔๙.
๔. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒, ๑๙** : กทม., โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
๕. Bhikkhu Nīnamohi and Bhikkhu Bodhi, **The Middle length Discourses of the Buddha, A Translation of Majjhima Nikaya** Boston, Wisdom Publication, 2001.

พุทธธรรมเพื่อความเข้าใจชีวิต : ปฏิจจสมุปบาท

พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสฺสี

ป.ธ.๘, พธ.บ. (การสอนสังคม), พธ.ม. (ธรรมนิเทศ)

อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในปัจจุบันการดำเนินชีวิตของมนุษย์มีปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นมามากมาย จึงมีคำถามว่าชีวิตคืออะไร ชีวิตเป็นอย่างไร ชีวิตเป็นไปอย่างไร

คำตอบของพุทธธรรมก็คือ ผู้ที่เข้าใจปฏิจจสมุปบาทอย่างชัดเจน ย่อมแจ่มแจ้งในชีวิต และสามารถมองสิ่งทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หญิง ชาย ในรูปของส่วนประกอบต่างๆ ที่มาประชุมกันเข้า ตัวตนแท้ๆ ของสิ่งทั้งหลายว่าไม่มี เมื่อแยกส่วนต่าง ๆ ที่มาประกอบกันเข้าออกไปให้หมด ก็จะไม่พบตัวตนของสิ่งนั้น เหลืออยู่ จะเรียกสิ่งที่มาประชุมกันนี้ว่า “ชั้น ๕” อันประกอบไปด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ นั้นเอง นอกจากนี้ ยังมีความหมาย หรือคำจำกัดความของทุกข์ในอริยสัจ ๔ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย นี้คือ ทุกข์ของอริยสัจ ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งทีรักเป็นทุกข์ ปรรณาสังขารใดไม่ได้สิ่งนั้น นั่นก็เป็นทุกข์ กล่าวโดยสรุป ความยึดมั่นในชั้น ๕ เป็นตัวทุกข์” *

แต่ชีวิตในความเป็นอยู่จริง หรือทางปฏิบัติต้องมีความสัมพันธ์กับโลกนี้ กล่าวคือมีระบบการทำงาน ซึ่งอาศัยช่องทางที่ชีวิตจะติดต่อเกี่ยวข้องกับโลก ได้แก่

๑. สิ่งที่ใช้รับรู้ คือ อายตนะ ๖ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยปรากฏแก่มนุษย์ในลักษณะและอาการต่าง ๆ ที่เรียกว่า อารมณ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ

* ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๒๐/๑๑๘.

๒. ลักษณะการแสดงความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆในโลก โดยอาศัยทวาร ๓ คือ กาย วาจา ใจ โดยมีการแสดงออกเป็นการกระทำ การพูด และการคิด (กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม)

เพียงเท่านี้ก็น่าจะสรุปได้ว่า ชีวิตคือเบญจขันธ์ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรือสิ่งที่รวมกันเข้าเป็นตัว เป็นตน เป็นคน เป็นสัตว์ หรือพลังงานทั้งทางร่างกายและทางจิตใจที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และในชีวิตประจำวัน คืออายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งคู่กับอายตนะภายนอก ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณฺ์ หรือชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันคือ ตาดู หูฟัง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องสัมผัส ใจรับรู้ธรรมารมณฺ์ ซึ่งเราสามารถทำความเข้าใจได้ว่า สรรพสิ่งทั้งหลายที่อุบัติขึ้นในโลกนี้ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีชีวิต หรือไม่มีชีวิต ล้วนอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ทั้งสิ้น คือ

๑. เป็นอนิจจัง คือ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่คงที่ ไม่ตายตัว เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมสลายไป
๒. เป็นทุกข์ คือ อยู่ในภาวะที่ถูกกดดัน บีบคั้นให้เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทำให้เกิดทุกข์แก่ ผู้ที่เกี่ยวข้อง ยึดถือในสิ่งนั้น
๓. เป็นอนัตตา คือ ไม่สามารถบังคับให้เป็นไปตามที่ใจเราต้องการได้ เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

หลักไตรลักษณ์นี้ ไม่สามารถแยกออกจากชีวิตได้ เพราะอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาเป็นเรื่องจริง ๆ ของชีวิต (อริยสัจจ) โดยสรุปก็คือ

๑. ชีวิต ต้องเปลี่ยนแปลงไป (วิปริณามะ)
๒. ชีวิต ต้องถูกความทุกข์บีบคั้นเป็นธรรมดา (ทุกขะ)
๓. ชีวิต ต้องแตกสลายตายไปในที่สุด (อนัตตะ)

ดังนั้น เรื่องที่รู้ได้โดยยากในโลกนี้ จึงมีอยู่ ๔ เรื่อง คือ

๑. เรื่องสัจจะ
๒. เรื่องสัตว์
๓. เรื่องปฏิสนธิ

๔. เรื่องปัจจัยการ หรือปัจจัยสมุปบาท^๒

ในที่นี้จะกล่าวถึงเรื่อง ๔ คือ ปัจจัยสมุปบาท ซึ่งเป็นเรื่องที่รู้ได้ยาก คือยากแก่การอธิบาย และยากยิ่งนักที่จะสื่อสัจให้เข้าใจกันได้ เพราะลุ่มลึกมีเนื้อหาละเอียด คัมภีรภาพ แม้พระพุทธเจ้าเองก็ทรงยอมรับว่า “เป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง” ในช่วงแรกแห่งการตรัสรู้ ก็ทรงพระรำพึงว่า “ธรรมที่ตรัสรู้ คือปัจจัยสมุปบาท เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก บัณฑิตเท่านั้นจึงจะรู้ได้ ถ้าทรงแสดงธรรมแล้วผู้อื่นไม่เข้าใจ จะเหน็ดเหนื่อยเปล่า” จึงน้อมพระทัยไปในการที่จะไม่ทรงแสดงแก่ชาวโลก” และเคยตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ อย่าพูดอย่างนั้น อานนท์ อย่าพูดอย่างนั้น ปัจจัยสมุปบาทนี้ เป็นธรรมลึกซึ้ง สุดจะคาดคะเนได้ ก็เพราะไม่รู้ ไม่เข้าใจ ไม่บรรลุธรรมนี้ หมูสัตว์จึงยุ่ง เหมือนขอดด้ายของช่างทูก เป็นปมยุ่งเหมือนกระจุกด้าย เหมือนหญ้ามุงกระต่ายและหญ้าปล้อง”^๔ ดังนั้น ปัจจัยสมุปบาท จึงมีความสำคัญยิ่งที่พระพุทธองค์ทรงมนสิการทั้งอนุโลมและปฏิโลม จนความสงสัยของพระองค์หมดไป และทรงเห็นความเป็นไปของชีวิต

ปัจจัยสมุปบาท แบ่งออกเป็น ๒ คำ คือ ปัจจัย+สมุปบาท ปัจจัย แปลว่า เพราะ อาศัย สมุปบาท แปลว่า เกิดขึ้นพร้อมกันหรือร่วมกัน ดังนั้น ปัจจัยสมุปบาท จึงหมายถึง สภาวะธรรมที่เป็นปัจจัยแก่กันและกันอาศัยกันเกิดขึ้น เป็นสภาวะที่ดำรงอยู่อย่างนั้น แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม เช่น ชรามรณะมี เพราะชาติเป็นปัจจัย^๕ ปัจจัยสมุปบาทแบ่งออกเป็น ๒ สาย คือ สายที่ ๑ แสดงกระบวนการเกิด เรียกว่า สมุทยวาร เป็นการแสดงตามลำดับ เรียกว่า อนุโลมปัจจัยสมุปบาท สายที่ ๒ แสดงกระบวนการดับ เรียกว่า นิโรธวาร เป็นการแสดงย้อนลำดับ เรียกว่า ปฏิโลมปัจจัยสมุปบาท

^๒ วิสุทธิ. (บาลี) ๓/๑๑๔.

^๓ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑-๑๒.

^๔ ส.น. (ไทย) ๑๖/๖๐/๑๑๓.

^๕ ดูรายละเอียดใน ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔-๓๖.

๑. สมุทยวาร สายการเกิด

อวิชชาปัจจัย สงขาร
 สงขารปัจจัย วิญญาณ
 วิญญาณปัจจัย นามรูป
 นามรูปปัจจัย สฬายตนะ
 สฬายตนะปัจจัย ผัสสะ
 ผัสสะปัจจัย เวทนา
 เวทนาปัจจัย ตณฺหา
 ตณฺหาปัจจัย อุปาทาน
 อุปาทานปัจจัย ภโว
 ภวปัจจัย ชาตี
 ชาตีปัจจัย ชรามรณ
 โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนตี
 เหวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺภโย โหตี

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี
 เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี
 เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี
 เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี
 เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี
 เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี
 เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตณฺหาจึงมี
 เพราะตณฺหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี
 เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภวจึงมี
 เพราะภพเป็นปัจจัย ชาตีจึงมี
 เพราะชาตีเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี
 ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส
 และความคับแค้นใจ จึงมีพร้อม
 ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้
 จึงมีได้ ด้วยประการฉะนี้ ๖

สมุทยวาร สายการเกิดนี้ “เป็นสิ่งที่ไม่ดี” เพราะเป็นวงจรห่วงโซ่แห่งชีวิต ทำให้เกิดทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้ นี้เรียกว่า มิจฉาปฏิบัติ^๖ ปฏิจจสมุปปาทสายการเกิดทุกข์นี้เป็นมิจฉาปฏิบัติ เพราะเป็นปฏิบัติไม่แน่นอน นำไปเกิดในภพ ๓ และเป็นต้นต่อแห่งวัฏฏะ^๗

^๖ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑/๑-๒, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑-๒.

^๗ ส.น. (ไทย) ๑๖/๓/๔.

^๘ ส.น.อ. (บาลี) ๒/๓/๒๒.

๒. นิโรธวาร สายการดับ

อวิชชาขย เตวว อเสลวิญญานนิโรธา	เพราะอวิชชาดับไปโดยไม่เหลือ
สงขารนิโรโธ	ด้วยวิราคะสังขารจึงดับ
สงขารนิโรธา วิญญานนิโรโธ	เพราะสังขารดับ วิญญานจึงดับ
วิญญานนิโรธา นามรูปนิโรโธ	เพราะวิญญานดับ นามรูปจึงดับ
นามรูปนิโรธา สฬายตนะนิโรโธ	เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ
สฬายตนะนิโรธา ผัสสนิโรโธ	เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ
ผัสสนิโรธา เวทนานิโรโธ	เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ
เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ	เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ
ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ	เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ
อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ	เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ
ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ	เพราะภพดับ ชาติจึงดับ
ชาตินิโรธา ชรามรณํ	เพราะชาติดับ ชรามรณะ (จึงดับ)
โลกปริเทวทุกขโทมนสสุขายาสา นิรุชฌนฺติ	ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และความคับแค้นใจ ก็ดับ
เอวเมตสฺส เภวลสฺส ทุกขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหติ	ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ ย่อมมี ด้วยประการฉะนี้

นิโรธวาร สายการดับ “เป็นสิ่งที่ดี” เพราะดับหรือตัดดวงจรห่วงโซ่แห่งชีวิต ทำให้เกิดความสุขที่สูงสุด (นิพพาน) ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เพราะอวิชชาดับไป ไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับเพราะสังขารดับ วิญญานจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้ นี้เรียกว่า สัมมาปฏิบัติ”^๙ และเพราะเป็นปฏิบัติที่แน่นอน ไม่นำไปเกิดในภพ ๓ และตัดต้นตอแห่งวิภูฏะเสียได้

^๙ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑/๑-๒, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑-๒.

^{๑๐} ส.น. (ไทย) ๑๖/๓/๔.

ในปฏิจจนูปบาทนั้น มีเรื่องชาติ ชรา มรณะด้วย แต่ทำไม ชาติ ชรา มรณะ จึงเป็นปัญหาหรือทุกข์ ทั้งๆ ที่เกิดมาเป็นมนุษย์แล้วน่าจะมีความสุข ชาติ คือความเกิด เกิดขึ้นแล้วก็มีชรา เมื่อชรา มาก ๆ ขึ้น ก็มีมรณะตามมาเป็นธรรมดาอยู่อย่างนี้ หรือเพราะความเข้าใจผิดว่า ผู้ที่ตายไปแล้ววิญญาณไปล่องลอยอยู่ก่อน จะยังไม่เกิดในทันที ความจริงแล้ว การจุติกับปฏิสนธิหรือการตายกับการเกิดต่อเนื่องกันไปโดยไม่มีระหว่างกัน การที่เข้าใจว่า เมื่อคนตายแล้ว วิญญาณออกจากร่างไปล่องลอยอยู่กลางระหว่างนั้น เป็นความเห็นผิด จัดเป็นมิจฉาทิฏฐิ ที่เรียกว่า **อंतरภวาทิฏฐิ** คือ เห็นว่า วิญญาณ ลอยอยู่รอไปเกิดใหม่ พระพุทธศาสนาถือว่า เมื่อตายแล้วก็เกิดต่อทันทีโดยไม่มีระหว่างกัน คือ การจุติกับปฏิสนธินี้ เมื่อกล่าวโดยสมมุติฐานในเรื่องระยะทาง ก็จะมีความรู้สึกว่า "อยู่ห่างไกลกันมาก" ตัวอย่างเช่น เมื่อเกิดเป็นมนุษย์แล้วตายไปเกิดเป็นเทวดาและพรหมตามลำดับสูงขึ้นไป เทวดามี ๖ ชั้น รูปพรหมมี ๑๖ ชั้น และอรูปพรหมมี ๔ ชั้น ยอดของภูมิชั้นสูงสุดนั้นได้แก่ เหนวส์ัญญานาสัญญาตนพรหม ซึ่งถือว่า สูงหรือไกลไปจากมนุษย์โลกนี้มาก แต่ถ้าวินาทีโดยกาลเวลาแล้ว เพียงครู่เดียวเท่านั้น เพราะเมื่อตายลงก็เกิดทันที จะตายจากภพหรือภูมิไหนก็ไปเกิดในภพหรือภูมินั้น โดยไม่เลือกว่า สูงหรือต่ำ ไกลหรือใกล้ก็ตามจะเกิดในระยะกระชั้นชิดติดกันทันที

โดยเฉพาะมนุษย์เราเมื่อตายแล้วอาจไปเกิดในเหนวส์ัญญานาสัญญาตนพรหมก็ได้ หรือเหนวส์ัญญานาสัญญาตนพรหมนั้น เมื่อตายแล้วอาจกลับลงมาเกิดในมนุษย์ก็ได้ ถึงอย่างนั้น ระยะกาลแห่งจุติกับปฏิสนธิก็ชั่วครู่เดียวเท่านั้น ถ้าสังเกตดูโดยฐานะหรือระยะทางก็จะเห็นว่า ภูมิอันเป็นที่บังเกิดของสัตว์โลกนั้นห่างไกลกันมากเพราะระยะทางแต่ละภูมินั้นห่างไกลกันจากมนุษย์เพราะต้องผ่านเทวดา และเทวดาแต่ละชั้น ๆ นั้นก็ห่างกันมากจากเทวดาผ่านพรหมอีก พรหมแต่ละชั้นนั้นก็ห่างกันมาก แต่เมื่อกล่าวโดยกาลเวลาแล้วก็ชั่วขณะเดียวคือครู่เดียวเท่านั้นเอง พอจุติจิตแล้วปฏิสนธิก็เกิดขึ้นทันที

เพราะเหตุที่เข้าใจคลาดเคลื่อนไปว่า เมื่อคนตายแล้ววิญญาณก็ออกจากร่างกาย ล่องลอยไป ยังไม่เกิดในทันที ทำให้บางลัทธิมีการช่วยส่งวิญญาณผู้ตายด้วยพิธีกรรมต่างๆ วิธีการดังกล่าวไม่ถูกต้องตามทัศนะของพระพุทธศาสนา เพราะพุทธศาสนาถือว่า จิตที่ดับลงไปปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้นทันที ด้วยอำนาจพลังงานแห่งกรรมเป็นผู้ส่งกรรมยอม

จำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน^{๑๑}

แต่มีบางกลุ่มที่เชื่อว่า สวรรค์ (ตาย) กับกรรมปฏิสนธิ (เกิด) เกิดสืบเนื่องติดต่อกันนั้น ก็ยังมีความเข้าใจคลาดเคลื่อน คือบางกลุ่มเข้าใจว่า จิตดวงหรือวิญญาณที่มี จุตินี้ใน ภพนี้แล้ว ก็ไปปฏิสนธิเกิดในภพหน้าอีก เป็นจิตดวงเดิม พระพุทธศาสนาถือว่า จิตเจตสิก และรูป ในภพนี้ก็ดับหมดในภพนี้ จิต เจตสิก และรูป ในภพหน้าก็เกิดขึ้นในภพหน้า ไม่ใช่อันเดียวกัน แต่จะปฏิเสธว่าไม่สืบเนื่องกันก็ไม่ใช่ คือ จิต เจตสิก และรูป ที่จุตินี้ดับไปในภพนี้แหละ เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตพร้อมทั้งรูปเกิดในภพหน้า อุปมาเหมือนกับเมล็ดข้าวที่ชาวนาปลูกลงในที่นา เมล็ดเกิดเป็นต้นข้าวแล้วออกรวงเป็นเมล็ดข้าวขึ้นมา เมล็ดข้าวใหม่นั้นจะว่าเป็นเมล็ดข้าว อันเดียวกันกับเมล็ดข้าวที่ชาวนาปลูกลงไปนั้นก็ไม่ใช่ แต่จะปฏิเสธว่ามันไม่ได้สืบเนื่องมาจากเมล็ดข้าวนั้นก็ไม่ใช่ ฉันทใดก็ดี จิต เจตสิก และรูป ในภพนี้ก็ดับหมดในภพนี้ จิต เจตสิก และรูป ในภพหน้าก็เกิดขึ้นใหม่ในภพหน้า จะว่ามันไม่สืบเนื่องกันก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นอันเดียวกันก็ไม่ใช่ แต่มันเป็นเหตุปัจจัยสืบเนื่องกันฉันนั้น^{๑๒}

ถ้าเข้าใจว่าเมื่อคนตายแล้ววิญญาณออกจากร่างไปเกิดในภพใหม่อีก วิญญาณเก่าไม่ดับ เกิดสืบต่อไปเรื่อย ๆ เพียงแต่ร่างกายเท่านั้นแตกดับสลายไป ส่วนวิญญาณไม่ดับไปเกิดในภพใหม่อีก ทรรศนะอย่างนี้พระพุทธศาสนา เรียกว่า สัสสตทิฎฐิ คือ ความเห็นว่าเป็นสิ่งเที่ยงยั่งยืนอยู่ตลอดไป จัดเป็นมิจฉาทิฎฐิอย่างรุนแรงประเภทหนึ่ง ถ้าเข้าใจว่าเมื่อคนตายแล้วทุกสิ่งทุกอย่างสูญไปหมด มีชาติปัจจุบันนี้เป็นที่สุด ไม่มีอะไรไปเกิดอีก ทรรศนะอย่างนี้พระพุทธศาสนาเรียกว่า อัจเฉททิฎฐิ คือ ความเห็นที่ทุกสิ่งทุกอย่างสูญหมดอย่างสิ้นซาก จัดเป็นมิจฉาทิฎฐิอย่างรุนแรงอีกประการหนึ่งและมีโทษมาก เพราะถ้าคนเราเห็นว่าชาติหน้าไม่มี ทำบุญไม่ได้บุญ ทำบาปไม่ได้บาปในชาตินี้แล้ว ก็ใครเลยจะไม่ทำบาป เพราะบาปมีเครื่องดึงดูดใจให้ทำอยู่เป็นอันมาก

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๕๐.

^{๑๒} ดร.พระภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครคัมภักมัญญานาจริยะ, พระธรรมเทศนา ปฏิจจสมบุปาท-สงเขปกถา, (ชลบุรี : สุนทรการพิมพ์ จำกัด), หน้า ๕.

ซึ่ง
ก็จ
คว
จำ
สุ
พร
ตาย
นี้
อ
ไป
ย่อ
กัน
แ่ง
น
ลง
คน
ศา
กร
—
๒/๓
๕, (

ถ้าเชื่อว่า “คนตายแล้ววิญญูณไม่ดับไปเกิดใหม่” ก็จัดว่าเป็นลัสสตทิฏฐิ ซึ่งเป็นความเห็นผิดประเภทหนึ่ง เมื่อเชื่อถือว่า “คนตายแล้วสูญเปล่า ไม่มีอะไรไปเกิดใหม่” ก็จัดว่าเป็นอุจเฉททิฏฐิ ซึ่งก็เป็นความเห็นผิดอีกประการหนึ่ง ทิฏฐิทั้งสองอย่างนี้เป็นความเห็นที่ขัดแย้งกันเอง^{๑๓}

แต่พระพุทธศาสนาถือว่าคนตายแล้วสูญก็มี คนตายแล้วเกิดก็มี พระอรหันต์ถ้าพวกเดียวกันนั้นที่ตายแล้วสูญ คือพระอรหันต์นั้นเมื่อปรินิพพานแล้วก็ไม่ได้เกิดอีกเป็นการสูญสิ้นภพชาติ บุคคลอื่นจากนั้นนับตั้งแต่พระอนาคามีบุคคลลงมาตายแล้วต้องเกิดอีก เพราะฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงถือว่า ที่เชื่อว่าตายแล้วสูญก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ ที่เชื่อว่าตายแล้วเกิดอีกก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ ส่วนที่เชื่อว่าตายแล้วเกิดอีกก็มี ตายแล้วสูญไปก็มี นี่เป็นทางสายกลาง จัดเป็นสัมมาทิฏฐิ ความเห็นที่ถูกต้องตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

ลัสสตทิฏฐิ (Eternalism) แปลว่า ความเห็นว่ายั่งยืน หมายความว่า ความเห็นว่ายั่งยืนและโลกที่ยั่งยืน ยั่งยืน เป็นอมตะ คงอยู่ตลอดไป^{๑๔} เช่น เข้าใจว่าคนและสัตว์ตายไปแล้วร่างกายเท่านั้นทรุดโทรมไป ส่วนดวงชีพหรือเจตภูตหรือมนัสเป็นธรรมชาติไม่สูญย่อยมถึอุปนิสัยในกำเนิดอื่นอีกสืบไป^{๑๕} ที่ถือว่าการตายแล้วต้องเกิดต่อไปมีทัศนะต่าง ๆ กัน แยกย่อยออกไปอีกมาก เช่น บางคนถือว่า ตายแล้ววิญญูณไม่ดับ แต่ก็ไม่ใช่แน่นอนลงไปว่า จะเกิดเป็นอะไร บางคนถือแน่นอนลงไปว่าคนตายแล้วต้องไปเกิดเป็นคน นกตายแล้วต้องไปเกิดเป็นนก แมวตายแล้วต้องไปเกิดเป็นแมว ยังมีบางคนถือแน่ชัดลงไปยิ่งกว่านั้นว่า คนไทยตายแล้วต้องไปเกิดเป็นคนไทย คนพม่าตายแล้วก็ไปเกิดเป็นพม่า คนฝรั่งตายแล้วตายแล้วต้องไปเกิดเป็นฝรั่ง ทัศนะอย่างนี้ไม่ตรงตามหลักพระพุทธศาสนาเหมือนกัน พระพุทธศาสนาถือว่า ตายแล้วจะไปเกิดที่ไหนเป็นอะไร นั้นแล้วแต่กรรม เพราะกรรมมีอำนาจจำแนกสัตว์โลกให้ไปเกิดเป็นอะไร ณ ภพภูมิไหน ๆ ก็ได้

^{๑๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๒/๑๓๖, ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔๒/๓๓๐.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๙๖/๔๒๗, ส.ช. (ไทย) ๑๗/๗๘/๑๑๙, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๙๖-๒๑๒-๒๑๕, อภ.ก. (ไทย) ๓๗/๒๓๖/๑๐๖-๑๐๗.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๓๑.

คือคนเรานี้อาจไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็ได้ เป็นสัตว์นรกก็ได้ เป็นเทวดาหรือเป็นพรหมก็ได้ แล้วแต่กรรมที่บุคคลได้สร้างสรรคเอาไว้เป็นกฎเกณฑ์ แต่ถึงกระนั้นก็ตาม วิญญาณที่เกิดนั้นไม่ใช่ดวงเก่า ถ้าถือดวงเก่าก็เป็นลัทธิสทิตยัญญู ความจริงนั้น วิญญาณหรือ จิต เจตสิก และรูป ในภพนี้กับดับหมดในภพนี้ ในภพใหม่ก็เกิดขึ้นใหม่ด้วยอำนาจของกรรมในภพก่อน

อุจเฉททิฏฐิ(Annihilatoimism) ความเห็นว่างขาดสูญ คือ เห็นว่า หลังจากตาย อัตตาและโลกจักพินาศสูญหมดสิ้นไป ถือว่าตายแล้วสูญนั้นก็ยังมีทัศนะต่าง ๆ กัน แยกย่อยออกไปอีก กล่าวคือ ที่ถือว่าตายแล้วสูญบางส่วนก็มี ที่ถือว่าตายแล้วสูญทั้งหมดแต่สูญในฐานะต่างกันก็มี คือบางพวกเห็นว่า จำพวกมนุษย์ตายแล้วสูญ บางพวกเห็นว่าจำพวกพรหมตายแล้วสูญ บางพวกก็เห็นว่า จำพวกอรุปรหมตายแล้วสูญ แต่ทั้งนี้ก็ถือลงกันว่า ตายแล้วสูญทั้งนั้น ทรรศนะดังนี้ก็ไม่ตรงตามหลักพระพุทธศาสนาเหมือนกัน ตะกอน ทัศนะนี้จะเห็นได้จากข้อความที่ว่า

หลังจากตายแล้ว อัตตาย่อมขาดสูญ เพราะองค์ประกอบของคนเรานี้ เป็นแต่เพียงการประชุมของมหาภูตทั้งสี่ หลังจากตายแล้ว ชาติดินไปตามชาติดิน ชาติน้ำไปตาม ชาติน้ำ ชาติไฟไปตามชาติไฟ ชาติลมไปตามชาติลม สิ่งต่างๆ ย่อมเลื่อนลอยไปในอากาศ คนทั้งหลายมีเตียงเป็นที่ ๕ ที่จะหามเขาไป ร่างกายจะปรากฏอยู่แค่ป่าช้า หลังจากนั้นก็จะกลายเป็นกระดูกที่มีสีดจสีนากพิราบ การเช่นสรวงมีเถ้าเป็นที่สุด ทานนี้ คนเขลาบัญญัติไว้ คำพูดของคนบางพวกที่ว่า มีผล ๆ ล้วนเป็นคำเปล่า คำเท็จ คำเพ้อ เพราะกายสลายตัวแล้ว ทั้งพาลและบัณฑิต ย่อมขาดสูญ พินาศสิ้น หลังจากตายแล้ว ไม่มีการเกิดอีก^{๑๖}

แสดงให้เห็นว่า ทัศนะของอุจเฉททิฏฐินี้ ปฏิเสธผลของการกระทำทุกอย่าง กล่าวคือ ทานที่ให้แล้วไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเช่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วไม่มี (คือไม่มีผลของการกระทำย้อนกลับ) ปฏิเสธบุญคุณของมารดาบิดาว่าไม่มี ทั้งไม่จำเป็นต้องจะมีการตอบแทน ปฏิเสธเรื่องสังสารวัฏ ถือว่าไม่มีการเวียนว่ายตาย-เกิด

^{๑๖} อภ.สง. ๓๔/๑๓๒/๒๕๘. อภ.ก.(ไทย) ๓๗/๒๓๖/๑๐๖-๑๐๗.

^{๑๗} ที.ล. (ไทย) ๙ / ๑๗๐-๑๗๒ / ๕๑-๕๗.

ไม่มีนรก-สวรรค์ ถือว่าสรรพสิ่งมีอยู่ เป็นอยู่เพียงแค่นี้เท่านั้น หลังจากตายแล้ว ทุกอย่างสิ้นสลายหมด^{๑๑} และปฏิเสธว่านิพพานไม่มี^{๑๒} ตามทัศนะของพระพุทธรศาสนา ถือว่า ทัศนะอย่างนี้ เป็นมิจจาทิฎฐิ

พระพุทธรศาสนาถือว่า ที่ตายแล้วสูญนั้นต้องเป็นพระอรหันต์จำพวกเดียวเท่านั้น นอกจากนั้นตายแล้วจะต้องเกิดอีกต่อไปจนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ด้วยหลักมัชฌิมา ปฏิปทา ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ถือว่า “ทางสายกลาง” ไม่ใช่ถือว่าวิญญาณในภพเก่านี้ไปเกิด ในภพใหม่ และไม่ใช่ถือว่าวิญญาณในภพเก่าดับสูญไปโดยไม่มีอะไรที่เป็นปัจจัย สืบต่อไปในภพใหม่ ที่ถือว่าเป็นทางสายกลางที่ถูกต้องนั้นคือ ถือว่าสภาวะธรรม ได้แก่ จิต เจตสิก และรูปใหม่ ในภพเก่าก็ดับไปในภพเก่า จิต เจตสิก และรูป ในภพใหม่ก็เกิดขึ้นในภพใหม่ แต่ว่าเป็นเหตุปัจจัยให้สืบเนื่องกัน

การที่รูปร่างเกิดดับนั้น หมายความว่าถึง สภาวะของรูปและนามนี้เกิดแล้วดับ เกิดแล้วก็ดับสืบต่อไปอย่างรวดเร็วที่สุดอยู่อย่างนี้ตลอดไป ผู้ที่ปฏิบัติวิปัสสนา กัมมัฏฐานหรือผู้ที่ได้เรียนรู้สภาวะปรมาตถธรรมเป็นอย่างดีแล้วจึงจะรู้ได้ เห็นได้อย่าง ชัดแจ้งว่า สภาวะของรูปและนามนี้ มันเกิดดับสืบเนื่องกันไป มิใช่เป็นสภาพนิ่งคงที่อยู่ เฉย ๆ สำหรับผู้ที่ไม่ได้เรียนและไม่ได้ปฏิบัติ นั้น ยากที่จะรู้เห็นความดับของรูปและนาม

คำว่า รูปนั้น ได้แก่ สิ่งที่เราอาจแลเห็นได้ จับต้องได้ ถูกต้องได้ เมื่อกกล่าวโดย ทยาย ๆ ก็ได้แก่อวัยวะร่างกายของคนเรา นาม ได้แก่สภาวะที่เราแลเห็นไม่ได้ จับต้อง ไม่ได้ ถูกต้องไม่ได้ โดยใจความ ได้แก่ จิต ความนึกคิด เจตสิก ธรรมชาติที่ประกอบด้วย จิตปรุงแต่งจิตให้เป็นต่าง ๆ นามรูปเหล่านี้จึงเกิดดับสืบต่อกันอยู่เสมอ เก่าดับไปใหม่ เกิดขึ้นแทน รูปร่างเหล่านี้เกิดดับอยู่ตลอดเวลา ดังข้ออุปมา เช่น ดวงไฟที่เราแลเห็นกัน อยู่ ก็เกิดดับสืบต่อกันอยู่เหมือนกัน แม้ทางวิชาวิทยาศาสตร์ก็แสดงว่าดวงไฟมันเกิดดับ ติดต่อกันไป ไม่ใช่ดวงเดียวสว่างอยู่เฉย ๆ ดังที่ปรากฏแก่ตาคนเรา ความจริงมันดับ แล้วเกิดต่อกันเรื่อย ๆ ไป รูปร่าง คือจิต เจตสิก และรูปก็เกิดดับติดต่อกันไป เหมือน ดวงไฟ เพราะเกิดดับเร็วยิ่งกว่าดวงไฟ ฉะนั้น เราจึงไม่อาจมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า

^{๑๑} ที.ล. (ไทย) ๙/๑๓๐-๑๓๒/๕๖-๕๗.

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๓ - ๑๐๔/๑๑-๑๑๑.

การจะอนุมานเอาเองจึงไม่อาจรู้ได้ว่า รูปที่ดับไปกับรูปที่เกิดขึ้นใหม่ต่างกันอย่างไรร เพราะมันกระชั้นชิดติดกันเหลือเกิน ความเปลี่ยนแปลงของรูปที่เกิดขึ้นนั้นมันชั่วขณะ นิดเดียวเท่านั้น คนเราจึงสังเกตไม่ได้ อนุมานเอาเองไม่ได้ เพราะปัญญาของเรายังอ่อน ไม่มีกำลังเพียงพอที่จะรู้หรือเห็นได้

แต่ถ้าจะสังเกตดูระยะที่ห่าง ๆ ก็จะเห็นได้ว่า รูปมันเกิดดับและเปลี่ยนแปลง ไปจริง ๆ เช่น รูปเมื่อเป็นเด็กกับรูปเมื่อเป็นผู้ใหญ่ต่างกัน จะปฏิเสธว่า รูปเมื่อเป็นเด็ก ไม่ใช่รูปที่เป็นผู้ใหญ่ และจะบอกว่า เป็นรูปอันเดียวกันทั้งหมด ก็ไม่ได้ เพราะมันเกิดดับ เกิดดับและค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงสภาพไปทีละนิดโดยที่เราไม่รู้สึกรู้สียงหรือสังเกตไม่เห็น ความจริงมันเกิดขึ้นแล้ว มันก็เกิดดับและเปลี่ยนแปลงสลับต่อกันไปเรื่อย ๆ ไม่ช้าไม่นาน เท่าไรรูปชราก็ปรากฏให้เห็น ผู้ที่แก่เพียงเล็กน้อยจะมองไม่เห็นความแก่ ต่อเมื่อแก่ชรา มากขึ้น ๆ ในที่สุดรูปมรณะก็จะปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน มันเกิดดับเปลี่ยนแปลงเรื่อย ไปเป็นธรรมเนียมอย่างนี้โดยไม่มีการหยุดยั้งเลย แต่ด้วยเหตุที่ปัญญาของเรายังอ่อน หรือน้อยอยู่ จึงไม่สามารถที่จะเห็นรูปขณะมันเกิดดับเปลี่ยนแปลงติดต่อกันไป แต่เมื่อ เรามองดูระยะกาลห่าง ๆ จึงจะเห็นการเกิดดับของนามรูปจริง ๆ อย่างนี้

กายและจิตที่ดับไปแล้วกับรูปและนามที่เกิดขึ้นใหม่นั้น จะบอกว่า “ไม่ได้เกิด สืบเนื่องกัน” ก็ไม่ได้ เพราะรูปและนามเกิดติดต่อกันสืบเนื่องกันไปอย่างไม่ขาดสาย ดังนั้น เราจะไปปฏิเสธรูปเมื่อเป็นเด็ก ๆ กับรูปเมื่อเป็นผู้ใหญ่ว่ามันเป็นคนละอันนั้นไม่ได้

สำหรับผู้ที่ได้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนทำให้วิปัสสนาปัญญาเกิดขึ้น^{๒๐} นับตั้งแต่นามรูปปริเฉทญาณไปจนถึงอุทยัพพญาณแล้วก็จะเห็นด้วยวิปัสสนาปัญญา ได้ชัดเจนว่า รูปนามนี้เกิดดับจริง ๆ และรู้ว่าเกิดดับด้วยอาการอย่างไรได้ด้วยตนเอง ดังคำสรรเสริญพระธรรมว่า “เป็นธรรมที่ผู้รู้ทั้งหลายจะพึงรู้ได้เฉพาะตน”^{๒๑}

^{๒๐} อญ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๓๒๔/๔๓๔.

^{๒๑} วิมุตติมรรค, พระอุปติสสเถระ รจนา พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต) และคณะแปล จากฉบับภาษาอังกฤษของพระเอฮารา พระโสมเถระ และเขมินทเถระ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๑๔๔.

ข้อนี้เป็นสิ่งที่น่าประหลาดอัศจรรย์จริง ๆ พระพุทธเจ้าทรงทำให้ผู้รู้เข้าใจพิสดาร ด้วยการลงมือปฏิบัติว่า รูปนามมันเกิดดับจริง ๆ ถ้าเราไม่พิสูจน์ด้วยการปฏิบัติแล้ว เราก็จะไม่มีโอกาสที่จะรู้ได้เลยว่า รูปนามนั้นมันเกิดดับอยู่เป็นนิจด้วยอาการอย่างไร ?

รูปนามที่ดับไปกับรูปนามที่เกิดขึ้นใหม่ นั้นมันต่อเนื่องกันมีอุทาหรณ์ เช่น เสียงที่ดังขึ้นในครั้งแรก เป็นปัจจัยให้เสียงใหม่เกิดขึ้นต่อกันไป หรือเมื่อเราเข้าไปในป่า แล้วร้องตะโกนขึ้นดัง ๆ เสียงที่ดังขึ้นนั้นมันดับไปที่เรา แต่มันเป็นปัจจัยให้เกิดเสียง สะท้อนขึ้นมาในระยะติดกันและดังเหมือนกับเสียงที่เราตะโกนขึ้นนั้น ข้อนี้จะว่าเสียงที่ร้องตะโกนขึ้นครั้งแรกนั้น มันแล่นไปหรือก็ไม่ใช่ ที่จริงเสียงที่เราตะโกน ณ ที่นี้มันดับอยู่ที่นี้เอง และเสียงที่ดังก้องขึ้นนั้นมันก็เกิดขึ้น ณ ที่โน้นนั่นเอง แต่มันเป็นปัจจัยต่อเนื่องกันกับเสียงที่ดังก้องขึ้นนั้น จะว่าเป็นเสียงเกิดขึ้นใหม่โดยลำพังก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นเสียงเก่าที่ดังขึ้นครั้งแรกนั้นก็ไม่ใช่ ด้วยประการฉะนี้ สามัญชนโดยมากย่อมไม่เข้าใจว่า คนเราที่จะไปเกิดที่โน้นที่นี้มันมันไปกันอย่างไร เช่น มนุษย์จะไปเกิดเป็นเทวดา หรือ คนไทยจะไปเกิดเป็นคนฝรั่ง เช่นนี้ มันไปกันอย่างไร มันขึ้นรถหรือลงเรือไปหรือ? การที่คนตายแล้วไปเกิดในที่ต่าง ๆ คือ ไปเกิดในต่างชาติต่างศาสนา หรือต่างชั้นภูมิกันนั้นมันสำเร็จด้วยอำนาจวิบากกรรม และวิบากกรรมนั้นเป็นชาตินามธรรม เราจะเอาความเคลื่อนไหวไปของรูปธรรมมาเปรียบเทียบนั้นไม่ได้ เช่น แสงมันมีคลื่นแสงเคลื่อนไปตามอำนาจคลื่นแสงนั้นคือมันกระทบกันเป็นทอด ๆ เรื่อยไปเสียงมันก็มีคลื่นของมันกระทบกันเป็นทอด ๆ เช่นเดียวกันนี้เป็นเรื่องของรูปธรรม เพราะฉะนั้นการเคลื่อนไปของคลื่นแสงหรือคลื่นเสียงนั้นมันก็เคลื่อนไปตามกำลังของรูปธรรม

ส่วนนามธรรมที่เคลื่อนไปตามอำนาจวิบากกรรมนั้นจะเอามาเปรียบเทียบกับรูปธรรมไม่ได้ มีข้ออุปมาอย่างนี้ เช่น คนที่เดินทางผ่านไปยังตำบลหรือจังหวัดไกล ๆ มาแล้ว เมื่อเขานึกถึงตำบลหรือจังหวัดที่เขาเคยไปมาแล้วนั้น เขาก็เห็นตำบลหรือจังหวัดนั้นด้วยทางใจทันที นั่นเขาเห็นได้อย่างไร เขาไปด้วยรถหรือด้วยเรือหรือขึ้นเครื่องบินไป เขาก็อยู่ตรงนี้ แต่สามารถเห็นได้คือรู้ได้ซึ่งตำบลหรือจังหวัดนั้น นี่คือ อำนาจของนามธรรมหรือวิบากกรรมนั้น มันไปด้วยอำนาจของตัวมันเองอย่างรวดเร็ว อีกอย่างหนึ่ง เช่น เพชรนิลจินดาอันมีค่า ที่เราเก็บใส่หีบซ่อนกุญแจไว้อย่างมิดชิด แต่พอเรานึกถึงมันเท่านั้น

เราก็จะเห็นมันซึ่งอยู่ในหีบนั้นทันที เราเข้าไปในหีบนั้นได้อย่างไร ความจริงเราไม่ได้เอาตัวเข้าไปในหีบนั้น แต่เราเข้าไปได้ด้วยนามธรรมคือสังจิตเข้าไปต่างหาก

ความเคลื่อนไหวของนามธรรมต่างจากความเคลื่อนไหวของรูปธรรม คือความเคลื่อนไหวของรูปธรรมต้องมีวัตถุอะไรมากระทบกันเป็นทอด ๆ ไป ส่วนความเคลื่อนไหวของนามธรรมนั้นเป็นไปโดยอำนาจจิตที่กรรม กรรมดีส่งผลไปเกิดในคติภพที่สูง กรรมชั่วก็ส่งผลไปบังเกิดในคติภพที่ต่ำ เช่นถ้าคุณเราทำอกุศลทุจริตต่าง ๆ ก็ไปบังเกิดเป็นสัตว์นรกบ้าง เปเรตบ้าง อสุรกายบ้าง สัตว์ดิรัจฉานบ้าง ถ้าทำกุศลสุจริตต่าง ๆ ก็ไปบังเกิดเป็นมนุษย์บ้าง เป็นเทวดาบ้าง เป็นพรหมบ้าง ความเคลื่อนไหวของรูปธรรมกับนามธรรมนั้นมันต่างกันอย่างนี้

เมื่อสัตว์เกิด เกิดนั้นแลชื่อว่าชาติ ชาติคือความเกิดขึ้น เมื่อชาติความเกิดขึ้นมีแล้ว ชรา พยาธิ และมรณะ ก็ตามมา จึงนำเอาความทุกข์มาด้วย ผู้ใดที่ยังต้องเกิดอีกผู้นั้นชื่อว่ายังนำเอาความทุกข์มาด้วย ชาติเป็นเหตุให้เกิดชราและมรณะนี้เป็นผลโดยตรง เพราะไม่ว่าใคร ๆ ทั้งนั้นจะหลีกเลี่ยงจากผลโดยตรงนี้ไปได้ ส่วนโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสนั้นเป็นผลโดยอ้อม เพราะถ้าผู้ใดมีปัญญาารู้เห็นข้อเท็จจริงรู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริงแล้วก็อาจหลีกเลี่ยงได้ ส่วนชาติ ชรา และมรณะนั้น หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะฉะนั้น ชราและมรณะจึงจัดเป็นผลของชาติโดยตรง ส่วนโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จัดเป็นผลโดยอ้อม

ชาติเป็นเหตุให้เกิดชราและมรณะซึ่งเป็นผลโดยตรงและให้เกิดโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ซึ่งเป็นผลโดยอ้อม และเมื่อผลเหล่านี้เกิดขึ้นแล้วอาสวะย่อมเกิดขึ้น เมื่ออาสวะเกิดขึ้นแล้วอวิชชาก็เกิดอีก เพราะฉะนั้น อาสวะจึงเป็นเหตุให้เกิด อวิชชา คือวกไปหาต้นอีก เมื่อคนเราเกิดมีชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสแล้วก็วกวนไปหาอวิชชาอีก ถ้ายังละสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ ความวอกวนหรือเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารก็ยังมีอยู่รำไป

ในองค์ธรรมของปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ประการนั้น ณ ที่นี้ยกเอาชาติขึ้นมาแสดงเป็นประเภทแรก เราท่านทั้งหลายที่กำลังนั่งกันอยู่นี้ หมายความว่า มีชาติเกิดขึ้นแล้วทั้งนั้น เมื่อชาติเกิดขึ้นแล้วก็มีชราและมรณะติดต่อกันไปเรื่อย ๆ ที่จริง ชรานั้นมิได้

หมายความว่า แก่ห่อมดั่งที่สามัญชนรู้จักกัน แม้แต่เพียงรูปนามเคลื่อนจากสภาวะเดิม ไปนิดเดียวเท่านั้นก็เป็นชราแล้ว ตอนแรก ๆ เรียกว่า แก่ขึ้น คนสามัญชนไม่ค่อยจะรู้จักกัน เช่น เด็ก ๆ เป็นหนุ่มเป็นสาวขึ้นมากก็พากันนิยมชื่นชมยินดี เมื่อเป็นหนุ่มเป็นสาวเต็มที่แล้วก็แก่ลง ตอนที่แก่ลงจึงค่อยรู้จักกันและรู้สึกไม่นิยมชื่นชมยินดี เหมือนเมื่อแก่ขึ้นในระยะที่ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เกิดขึ้นนี้ท่านเรียกว่า อาสวะ และอาสวะนี้เป็นเหตุให้เกิดอวิชชาขึ้นอีก เพราะฉะนั้น ปฏิจจสมุปบาทจึงมีอาการ รววนเป็นวงกลม คนผู้ตกอยู่ในอำนาจปฏิจจสมุปบาทจึงรววนคือเวียนว่ายตายเกิด อยู่ในวัฏฏสงสารไม่รู้จักจบจักสิ้นสักที มีอาการเหมือนมดซึ่งเดินวนเวียนอยู่ที่ขอบปากถ้วยแก้ว

องค์ธรรมในปฏิจจสมุปบาทนั้น แต่ละประการต่างก็เป็นปัจจัยอุดหนุนเกื้อกูลให้กันและกันเกิดขึ้นเป็นทอด ๆ ดังนี้ “เพราะอวิชชาคือความไม่รู้แจ้งสภาวะธรรมตามจริง เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร อันได้แก่บุญและบาป เพราะสังขารคือบุญและบาปนั้นเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญานอันได้แก่ปฏิสนธิจิต เพราะวิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดนามและรูป อันได้แก่เจตสิกธรรมและกรรมรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ ๖ มีจักขวยตนะ เป็นต้น เพราะอายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ๖ มีจักขุสัมผัส เป็นต้น เพราะผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ๖ มีจักขุสัมผัสสาเวทนา เป็นต้น เพราะเวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ๓ มีกามตัณหา เป็นต้น เพราะตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน ๔ มีกามุปาทาน เป็นต้น เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดกรรมภพ เพราะภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยให้เกิดชราและมรณะซึ่งเป็นผลโดยอ้อม กองทุกข์สิ้นทั้งมวลนั้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัยเป็นทอด ๆ ด้วยอาการอย่างนี้ และเมื่อชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เหล่านี้ เกิดขึ้นแล้วเป็นอาสวะกิเลสทั้งสิ้น อาสวะก็เป็นเหตุให้เกิดอวิชชาขึ้นอีก แล้วก็เกิดสังขารวิญญานและนามรูปเป็นลำดับไปอีก มันมีอาการรววนเป็นวงกลม ซึ่งเรียกว่าสังสารวัฏเหมือนกับมดเดินวนเวียนที่ขอบปากถ้วยแก้ว จึงทำให้เรา เป็นทุกข์อยู่อย่างนี้

ความจริง เมื่อพิจารณาเพียงชั่วชาติเดียวเท่านั้น จะมองเห็นได้ว่า คนเราเกิดมาแล้ว ไม่ใช่ดำรงคงที่อยู่อย่างนี้ตลอดไป จะต้องแก่ ต้องเจ็บ และต้องตายไปในที่สุด

เพียงเท่านี้ ก็เป็นทุกข์ที่น่ากลัว ถ้าพิจารณาดูไปกว้าง ๆ ถือว่าเป็นสิ่งที่น่าสะอึกหวาดกลัว
 อย่างที่สุด เพราะการเกิดนี้จะถือเอาเองไม่ได้ต้องเกิดขึ้นตามอำนาจของกรรมและ
 กรรมนี้ก็มีทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม ถ้าไปพลาดพลั้งไปทำอกุศลกรรมเข้า ก็ยากที่จะ
 พ้นจากอบายภูมิ ที่จริงแล้ว ทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรมนั้นเราต้องเคยทำมาก่อน
 จึงได้เวียนว่ายตายเกิดอย่างนับชาติไม่ถ้วน ตามหลักฐานที่ท่านแสดงไว้ คนเรา
 เกิดมาแต่ละชาตินั้นเกิดในทุคติภูมิมากกว่าเกิดในสุคติภูมิที่เกิดเป็นมนุษย์ ที่เกิดเป็น
 สัตว์ดิรัจฉานมีสักเท่าไร เพราะจะเห็นได้ถ้าสัตว์ดิรัจฉานนั้นมีมากมาย พระพุทธเจ้าได้
 ตรัสรู้มาแล้วมากต่อมากพระองค์ด้วยกัน และพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์นั้นได้ทรงช่วย
 รื้อสัตว์เข้าสู่ปรินิพพานถึง ๒๔ อสงไขย ในจำนวนนั้น เราไม่ได้มีโอกาสพบเกิดพบ
 พระพุทธเจ้าบ้าง หรือไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน หรือเป็นสัตว์นรกอยู่ การที่ได้เกิดมาเป็น
 มนุษย์ก็นับว่ายากการดำรงชีวิตอยู่ของเหล่าสัตว์ก็นับว่ายาก การที่จะได้ฟังสัทธรรมก็
 นับว่ายาก การที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเสด็จอุบัติขึ้นก็ยิ่งยาก^{๒๒} กว่าที่คนเราจะได้
 เกิดมาคงไม่ใช่เหตุบังเอิญ

การที่คนเราเกิดมาเป็นทุกข์นั้น ถ้าพิจารณาก็จะเห็นทุกข์มากขึ้นในความวอกวน
 ด้วยอำนาจของปฏิจจสมุปบาท ยังจะต้องประสบกับความทุกข์อีกอย่างมากมาย เพราะ
 ฉะนั้น เมื่อได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ได้พบพระพุทธศาสนา ได้รู้จักทางปฏิบัติที่จะทำตนให้
 หลุดพ้นจากทุกข์แล้ว เราจะพ้นจากอำนาจแห่งปฏิจจสมุปบาทหรือพ้นจากสังสารวัฏฏ์ทุกข์
 ปฏิจจสมุปบาทนั้น มักพาคนเราให้หมุนไป ดังตัวอย่าง เช่น จักขุประสาทกับรูปารมณ
 กระทบกันเข้ามันเกิดจักขุวิญญาณขึ้น จักขุประสาทคือ ประสาททางตา รูปารมณ คือ รูป
 ที่เป็นสีต่าง ๆ เมื่อกระทบกันแล้ว มันก็เกิดอาการเป็นรูปขึ้นมาอาการเห็นรูปนั้น เรียกว่า
 จักขุวิญญาณ เมื่อเกิดอาการเห็นรูปแล้ว ก็เกิดชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้าง หรือยินดีบ้าง
 ยินร้ายบ้าง เมื่อเป็นเช่นนั้น จะต้องตัดปฏิจจสมุปบาทให้ได้

วิธีการคือ เมื่อเห็นรูปทางตา ได้แก่เมื่อจักขุประสาทกับรูปารมณกระทบกันเข้า
 จักขุวิญญาณเกิดขึ้น แล้วผัสสะก็เกิดขึ้น เมื่อผัสสะเกิดขึ้นแล้วเวทนาคือความยินดีหรือ
 ความยินร้ายก็เกิดขึ้น เมื่อปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมชาติอย่างนี้ชื่อว่า ปฏิจจสมุปบาท

^{๒๒} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๒/๔๐.

พาทมนุไปส่วนวิธีที่จะปฏิบัติมิให้ปฏิจจสมุปบาทพาทมนุไปคือตัดปฏิจจสมุปบาทให้ขาดนั้น ขณะที่ผัสสะเกิดขึ้นต้องตัดตรงที่ผัสสะให้ขาดอย่าให้มันต่อไปถึงเวทนา โดยใช้สติกำหนดให้เพียงแคเห็นเท่านั้น อย่าให้เลยไปเป็นว่าเราเห็น คืออย่าให้เห็นเป็นหญิงเป็นชาย เป็นดีเป็นไม่ดี เป็นชอบเป็นไม่ชอบ ฟังกำหนดพิจารณาตัดให้ขาดลงไปที่ตรงผัสสะนี้บ่อยๆ โดยทำนองนี้^{๒๓}

อีกอย่าง ต้องมีความเพียรพยายามกำหนดให้เห็นเพียงแต่สักว่าเห็น เมื่อมันก็ดับหายไปไม่ให้มันเป็นเราเห็น ฉันทเห็น ข้ำเห็น ชื่อว่าตัดได้ที่ตรงผัสสะ ปฏิจจสมุปบาททั้งหมดก็ขาดสะบั้นลง ไม่มีอำนาจจะหมุ่นต่อไปอีก คือไม่เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนาและตัณหา

หรือจะใช้ความเพียรดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “เนื้อและเลือดในร่างกายจงเหือดแห้งไป จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น กระดูกก็ตามที ผลใดพึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษ (ถ้า) ไม่บรรลุผลนั้น ก็จักไม่หยุดความเพียรของบุรุษ^{๒๔}” ให้ถึงพร้อมด้วยองค์ของความเพียร ซึ่งเรียกว่า จตุรงควิริยะ คือ การปฏิบัติ ที่เหลือแต่หนัง ๑ เหลือแต่เอ็น ๑ เหลือแต่กระดูก ๑ เนื้อและเลือดที่แห้งเหือดไป หรือจะใช้ทวารสำหรับรู้อารมณ์ภายนอกคนละ ๖ ทวาร เหมือนกันทั้งโลก เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เพราะขณะตื่นอารมณ์ภายนอกทั้ง ๖ ชนิด คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ย่อมจะเข้ามา ปราภฏแกคนทั้งหลายได้เสมอโดยผ่านทางทวาร ๖ เหล่านี้ และที่ทวารเหล่านี้ถ้าผู้ปฏิบัติไม่คอยระมัดระวังรักษาด้วยสติไว้ให้ดีแล้ว อารมณ์ภายนอกทั้งหลายก็ไหลหลั่งพรั่งพรูเข้ามารบกวนชวนให้หมุ่นไปตามอำนาจของปฏิจจสมุปบาทเสมอ

ในการเจริญวิปัสสนากรรมฐานสิ่งหนึ่งที่โยคีหรือผู้ปฏิบัติมักจะได้ยินอยู่เสมอคือ “การกำหนด” การกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ตัวอย่างเมื่อตาเห็นรูปให้กำหนดว่า “เห็นหนอๆ” เมื่อหูได้ยินเสียง ให้กำหนดว่า “ได้ยินหนอๆ” เมื่อจมูกได้กลิ่นให้กำหนดว่า “ได้กลิ่นหนอๆ” เมื่อลิ้นรู้รส ให้กำหนดว่า “รสหนอๆ”

^{๒๓} ดร.พระภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัคคมหากัมมัฏฐานาจริยะ, พระธรรมเทศนา ปฏิจจสมุปบาทสงเขปกถา, หน้า ๒๓.

^{๒๔} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๓๕, อง.อญจก. ๒๓/๑๓/๓๒๖.

เมื่อกายถูกต้องสิ่งที่สัมผัส (โผฏฐัพพะ) ให้กำหนดว่า “ถูกหนอๆ” และเมื่อใจนึกคิดสิ่งที่นึกคิด (ธัมมารมณ) ให้กำหนดว่า “คิดหนอๆ”

การกำหนดคือ มนสิการ (amhethom) หมายถึง “การกระทำในใจ” “การกำหนดในใจ” “การพิจารณา” และ “ความใส่ใจ” อีกคำหนึ่งซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดคือ โยนิโสมนสิการ (wise attention) ซึ่งหมายถึงการกระทำในใจโดยแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคาย คือการพิจารณาเพื่อให้เข้าถึงความจริงจนเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ โดยตลอดตั้งแต่ต้นจนจบ มีการค้นคว้าหาเหตุผลและแยกแยะองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตามเหตุปัจจัย โดยสรุปโยนิโสมนสิการเป็นการกำหนด การพิจารณาหรือการคิดอย่างฉลาดและถูกวิธีนั่นเอง

อารมณ์ที่ใช้กำหนดนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ อารมณ์บัญญัติอย่างหนึ่ง อารมณ์ปรมาตถ์อย่างหนึ่ง อารมณ์บัญญัตินั้น เช่น เมื่อเห็นรูปทางตาก็ปล่อยให้เห็นไปเลยไปจนปรากฏเป็นหญิงหรือเป็นชาย สิ่งนั้นดีหรือไม่ดี เกิดความชอบหรือไม่ชอบหรือ ยินดียินร้าย อันเป็นเวทนาขึ้น แต่ที่นั่นตณหาและอุปทานก็เกิดขึ้นโดยลำดับ การเห็นอารมณ์ภายนอกเป็นหญิงเป็นชายขึ้นนั้น เรียกว่า อารมณ์บัญญัติ ซึ่งมีปรากฏแก่คนธรรมดาทั่วไป ถ้าผู้ปฏิบัติกำหนดการเห็นเป็นเพียงสักว่าเห็นเท่านั้น สภาพที่เห็นก็ดับไปตามธรรมชาติ ไม่ทันเป็นปัจจัยก่อให้เกิดเวทนาต่อไปได้ สภาพของการกำหนดว่า “เห็นหนอ” คือให้เห็นเพียงสักว่าเห็นเท่านั้น อุปมาเหมือนหินกับเหล็กไฟกระทบกันไฟเกิดขึ้นแวงหนึ่งแล้วก็ดับหายไปฉับใจ จักขุประสาทกับรูปารมณกระทบกันแล้วจักขุวิญญาณจิตก็เกิดขึ้นแวงหนึ่งแล้วก็ดับไป ฉะนั้น การกำหนดเห็นอารมณ์ที่ผ่านมาทันตามสภาวธรรม ไม่ปล่อยให้เลยถึงบัญญัติเป็นอย่างนี้ อารมณ์นั้นจัดเป็นอารมณ์ปรมาตถ์อารมณ์บัญญัตินั้นเป็นเพียงสมบัญญัติขึ้นไม่ได้เป็นจริงตามสภาวะ ส่วนอารมณ์ปรมาตถ์นั้นเป็นสิ่งที่จริงตามสภาวะ

อารมณ์ปรมาตถ์นี้ ถ้าผู้ปฏิบัติรักษาทวาร ๖ ได้ดีแล้ว เมื่อบุคคลปรากฏทางทวารตาก็กำหนดว่า “เห็นหนอ” แวงเดียวเท่านั้นก็ดับไป เมื่อเสียงมาปรากฏทางทวารหูก็กำหนดว่า “ได้ยินหนอ” แวงเดียวเท่านั้นก็ดับไป เมื่อกลิ่นมาปรากฏที่ทวารจมูกก็กำหนดว่า “กลิ่นหนอ” แวงเดียวเท่านั้นก็ดับไป เมื่อรสมาปรากฏทางทวารลิ้นกำหนดว่า

“รสหนอ” แวบเดียวเท่านั้นก็ดับไป เมื่อโผฏฐัพพะคือความเย็น ร้อน อ่อน แข็ง อย่างใดอย่างหนึ่งมาปรากฏทางทวารกาย ก็กำหนดว่า “เย็นหนอ ร้อนหนอ” เป็นต้นแวบเดียวเท่านั้นก็ดับไป และเมื่อธรรมารมณมาปรากฏทางทวารใจก็กำหนดว่า “รู้หนอ” แวบเดียวเท่านั้นก็ดับไป เมื่อพยายามกำหนดได้อย่างนี้เรื่อยๆ ไป ผู้ปฏิบัติชื่อว่าได้แต่อารมณ์ปรมาัตถ์อารมณ์บัญญัติไม่เกิด และเพราะเหตุนี้ปฏิจสุมุปาบทก็ขาดลงหมุนต่อไปไม่ได้อีก เพราะเมื่อผัสสะขาดแล้ว เวทนา ตัณหา เป็นต้นก็เกิดขึ้นไม่ได้^{๒๕} ในทางปฏิบัตินั้น การกำหนดรู้แต่อารมณ์ปรมาัตถ์ไม่ปล่อยให้เลยไปถึงอารมณ์บัญญัติอย่างนี้เรียกว่า สัมมาทิวฐิ และการกำหนดรู้ว่า “เห็นหนอ” ครั้งเดียวนั้นอัญจังกิมรรคทั้ง ๘ ย่อมเกิดขึ้นพร้อมกันทีเดียว การกำหนดรู้ว่าจักขุประสาทกับรูปารมณกระทบกันแล้ว จักขุวิญญาณจิตเกิดขึ้นชั่วขณะแวบหนึ่งแล้วก็ดับไป ความรู้อย่างนี้เรียกว่า สัมมาทิวฐิ เมื่อองค์มรรคคือ สัมมาทิวฐิอันเป็นตัวจักรที่สำคัญเกิดขึ้น องค์มรรคอีก ๗ มีสัมมาสังกัปปะเป็นต้นก็พลอยเกิดขึ้นตามกันในอารมณ์เดียวกันนั้น เปรียบเหมือนเครื่องจักรทั้งหลาย เมื่อจักรตัวสำคัญ เพียงตัวเดียวหมุนแล้ว จักรตัวอื่นๆ ก็หมุนตามกันไป มรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิวฐิ เป็นต้นย่อมเกิดขึ้นพร้อมกันในอารมณ์อันเดียวกัน อย่างนี้จึงเรียกว่า อัญจังกิมรรค คือ ประกอบด้วยองค์ ๘

อัญจังกิมรรคนั้นมี ๒ ชั้น คือ เป็นโลกิยมรรคหรือปุพพภาคมรรคชั้นหนึ่ง หมายถึง ตั้งแต่สัมมสนญาณไปจนถึงสังขารุเปกขาญาณ จัดเป็นโลกิยมรรค หรือปุพพภาคมรรค เมื่อถึงมรรคญาณและผลญาณแล้วจัดเป็นโลกุตระมรรค

เมื่อรูปารมณกระทบกับจักขุประสาทอาการเห็นที่เรียกว่าจักขุวิญญาณจิตก็เกิดขึ้นเมื่ออาการเห็นเกิดขึ้นแล้ว ที่จะบังคับให้มันหยุดขาดลงเพียงแต่ลึกว่าเห็นนั้น มักจะทำไม่ค่อยได้ มักจะเลยไปเสีย คือเห็นเป็นผู้ชายผู้หญิง เห็นเป็นสวยไม่สวย ชอบไม่ชอบ เกิดเป็นเวทนา เป็นอารมณ์บัญญัติไปแล้ว คราวนี้ก็เลสตัณหาก็คงเกิดขึ้นแล้วอุปาทานก็เกิดขึ้นตามลำดับ มันหมุนเวียนอย่างนี้

^{๒๕} ดร.พระภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครคัมภากัมมัฏฐานาจารย์, พระธรรมเทศนา ปฏิจสุมุปาบทสงเขปกถา, หน้า ๒๖.

ถ้าเห็นเลยไปเป็นหญิงเป็นชาย เป็นชอบใจ ไม่ชอบใจไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ให้หลับตาเสีย อย่าให้มันเห็น หรือเปลี่ยนไปกำหนดอารมณ์อื่นต่อไป เป็นต้นว่า ได้ยินเสียงบ้าง ได้กลิ่นบ้าง สุดแต่อารมณ์ใดจะมากกระทบเสียงจากอารมณ์ทางตาไปเป็น อารมณ์ทางอื่นเสีย ความจริงการเห็นนั้นกำหนดได้ยากจริงๆ ยากกว่าอารมณ์อย่างอื่น มากทีเดียว เมื่อเสียงมากกระทบหูกำหนดเพียงสักว่าได้ยินเสียงนั้นดูจะง่ายกว่าแต่ถึงกระนั้น ธรรมชาติก็ช่วยอยู่ กล่าวคืออารมณ์ทางตาที่สากกำหนดได้ยากกว่าเพื่อนั้น ก็มีธรรมชาติ ช่วยอยู่ คือถ้ากำหนดไม่ได้จริงๆ ก็หลับตาเสียแล้วเปลี่ยนอารมณ์อื่นต่อไป อารมณ์ทาง หูนั้นจะกำหนดได้ง่ายกว่า แต่มันก็ไม่มีอะไรปิด เมื่อตั้งใจจะฟังอยู่มันก็ได้ยินเรื่อยไป มันก็หลับไม่ได้เหมือนตา เพราะฉะนั้นอารมณ์ทางหูนี้ถึงจะกำหนดได้ง่ายกว่าหน่อยก็จริง เมื่อผู้ปฏิบัติไม่ระวังแล้ว มันก็ได้ยินเรื่อยไปเหมือนกัน แต่มันก็ไม่มีอะไรเป็นเครื่องป้องกัน จึงจำต้องหัดต้องทำให้ขานิชานาญอยู่ดี เมื่อหัดทำได้ดีแล้วอารมณ์บัญญัติเข้าไปไม่ได้ มันก็จะขาดลงตรงที่ผัสสะนี้เท่านั้น เมื่อกำหนดที่ผัสสะเป็นต้นว่า “เห็นหนอ” ก็จง กำหนดให้มันหยุดชะงักลงเพียงแค่นี้เท่านั้น ไม่ให้มันเลยไปถึงเวทนาคือเกิดทุกข์สุข และที่ว่าไม่ให้เวทนาเกิดนั้นมิได้หมายความว่าเพราะโมหะครอบงำจึงไม่รู้เวทนาคือทุกข์ สุขไม่ใช่เช่นนั้นแท้จริงเมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดพิจารณาด้วยวิปัสสนาปัญญาจนปรากฏชัดแล้ว เวทนามิเกิดด้วยอำนาจของปัญญานั้น^{๒๖}

ผลที่ได้จากการปฏิบัติเช่นนี้ เมื่อเวทนาไม่เกิดแล้ว ตัณหาก็ไม่เกิด เมื่อตัณหา ไม่เกิดอุปาทานก็ไม่เกิด เมื่อชาติไม่เกิดแล้วชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสก็ไม่เกิด เมื่อชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะทุกข์ โทมนัสอุปายาสไม่เกิดแล้ว อาสวะก็ไม่เกิด เมื่ออาสวะไม่เกิดอวิชชาก็ไม่เกิดจึงเป็นอันว่า ผู้ปฏิบัติพ้นจากทุกข์ได้เด็ดขาดจริง อย่างนี้

เพราะฉะนั้นการกำหนดให้เป็นแต่เพียงสักว่า “เห็นหนอ” คือกำหนดให้เห็นชัด เข้าไปว่าสภาพของจักขุประสาทนี้มันเกิดขึ้นชั่วขณะแฉกหนึ่งแล้วก็ดับไป รูปารมณ์มัน เกิดขึ้นชั่วแฉกหนึ่งก็ดับไป อากาโรเห็น หรือจักขุวิญญาณจิตมันเกิดขึ้นชั่วขณะแฉกหนึ่ง แล้วก็ดับไป กำหนดให้เห็นอยู่เพียงแค่นี้ไม่ให้เวทนามันเกิดขึ้นได้ เมื่อกำหนดได้จริง ๆ

^{๒๖} ดร.พระภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครคัมภากัมมัญญานาจริยะ, พระธรรมเทศนา ปฏิจจสมุปปาตสงเขปกถา, หน้า ๓๐.

อย่างนี้แล้ว ปฏิจจสมุปบาทก็ขาดลงไปได้จริง ๆ คือไม่หมุนเป็นวงกลมอีก ดังกล่าวมาแล้ว ส่วนใหญ่แสดงถึงจักขุประสาทกับรูปารมณั้กระทบกันแล้วเกิดผัสสะ ซึ่งเรียกว่า จักขุสัมผัส แต่ตามสภาพที่เป็นจริงนั้น ไม่เพียงแต่รูปารมณั้อย่างเดียวเท่านั้นที่มันผ่านเข้ามา อารมณั้อื่นอีก ๕ อย่าง ก็ย่อมมากระทบทวารอื่นอีก ๕ เหมือนกัน คือโสตประสาทกับ สัททารมณั้กระทบกันแล้วก็เกิดผัสสะ เรียกว่า โสตสัมผัส ฆานประสาทกับคันธารมณั้ กระทบกันแล้วเกิดผัสสะ เรียกว่า ฆานสัมผัส ชิวหาประสาทกับรสารมณั้กระทบกันแล้ว ก็เกิดผัสสะ เรียกว่า ชิวหาสัมผัส กายประสาทกับโผฏฐัพพารมณั้กระทบกันแล้วก็เกิดผัสสะ เรียกว่า กายสัมผัส ใจกับธรรมารมณั้กระทบกันแล้วก็เกิดผัสสะ เรียกว่า มโนสัมผัส เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องกำหนดทุกทวารทุกอารมณั้ ทำนองเดียวกันกับที่กำหนด จักขุทวารและรูปารมณั้ นั้น เพราะว่าคนเหล่านั้น อารมณั้ทั้ง ๖ มันจักต้องมีผ่านเข้ามาเสมอ ไม่ใช่แต่กำหนดแต่ทางตาอย่างเดียว เช่น เมื่อเสียงมากกระทบหู ก็จะกำหนดให้มีความ รู้สึกชัดแจ้งอยู่ว่า “โสตประสาทเกิดขึ้นชั่วขณะแวงเดียวแล้วก็ดับไป” และสัททารมณั้ เกิดขึ้นชั่วขณะแวงเดียวก็ดับไป โสตวิญญาณจิตเกิดขึ้นชั่วขณะแวงเดียวก็ดับไป อย่างนี้เป็นต้นหรือเมื่อโผฏฐัพพารมณั้ คือเย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นต้น มากระทบกับกายประสาท ก็ความรู้สึกว่าสิ่งที่มากระทบกายประสาทนั้นชั่วขณะแวงเดียวก็ดับไป กายประสาทเกิดขึ้น ชั่วขณะแวงเดียวแล้วก็ดับไป กายวิญญาณจิต คือความรู้สึกการกระทบนั้นเกิดขึ้น ชั่วขณะแวงหนึ่งก็แล้วดับไป^{๒๗}

ผู้ปฏิบัติต้องมั่นเฝ้ารักษาทวารทั้ง ๖ อยู่ด้วยอาการอย่างนี้ อย่าทันทให้เวหนามัน เกิดขึ้นได้ นี่เป็นการแสดงให้เห็นวิธีปฏิบัติ เพื่อเข้าไปตัดปฏิจจสมุปบาทครบทั้ง ๖ ทวาร หรือทั้ง ๖ อารมณั้ปฏิจจสมุปบาทก็ขาดสะบั้นลง ไม่หมุนต่อไปอีก กองทุกข์ทั้งมวลก็เป็น อันสิ้นสุดด้วยประการฉะนี้ สมดังพุทธพจน์ที่ว่า “เพราะวิชาดับสังขารจึงดับ เพราะ สังขารดับวิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับนามรูปจึงดับ เพราะสพายตนะดับผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับเวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับชราและมรณะ”^{๒๘} ซึ่งเป็นผลโดยตรงก็ดี โสกะ ปริเทวะ ทุกขโทมนัส อุปายาสซึ่งเป็นผลโดยอ้อมก็ดี จึงดับไปโดยสิ้นเชิง กองทุกข์สิ้นทั้งมวลนั้นย่อมดับสูญสิ้นลงไป อย่างนี้

^{๒๗} ดร.พระภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครคัมภากัมมัฏฐานาจารย์ยะ, พระธรรมเทศนา ปฏิจจสมุปบาทสงเขปกถา, หน้า ๒๖.
^{๒๘} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑/๑-๒, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑-๒.

พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประเทศไทย

ป.ธ.๕, พ.ม., พ.ด., M.A., Ph.D.

หัวหน้าภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กรุงเทพฯ.

บทนำทั่วไป

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นเป็นเวลา ๒,๕๐๐ ปี กว่าล่วงมาแล้ว เดิมทีเดิยนั้น
พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการแสวงหาวิถีทางจิตทุกข์ของมนุษย์จึงไม่ได้เน้นโดยตรง
เรื่องแนวปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะปัญหาทางสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหายุค
ปัจจุบัน สมัยพุทธกาลไม่มีปัญหานี้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังบริสุทธิ์ สะอาด
ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ อุดมสมบูรณ์ พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายใช้ชีวิตใกล้
ชิดกับธรรมชาติอย่างแนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่เคยปรากฏหลักฐานใดๆ ว่า
เบียดเบียน ช่างชิงทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์มาสร้างประโยชน์ในทางวัตถุเพื่อ
ตนเองหรือเพื่อพระศาสนาเลย ในทางตรงกันข้ามกลับอาศัยใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติ
เหล่านั้นด้วยความซาบซึ้งในคุณค่า และมีจิตใจในการถนอมรักษาอย่างสูงส่ง ถึงกระนั้น
ก็ตาม ในฐานะพระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาชีวิตที่สมบูรณ์แบบที่สะท้อนในแง่มุมต่าง ๆ
ของประสบการณ์ จึงเป็นไปได้ที่จะค้นหาหลักคำสอนเพื่อทำความเข้าใจและอนุรักษ์
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตา
ต่อชีวิตทั้งมวล แต่ที่ผ่านมา ชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น
ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ และการขาดความ
เคารพต่อโลก วิฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือ
ที่เร่งด่วน แต่การ มุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ มิได้หมายความว่า
ละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขตอยู่กับสภาพของโลก

ใน
หอ
ปฎิ
สิ่ง
ธรรม
ทำ
มา
บท
มนุ
ต่อ
ซึ่ง
องค์
และ
พระ
เข้า
—
Book

ในขณะที่พุทธศาสนาเป็นแหล่ง คุณค่าของมนุษย์ และทุกวันนี้ ประชาชนจำนวนมากรู้สึกว้า
นอกเสียจากปัจเจกชนและค่านิยมทางสังคมจะได้รับการกระตุ้น เมื่อนั้นเราจึงจะเริ่มแก้
ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบนโลก ทั้งปัจจุบันและอนาคต

อย่างไรก็ตาม ถึงเวลาแล้วที่มนุษย์จะได้ทบทวนทัศนคติของตนต่อธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะสามารถกำหนดเป้าหมายในการดำรงชีพได้เหมาะสมสอดคล้องกับ
ธรรมชาติและไม่กลายเป็นผู้ทำลายล้างธรรมชาติไปอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์และหยุดยั้งการ
ทำลายล้างธรรมชาติก่อนที่จะสายเกินไป ในศตวรรษที่ ๒๐ นี้ ได้มีเสียงเรียกร้องดังก้อง
มากยิ่งขึ้นให้มนุษย์กลับมาเยียวยาโลกและถนอมสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติดังใน
บทความของ Leopold* เรื่อง "The Land Ethics" ที่เน้นถึงจริยธรรมซึ่งครอบคลุมทั้ง
มนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ คือ

๑. จริยธรรมระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์
๒. จริยธรรมระหว่างมนุษย์ต่อสังคม
๓. จริยธรรมระหว่างมนุษย์ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของ
มนุษย์เอง ซึ่งยังไม่ได้พัฒนาและขาดหายไปหรือถูกละเลย

เมื่อพิจารณาหลักจริยธรรมในพระพุทธานุรักษ์ศีลธรรมแล้วครอบคลุมไม่เพียงแต่มนุษย์
ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อสังคมแต่รวมไปถึงมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอีกด้วย
ซึ่งปัจจุบันวิถีคิดและทัศนะแบบพระพุทธานุรักษ์ศีลธรรมได้รับความสนใจมากขึ้นในกลุ่มของ
องค์กรพัฒนาต่างๆ ในอนาคตกระแสความคิดแบบนี้อาจขยายตัวอย่างกว้างขวางมากขึ้น
และอาจเป็นที่ยอมรับทั้งโลกตะวันตกและตะวันออกก็เป็นได้ ก่อนที่จะตอบว่า
พระพุทธานุรักษ์ศีลธรรม มีส่วนร่วมและมีวิธีการช่วยแก้ไขปัญหาลingkunganอย่างไร ควรทำความเข้าใจปัญหา
สิ่งแวดล้อมทุกวันนี้นี้ก่อนแล้วจึงแสวงหาจุดที่เหมาะสมต่อไป

* Leopold, A. The Land Ethics in a Sand Almanac County. New York: Ballantine Books. 1970. P. 47.

ปัญหาสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน

ตั้งแต่ได้มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมขึ้นในปี ค.ศ. ๑๗๗๐ เป็นต้นมา การขยายตัวของเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมได้เป็นไปอย่างกว้างขวางทั่วโลก ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากรของโลกอย่างรวดเร็ว สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติได้ถูกคุกคามและทำลาย ลงโดยการกระทำของมนุษย์จนเกิดมลพิษ (Pollution) และได้ส่งผลร้ายต่อมวลมนุษย์อย่างรุนแรงตามระยะเวลาที่ผ่านมา ปัญหาและความสูญเสียคุณภาพของสิ่งแวดล้อมมีทำที่ว่าจะเลวร้ายลงทุกวัน อันจะต้องระดมความคิดและการกระทำช่วยกันแก้ไขทุกวันนี้ก็คือ

๑. มลพิษทางอากาศ เกิดจากก๊าซหลายชนิด เช่น คาร์บอนมอนนอกไซด์ คาร์บอนไดออกไซด์ ออกไซด์ของไนโตรเจน สารไฮโดรคาร์บอนต่างๆรวมทั้งอนุภาคบางชนิดและไอของตะกั่วโรงงานอุตสาหกรรมและยานพาหนะ ยิ่งหนาแน่นมากเท่าไร มลพิษในอากาศก็เพิ่มมากขึ้น

๒. มลพิษทางน้ำ การที่น้ำในแม่น้ำลำคลองปัจจุบันเน่าเสีย มีแนวโน้มมากขึ้น เพราะมนุษย์ได้ทิ้งขยะ สารเคมี ปุ๋ย ชากสัตว์ น้ำสกปรกจากโรงงาน ผงซักฟอก ฯลฯ มนุษย์จึงต้องเผชิญกับน้ำไม่บริสุทธิ์ที่ตนใช้ยังชีพและมนุษย์ก็ยิ่งรู้ดีต่อไปว่า น้ำเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตอย่างหนึ่ง และน้ำที่ตนใช้ยังชีพกำลังจะเป็นพิษขึ้นทุกที แต่มนุษย์ก็ยังไม่หยุดยั้งในการทำน้ำให้เป็นพิษ เพราะความละเลย ความเห็นแก่ตัว มั่งง่าย และความไม่เอาใจใส่ของมนุษย์นั่นเอง แม่น้ำลำคลองต่างๆ จึงเน่าเหม็นเป็นจำนวนมาก

๓. มลพิษทางดิน การที่ดินเกิดภาวะมลพิษมีที่มาจากหลายสาเหตุ เช่น มูลของสัตว์ การใช้ปุ๋ยเกินพอดี ตะกอนของเกลือสารเคมี โดยเฉพาะขยะมูลฝอย ถ้ากองทิ้งไว้ จะเกิดการสลายตัวทำให้เกิดสารอินทรีย์และอนินทรีย์ พอฝนตกลงมาน้ำก็จะไหลไปบริเวณข้างเคียงสารต่างๆ ก็ตามไปด้วย ทำให้บริเวณนั้นมีพิษไปด้วย นอกจากนี้ขยะบางอย่างก็ยากต่อการทำลายหรือทำลายได้เพียงบางส่วน ถ้าทิ้งไว้ที่ใดก็มักจะคงอยู่ในสภาพเช่นนั้น ถ้าทิ้งลงตามท่อระบายน้ำ จะทำให้เกิดการอุดตัน ถ้าทิ้งลงในแม่น้ำลำคลองจะทำให้ดินขึ้นและเป็นอันตรายต่อเรือที่สัญจรไปมา สิ่งที่ละลายตัวยากที่กล่าวมา เช่น พลาสติก โลหะ ฝ้าย หนัง เป็นต้น

๔. มลพิษทางอุณหภูมิจ โลกปัจจุบัน อากาศจะแปรปรวนไปจากอดีตมากเพราะมนุษย์มีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นการเสริมสร้างและทำลายมนุษย์ เช่น ระเบิดไฮโดรเจน การถางป่าตัดต้นไม้ หรือ การอยู่ในเมืองอย่างแออัดไม่มีต้นไม้ทำให้ฝนไม่ตก หรือความร้อนจากอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เช่น ตู้เย็น เครื่องปรับอากาศ เครื่องจักรต่างๆ ตลอดจนความร้อนจากดวงอาทิตย์ เป็นต้น

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมานี้ ล้วนมีผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน มนุษย์ต้องการผืนดินในการผลิตอาหารธรรมชาติ แต่ขณะนี้ดินก็หมดประสิทธิภาพในการผลิต ทุกวันนี้ต้องสร้างปุ๋ยเคมี เพิ่มความอุดมให้แก่ดิน ซึ่งผิดธรรมชาติที่เคยเป็นมา ยิ่งเพิ่มปุ๋ยเคมีลงไปมากเท่าไรก็เป็นการทำลายมากเท่านั้น คงต้องใช้เวลานานต่อการย่อยสลาย ผลิตภัณฑ์สังเคราะห์ต่างๆ ที่ทับถมอยู่บนแผ่นดิน ในช่วงเวลาดังกล่าว ดินก็เสื่อมคุณภาพลงไปเรื่อยๆ กว่าความอุดมสมบูรณ์จะกลับคืนมาก็คงจะใช้เวลานานทีเดียว ชีวิตมนุษย์ต้องการน้ำเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งหลับตาลงแต่ละวัน มนุษย์ต้องใช้น้ำในการอุปโภค บริโภคประจำวัน เช่น อาบ ตี๋ม ทำความสะอาดร่างกายและสิ่งต่างๆ ใช้ในการผลิตผลทางการเกษตรในไร่นา ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม ใช้ในทางการคมนาคม ยานพาหนะบรรทุกทุกคน บรรทุกสิ่งของไปมา ติดต่อกันโดยไม่ต้องลงทุนอะไร ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ แต่เมื่อเกิดมลพิษทางน้ำ ประโยชน์การใช้งานเหล่านี้ย่อมลดลงและหมดไปในที่สุด แต่ความต้องการใช้ประโยชน์จากน้ำ มิได้หมดไปด้วย เมื่อความต้องการมีมากปัจจัยตอบสนองความต้องการมีน้อย

มนุษย์ขาดน้ำยังพออยู่ได้ในระยะเวลาสั้นๆ ขาดอาหารอยู่ได้นานหลายวัน แต่ขาดอากาศบริสุทธิ์หายใจไม่ถึง ๑ ชั่วโมงก็เสียชีวิตทันที หากไม่เสียชีวิตก็อาจจะพิการได้ หากอากาศเสียแผ่ขยายออกไปมากๆ ความเจ็บป่วยต่างๆ เกิดขึ้นได้ง่าย กระทบกระเทือนสุขภาพก่อน เวลาผ่านไปก็เป็นอันตรายแก่ชีวิต หากอากาศเสียขยายไปอย่างรุนแรงมนุษย์อาจจะต้องตายจนสิ้นเผ่าพันธุ์ก็ได้

อุณหภูมิจ ก็มีผลกระทบต่อ การดำรงชีพของมนุษย์ไม่แพ้สิ่งแวดล้อมอื่นๆ ร่างกายที่ดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขเพราะมีอุณหภูมิจสมดุลกับธาตุอื่นๆ ในร่างกาย และอุณหภูมิจ

ในร่างกายย่อมมีความสัมพันธ์กับภายนอกอย่างใกล้ชิด หากอุณหภูมิภายนอกร้อนมากจนร่างกายไม่สามารถปรับตัวอยู่ได้ ก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างแน่นอน

หากมองปัญหาตามแนวพระพุทธศาสนาก็พบว่าขณะนี้ ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม กำลังมีปัญหาซึ่งอาจจะเพิ่มความรุนแรงขึ้นทุกวันจนถึงขั้นวิกฤตขึ้นไม่วันใดก็วันหนึ่ง ชีวิตมนุษย์ตามพุทธทัศนะประกอบขึ้นมาจากธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม ตามกฎธรรมชาติ ต้องอาศัยธาตุ ๔ ที่ส่งเข้าไปสู่ร่างกายและถ่ายเทออกมาต่อ บริสุทธิและสมดุล ร่างกาย จึงจะดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ถ้าหากเสียดุลของสิ่งนี้ ร่างกายก็จะแสดงปฏิกิริยาออกมาในรูปของความอ่อนแอหรือป่วยไข้ ถ้ารุนแรงชีวิตจะหมดกลายทันที หากสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาวะปกติบริสุทธิ สดใสตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ก็จะพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย แต่ถ้าเมื่อไรมีความแปรปรวนมากๆ ชีวิตมนุษย์ก็จะประสบทุกข์มากขึ้น ภารกิจแห่งการร่วมกันเผชิญปัญหา การค้นหาสาเหตุของปัญหาและทางแก้ไขให้พบซึ่งมั่นใจว่าทางแก้ไขอยู่ จึงมิใช่เป็นหน้าที่ของมนุษย์เพียงคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งแต่เป็นเรื่องของทุกชีวิต เพราะมันจะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความดำรงอยู่และการล่มสลายแห่งมนุษยชาติ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

ปัญหาโลกร้อนขึ้น ชั้นโอโซนถูกทำลาย พืชและสัตว์หลายชนิดกำลังจะสูญพันธุ์ การเพิ่มขึ้นของประชากร การแพร่กระจายของมลภาวะและฝนกรด ปัญหาต่างๆ เหล่านี้กำลังรุมเร้าโลกของเราและทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจก็ยังคงดำเนินไปตามปกติ ส่วนสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความโลภซึ่งเป็นผลมาจากกระแสการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างเดียวยังคงไม่เพียงพอที่จะจัดการกับปัญหาที่โลกกำลังเผชิญอยู่ได้ ที่จริงแล้วความอวดดีของมนุษย์จะถูกควบคุมโดยความเชื่อของศาสนาต่างๆ ที่มีปรากฏอยู่บนโลกใบนี้นานมาแล้ว พระพุทธศาสนาสอนให้คนรักความสงบ และเชื่อว่าความเกลียดชังและอาวูธนำไปสู่การทำลายล้างตนเองและผู้อื่น ความโลภ และความเห็นแก่ตัวนำไปสู่ความทุกข์ยาก ยิ่งไปกว่านั้นความเห็นแก่ตัวยังเป็นสาเหตุสำคัญของการทำลาย

ที่
ค
พ
เร
ปี
ช
ค
แก้
แก้
แ
รู้
กร
ต่อ

การ
แต่
พร

ทรัพยากรธรรมชาติ ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาสภิกขุ^๒ ที่ว่า “ทุกศาสนาต้องการหยุดความเห็นแก่ตัว เมื่อคนตกเป็นทาสของความเห็นแก่ตัว ไม่ต้องหวังว่าจะมีความสงบ พุทธศาสนิกชนที่แท้จริงต้องปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอย่างจริงจังและจริงใจ เมื่อนั้น เราจึงจะรักษาธรรมชาติไว้ได้ ตราบใดที่คนยังมีความเห็นแก่ตัวอยู่ก็ไม่สามารถที่จะป้องกันการทำลายป่าที่เพิ่มขึ้นได้” นั่นคือ ธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด แต่ความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด

อย่างไรก็ตามสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมอยู่ที่จิตใจของมนุษย์ ซึ่งเต็มไปด้วยความอวิชชา วิกลจริต ละโมบ และความเกลียดชัง ฉะนั้นเราจะต้องพยายามหาทางแก้ไขที่จิตวิญญาณ และจิตวิทยา ที่เป็นต้นเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม ก่อนที่จะพยายามแก้ไขปัญหาด้านวัตถุด้วยการใช้เทคโนโลยีที่สลับซับซ้อน การศึกษาและศาสนาเป็นแนวทางที่จะใช้แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ โดยการทำให้คนเห็นและเข้าใจธรรมชาติมากขึ้น รู้สึกผลกระทบที่เกิดจากพฤติกรรมของตนเอง เห็นผลที่เกิดขึ้นตามมาหลังจากการกระทำของตน และทำให้คนเห็นว่าตนสามารถทำสิ่งใหม่ที่ดีและถูกต้องได้ การศึกษาจะต้องช่วยปลูกฝังทัศนคติที่ดีและเปลี่ยนพฤติกรรมที่ทำลายสิ่งแวดล้อมของคน

ในทางพุทธศาสนา กิจกรรมทางเศรษฐกิจ หมายถึง การมีชีวิตที่ดีที่ประเสริฐ การผลิต การบริโภค และ การทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ไม่ควรสิ้นสุดที่ตัวมันเอง แต่ควรจะสิ้นสุดที่การพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนดำเนินชีวิตให้สมดุลกับธรรมชาติโดยวิธีต่อไปนี้

๑. การกินให้น้อย ท่านสอนให้กินเฉพาะเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เพราะการทำดังกล่าว จะทำลายธรรมชาติน้อยลง ซึ่งจะช่วยลดมลภาวะลงด้วย
๒. การอยู่อย่างผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ คนและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติ อันได้แก่ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ถ้าทุกชีวิตอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืน เขาก็จะไม่ไปรบกวนสิทธิของผู้อื่น

^๒ พุทธทาสภิกขุ. พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

๓. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด พระพุทธเจ้าสอนให้คนใช้ธรรมชาติ ในการที่ตนมีจิตใจ พุทธิกรรม และศีลธรรมของตนเอง ดังนั้น คนต้องเรียนรู้การใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด

เมื่อมนุษย์ประจักษ์ว่าการทำลายธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมมีใช้น่าประโยชน์สุข มาให้แก่มนุษย์ฝ่ายเดียวที่เคยเข้าใจกัน แต่จะปล่อยให้คนหลายและคนทุกกลุ่มมนุษย์ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็พากันให้ความสนใจต่อปัญหาอันมากขึ้นเป็นพิเศษ ทั้งนี้อาจเป็น เพราะปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาของมนุษยชาติที่จะต้องเผชิญร่วมกัน ปัจจุบันนี้กระบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เริ่มเคลื่อนไหวกันทั่วโลกเพื่อ ร่วมกันแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่อย่างท่วมท้นจริงจัง แต่ยังมีมนุษย์อยู่อีกจำนวนไม่น้อยที่ คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก มีความเห็นผิดยังคงตั้งหน้าตั้งตากอบโกยผลประโยชน์ เพื่อตนเองโดยการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง ไม่มีความรู้สึกถึงพิษภัย ที่กำลังคืบคลานเข้ามา ไม่คิดช่วยแก้ปัญหา แต่ยังคงเพิ่มปัญหาอย่างไม่หยุดยั้ง นักอนุรักษ์ ต้องต่อสู้กับปัญหาวิกฤตทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่หนักหน่วงรุนแรงแล้ว ยังจะต้อง เผชิญกับมนุษย์ที่ขาดจิตสำนึกซึ่งมีเครื่องมือทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนานาชนิด ไม่ว่าจะเงินทอง อำนาจ อิทธิพลหรือสิ่งอื่นๆ

มนุษย์ได้ประจักษ์ชัดแล้วว่า ปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสาเหตุแห่ง ความทุกข์ของมนุษย์ทั้งหมด คงไม่มีเวลามาจับผิดกันว่าใครคือฆาตกรผู้ทำลายธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมเสียยับเยินคงไม่สามารถจะมอบให้ใครกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งรับภาระแก้ปัญหา แต่เพียงกลุ่มเดียว เมื่อมนุษย์ทุกคนบริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติเช่นเดียวกัน และ ปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นมาก็เพราะเหตุว่ามนุษย์ใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติ อย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็นด้วยความประมาท มนุษย์ทุกคนจึงต้องมีส่วนร่วม ในการร่วมกันแก้ปัญหาตามกำลังสติปัญญา ความรู้ความสามารถ อำนาจและหน้าที่ที่ตนมีอยู่

พระพุทธเจ้ากับธรรมชาติ

การศึกษาจากพุทธประวัติพบว่า พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชนม์ชีพ พระพุทธองค์ทรงประสูติใน

ร
ถึ
“
เ
ป
อ
ที่
ม
๓
ท
ท
ญ
แ
ต
พ
ให้
ป
—
J.V

ราชตระกูลอินเดียโบราณ Wickkremesinghe" นักประพันธ์ชาวศรีลังกาได้พรรณนาถึงบรรยากาศอันแวดล้อมด้วยธรรมชาติ ณ สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าไว้ว่า "ณ ลุมพินีวนอุทยานมีแมกไม้ที่ร่มรื่นสวยงามอยู่แห่งหนึ่ง เมื่อพระนางสิริมหามายาเทวีเสด็จผ่านไปก็พบต้นไม้อันเขียวชอุ่มอยู่หนาแน่นเป็นกลุ่มก้อน บนพุ่มไม้แต่ละพุ่มปกคลุมด้วยดอกไม้งามตาถึงนัก นกนานาพันธุ์เกาะอยู่ตามกิ่งไม้ ส่งเสียงร้องรับกันอย่างร่าเริง พระนาง เสด็จถึงต้นสาละใหญ่ ซึ่งหนาแน่นด้วยกิ่งใบ โดดเด่นอยู่ท่ามกลางแมกไม้ทั้งหมด แล้วทรง รู้สึกประหลาดพระครรภ์ ประสูติโพธิสัตว์ ณ โคนมหาสาละนั้นนั่นเอง"

เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทรงสร้างปราสาท ๓ ฤดู เพื่อให้แม่พระทัยว่าพระองค์ทรงมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่พร้อมไปด้วยโลกียสุขทุกประการ แต่เจ้าชายสิทธัตถะทรงหันเหจากชีวิตในราชวังที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ทรงมุ่งแสวงหา ลัจจชีวิตหรือลัจจธรรมในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ราวป่า ถ้ำ กูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น และได้ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญจนา จะเห็นได้ว่า ความสงบของธรรมชาติเป็นปัจจัยประการหนึ่งนำไปสู่การตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐและสาร์ตณะแห่งการตรัสรู้ก็คือ ธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงพอพระทัยในการประทับอยู่ตามราวป่าและภูเขา เป็นเวลา ๔๕ พรรษา

ในคัมภีร์มโนปุรณิได้แสดงสถานที่และปีที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาไว้ซึ่งแสดงให้เห็นว่าใน ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้านั้น เกือบครึ่งหนึ่งเป็นการเสด็จจำพรรษา ณ ที่ป่า หรืออารามป่า ดังนี้

พรรษาที่ ๑.	ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี แคว้นมคธ
พรรษาที่ ๒-๔	กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ
พรรษาที่ ๕.	กุฎาคารศาลา (เรือนยอด) ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี แคว้นกาฬิ

^๑ Wickkremesinghe, K.D.P. **The Biography of the Buddha.** Columbo: J.W.Mawata, 1972. P.48.

- พระราชที่ ๖. ภูเขาจาลียะ
- พระราชที่ ๗. ลุงจาลียะ (หลวงดิ่งลี)
- พระราชที่ ๘. ป่าเมืองหลวง (ป่าเมืองหลวง) สูงสู่มารคิระนคร แคว้นภาคะ
- พระราชที่ ๙. กรุงเวรัญญา แคว้นโกศล
- พระราชที่ ๑๐. ป่าปรีชยาธิโกศล (ป่าปรีชยาธิโกศล) แคว้นวังสะ
- พระราชที่ ๑๑. หนองพอก (หนองพอก) แคว้นมคธ
- พระราชที่ ๑๒. กรุงเวรัญญา
- พระราชที่ ๑๓. ภูเขาจาลียะ
- พระราชที่ ๑๔. เขตวันมทาวีหิธ กรุงลาวัตถิ แคว้นโกศล
- พระราชที่ ๑๕. กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ
- พระราชที่ ๑๖. กรุงอาพีวี่ แคว้นอาพีวี่
- พระราชที่ ๑๗. กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ
- พระราชที่ ๑๘-๑๙. ภูเขาจาลียะ
- พระราชที่ ๒๐. กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ
- พระราชที่ ๒๑-๔๕. กรุงลาวัตถิ แคว้นโกศล (พระเขตวันมทาวีหารบ้าง
บุพพารามบ้าง)

จะเห็นได้ว่าพระราชที่ ๑, ๒-๔, ๖, ๘, ๑๐, ๑๑, ๑๓, ๑๕, ๑๗, ๑๘-๑๙ และ ๒๐ เป็นการเสด็จจำพรรษา ณ ป่าไม้หรือสวนป่าแม้จะเป็นการระบุมืองเอาไว้ เช่น ราชคฤห์ แต่สถานที่ประทับจำพรรษาจริงนั้น คือ สวนป่า เช่น สวนป่าไฟ สวนป่ามะม่วง รอบๆ กรุงราชคฤห์ พระราชที่ ๑๒ กรุงเวรัญญา แต่ประทับจำพรรษาที่โคนต้นไม้สะเดา สวนป่าเหล่านั้น ภายหลังก็ได้พัฒนาเป็นอารามและมหาวิหาร เช่น เขตวันมทาวีหารหรือเวฬุวันมทาวีหาร เป็นต้น พระพุทธเจ้าและพระสาวกจะพักในป่าต่างๆ แล้ว ภูเขา และถ้ำอีกหลายแห่งก็เคยเป็นที่พักของพระพุทธองค์^๕

^๕ ที.ม. ๑๐/๒๖๕/๒๑๗. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔

๑. ถ้ำอินทสาละ เขาเวทียก เมืองราชคฤห์
๒. เหวทึงโจร เมืองราชคฤห์
๓. ถ้ำสัตตบรณคูหา ข้างภูเขาเวภารบรรพต เมืองราชคฤห์
๔. เจ็อมเขาสัปโปไสณทิก ภู สีสวัน เมืองราชคฤห์
๕. ภูเขาศิชมภู เมืองราชคฤห์
๖. ถ้ำสุรขาดา ภูเขาศิชมภู เมืองราชคฤห์^๕
๗. ภูเขาอิสิคิลิ เมืองราชคฤห์^๖
๘. ภูเขาอินทภู เมืองราชคฤห์^๗

หลังจากได้ตรัสรู้แล้วทรงใช้เวลาโปรดเวไนยสัตว์^๘ ตามสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดมีวัดป่าขึ้นมากมาย อาทิ ป่าไผ่ของพระเจ้าพิมพิสารแห่งราชคฤห์ ป่าปาลิไลยก์ สวนปามหาวัน กรุงเวสาลี เขาศิชมภู และในการดับขันธปรินิพพาน ทรงเลือกเอาป่าสาละวันเมืองกุสินารา เป็นสถานที่ช่วงสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ทรงมีความเมตตากรุณาอย่างยิ่งต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย คำสอนที่มีต่อพระสาวกนั้น รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายทำสมาธิตามรากไม้โคนไม้ที่ว่าง เป็นต้น คำสอนนี้ดูเหมือนจะเป็นการกำหนดแนวทางการใช้ชีวิตตามแบบของชาวพุทธโดยแท้

พระพุทธองค์ทรงตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรงกำหนดพระวินัยสำหรับพระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ เช่น บทบัญญัติที่ทรงห้ามทิ้งของสกปรกลงในแม่น้ำหรือที่สาธารณะ ห้ามพระภิกษุตัดต้นไม้ ทำลายป่า ห้ามฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ให้มีเมตตา กรุณา เป็นต้น บนพื้นฐานหลักธรรมเพื่ออนุรักษ์ต่อธรรมชาติ^๙

^๕ ม.ม. ๑๓/๒๒๓/๒๓๖. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔.

^๖ ส. ส. ๑๕/๑๖๙/๑๗๔. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔.

^๗ ส. ส. ๑๕/๑๘๖/๑๙๖. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔.

^๘ อัง. จตุกก. ๒๑/๑๘๓/๑๙๓. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔.

^๙ วิ. มหา. ๒/๔๒๕,๗๑๓/๒๒๕,๓๖๑. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔.

ความรักธรรมชาติของพระภิกษุในเบื้องต้นอาจเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นในการแสวงหาสถานที่เงียบสงบเพื่อการบำเพ็ญสมาธิ แต่ความชื่นชมในธรรมชาติและประโยชน์ของธรรมชาติก็มีใช้สิ่งที่พึงมองข้ามไป ตลอดพระภิกษุผู้อาศัยในเขาในถ้ำ กล่าวไว้ว่า Norman^{๖๖}

“ท่านผู้ไปสู่เรือนคือถ้ำที่เงื้อมมือเขาค้ำค้ำตามธรรมชาติ เป็นที่อาศัยอยู่แห่งสัตว์ป่า คือ หมู และกวาง และในป่าที่ฝนตกใหญ่ๆ ลักได้ความรื่นรมย์ใจ ณ ที่นั้นฝูงนกยูงมีขนที่คอเขียว มีหงอนและปีกงาม ลำแพนหางมีแวววิจิตรนัก ส่งลำเนียงก้องกังวาลไพเราะจับใจ อีกทั้งท่านผู้บำเพ็ญสมาธิอยู่ในป่าให้รำเริงได้เมื่อฝนตกแล้ว หมู กวาง ยาวประมาณ ๔ นิ้ว ห้องฟ้างามแจ่มใส ไม่มีเมฆปกคลุม เมื่อท่านทำตนให้เสมอด้วยไม้แล้วนอนอยู่เหนือหญ้าระหว่างภูเขา นั้น จะรู้สึกอ่อนนุ่มดังสำลี.”

พระภิกษุอีกรูปหนึ่งมีนามว่า สังกิจจะ เป็นผู้นิยมราวป่าเช่นกัน และได้กล่าวชมธรรมชาติไว้ว่า “แอ่งศิลาซึ่งมีน้ำใส ประกอบด้วยหมู่ชะนีและค้าง ดารดาษไปด้วย สหายย่อมยังอาตมาให้ยินดี การที่อาตมาอยู่ในเสนาสนะป่า คือชอกเขาและถ้ำอันเป็นที่สงบ เป็นที่ลี้ภัยเสพออาศัยแห่งมวลมฤค ย่อมทำให้อาตมายินดี อาตมาไม่เคยรู้สึกถึงความตำร้อันไม่ประเสริฐ ประกอบด้วยโทษเลยว่า ขอสัตว์เหล่านี้ จงถูกเบียดเบียน จงถูกฆ่า จงได้รับทุกข์ อาตมาได้ทำความคุ้นเคยกับพระศาสนาแล้ว”

พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถนอมธรรมชาติ ดังที่พระราชวรมุนี^{๖๗} กล่าวไว้ว่าไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือสัตว์ป่า ดังข้อความข้างต้น เป็นเพียงตัวอย่าง จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการที่จะเน้นบทบาทของผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อการบรรลุพระนิพพาน โดยการอาศัยอยู่ตามราวป่าตามเขา ชีวิตของพวกเขาดำเนินไปด้วยปัญญา และศีลสิกขา อันน่าจะมีคุณค่าในแง่มุมการผลิต มากกว่าแรงงานที่ใช้ใน

^{๖๖} Norman, K.R. (Tr.) Theragatha. London: Pali Text Society. 1969. P.60.

^{๖๗} พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๒๙. หน้า ๑๔๕.

การ
โดย
ว่าใน

พร

เรือ
ในก

การ
อุท

กลา
ของ
การ

ซึ่งมี

พระ

ประ

ประ

ธรรม

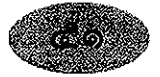
ในค

สิ่งแ

ไม่ใ

ธรรม

ศาล

การผลิตโลกทางวัตถุ ตัวอย่างเช่น การที่พระภิกษุบำเพ็ญสมาธิในราวป่า ก็เป็นผลโดยตรงในการรักษาป่า โดยไม่ต้องลงทุนลงแรงใดๆ เจ้าพนักงานป่าไม้ย่อมจะบอกได้ดีว่าในการที่พระเข้าไปบำเพ็ญสมาธิในป่านั้น มีผลในการอนุรักษ์ดีกว่าวิธีอื่นๆ

พระพุทธศาสนากับป่าไม้

พระพุทธศาสนากับป่าไม้ เป็นการนำวิถีทางศาสนาโดยอาศัยหลักธรรมคำสอน เรื่องความรู้จักบุญคุณกตัญญูกตเวทิตะ และการเสียสละเพื่อส่วนรวมโดยรู้จักประมาณ ในการบริโภค เป็นต้น มาเป็นหลักพัฒนาจิตใจให้เกิดความสำนึกในความรักในธรรมชาติ การสร้างอุทยานเป็นที่พักเพื่อแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย นอกจากนั้น อุทยานก็ดี ราชอุทยานก็ดี ส่วนป่าของบุคคลต่าง ๆ ที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกว่าได้ กลายเป็นอารามบ้าง วิหารบ้าง มหาวิหารบ้าง ก็ด้วยจิตสำนึกเรื่องบุญบาปหรือคุณธรรมของท่านผู้เป็นเจ้าของอุทยานเหล่านั้นได้กระทำเป็นตัวอย่าง และได้กลายเป็นธรรมเนียมการสร้างวัดป่าในพระพุทธศาสนามาตราบเท่าทุกวันนี้

เนื่องจากพระพุทธศาสนา มีพระภิกษุสงฆ์เป็นเสมือนผู้ถือประทีปส่องทางชีวิต ซึ่งมีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทุกอย่าง และในทุกกระยะแห่งชีวิตประชาชน พระภิกษุอาศัยความบริสุทธิ์และการประพฤติปฏิบัติที่ดั่งงามเป็นแบบอย่าง แล้วสั่งสอนประชาชนให้ละเว้นจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดีด้วยจิตเมตตา โดยชี้คุณโทษและประโยชน์แก่สังคม และแนะนำวิถีครองชีวิตให้ได้รับผลดีและความสุข ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนาได้ใช้วิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้เกิดขึ้น ตระหนักรู้ในคุณค่า ให้ซาบซึ้งในบาปบุญคุณโทษแห่งการกระทำที่ผิดและถูก ต่อธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมด้วยหลักของศีล เช่น ห้ามมิให้ฆ่าสัตว์ ไม่ให้ลักทรัพย์ ไม่ให้ผิดในกาม ไม่ให้พูดเท็จและไม่ให้ประมาท เป็นต้น เป็นการห้ามมิให้ทำลายและเบียดเบียนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งตัวมนุษย์ด้วย

ในการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมความมั่นคงของธรรมชาติแวดล้อม หลักธรรมของศาสนาสอนให้เห็นว่ามนุษย์กับธรรมชาติย่อมมีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่งอาศัยซึ่งกันและกัน

ไม่มีใครอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว ดังคำว่า “น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า” และในทางกลับกันป่าก็ต้องพึ่งเสือ เรือก็ต้องพึ่งน้ำ แสดงเป็นคำพูดว่า “เสือมีเพราะป่ารก ป่ารกเพราะเสื่อยัง ดินดีเพราะหญ้าบัง หญ้ายังเพราะดินดี” ดังนี้เป็นต้น

ในพระสูตรต้นตปิฎกได้สอน เรื่องความกตัญญูกตเวทีที่ทำให้คนไทยโบราณรู้สึกว่า ธรรมชาติแวดล้อมเป็นสิ่งมีบุญคุณต่อมนุษย์ ซึ่งต่อมาหนังสือพิมพ์ว่า เราอยู่กับต้นไม้โดยขาดการกตัญญูของต้นไม้เพราะมันมีบุญคุณต่อเรา โดยที่เรามองแก่เรา ในวนโรปสูตรพระองค์ตรัสว่าการปลูกป่าและการรักษาต้นน้ำลำธารเป็นบุญกุศล

เนื่องจากพระพุทธศาสนาสอนการอนุรักษ์ป่าไม้ ด้วยวิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติแวดล้อม ด้วยหลักธรรมกตัญญูกตเวทีนี้เอง จึงเกิดมีคติในการสร้างพระพุทธรูป “ปางถวายเนตร” เพื่อเป็นการระลึกเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธองค์ได้ประทับยืนเอาพระหัตถ์ขวาทาบบนพระพักตร์ซ้าย อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นมหาโพธิ์ สิมพระเนตรเพ่งดูต้นมหาโพธิ์ โดยมีได้กระพริบเป็นเวลา ๗ วัน มีความหมายว่า พระพุทธเจ้าทรงรำลึกถึงคุณของต้นมหาโพธิ์ที่ให้ร่มแก่พระองค์ จนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในด้านจริยวัตรพระพุทธเจ้านอกจากทรงเป็นตัวอย่างในการเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้แล้ว ยังตรัสให้พระภิกษุสงฆ์ที่ถือธุดงค์ ปฏิบัติธรรมในป่าหรืออยู่ใต้โคนต้นไม้ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม และได้ตรัสยกย่องภิกษุเป็นตัวอย่าง คือ พระมหากัสสปเถระว่า ทรงคุณธรรมเครื่องดำเนินชีวิตเสมอด้วยพระพุทธเจ้า คือ การปฏิบัติธุดงค์อยู่ป่าเป็นวัตร ต่อมาในประเทศไทยสมัยสุโขทัยก็ได้เกิดมีคติการสร้างวัดขึ้นในพระพุทธศาสนา ๒ ประเภท คือ

๑. อรัญญวาสี ประเภทวัดป่า พระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดประเภทนี้เรียกว่า พระสงฆ์ฝ่าย อรัญญวาสี หรือพระธุดงค์พระวัดป่าเป็นธรรมเนียมมาจากครั้งพุทธกาล

๒. คามวาสี ประเภทวัดบ้านที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านหรือในเมือง เรียกพระสงฆ์ที่อยู่อาศัยในวัดประเภทนี้ว่า พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี บางครั้งเรียกพระบ้าน เพราะอยู่ในบ้านในเมือง

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้เป็นต้นนั้น พระภิกษุสงฆ์ทั้งสองฝ่ายควรทำหน้าที่ โดยปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและสั่งสอนศีลธรรมให้ประชาชนมีจิตสำนึกในคุณค่าและความจำเป็นของสิ่งแวดล้อม ให้เกิดความรักในธรรมชาติและเกิดความภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของตน พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีนอกจากจะดำเนินชีวิตถือฤกษ์ต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม ในฐานะเป็นแบบอย่างแล้ว ยังสอนให้ พุทธศาสนิกชนตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรมคือการบำเพ็ญสมาธิภาวนาเดินจงกรม (เดินแบบเจริญสติ) ใ้ร่มไม้ เพราะในวัดป่าจะมีต้นไม้มาก บรรยากาศสงบร่มรื่นทำให้ผู้เข้าไปสัมผัส เกิดความรู้สึกร่มเย็นสบาย มีความสงบสงัดระงับความฟุ้งซ่าน ความวิตกกังวลได้อย่างรวดเร็ว ทำให้จิตสงบและร่างกายสดชื่น เพราะสัมผัสกับความสมดุลของธรรมชาติ

พระพุทธรูปบัญญัติเรื่องพืช

พระพุทธรูปเจ้าทรงมีทัศนะว่า พืชทุกชนิดมีค่าเท่ากับสัตว์ทั้งหลายควรแก่การดูแลและทะนุถนอมไม่น้อยไปกว่าสัตว์ ในพระวินัย พระพุทธรูปเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นศีลห้ามพระสงฆ์ทำลายต้นไม้ หรือพรากของเขี้ยว ภูตคาม ทุกชนิด ห้ามมิให้ขุดดิน ห้ามถ้ำยอจุจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนต้นไม้ หรือในแม่น้ำลำธาร เป็นต้น ทรงบัญญัติสิกขาบทคุ้มครองพืชแห่งภูตคามวรรคว่า “เป็นปาจิตตีย์ในเพราะพรากภูตคาม” พรากภูตคามในที่นี้หมายถึงการทำให้พืชตายทุกวิธี ไม่ว่าจะถอน โคน ตัดหรือเด็ดก่อนบัญญัติสิกขาบทนี้ พระองค์ตรัสกับภิกษุที่ชอบโค่นไม้มาสร้างที่อยู่อาศัยว่า “ดูกรโมฆบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงได้ตัดเองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง ซึ่งต้นไม้ เพราะคนทั้งหลายสำคัญในต้นไม้ว่ามีชีวิต”

พระพุทธรูปเจ้าสรรเสริญแนวความคิดที่น่าพิจารณาสองอย่าง คือ ภิกษุที่ชอบตัดไม้ทำลายพืชทั้งหลายถูกเรียกว่า โมฆบุรุษ คือ ผู้ดำรงชีวิตอยู่อย่างไร้สาระ หรือว่างเปล่าจากคุณธรรม อีกประเด็นหนึ่งประชาชนร่วมสมัยกับพระพุทธรูปเจ้า มีความเชื่อว่า พืชทั้งหลายมีชีวิต พระพุทธรูปเจ้าไม่ได้โต้แย้งหรือคัดค้านความเชื่อนี้ว่าเป็นเรื่องเหลวไหล

ไร้สาระแต่ประการใด นอกจากจะไม่เปลี่ยนแปลงความเชื่อดังกล่าวของประชาชนไปในทางอื่นแล้ว ยังบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุตัดต้นไม้ทำลายพืชทุกชนิด อันเป็นพฤติกรรมที่สวนกับ ความรู้สึกของประชาชนอีกด้วย ความเชื่อของประชาชนเช่นนี้มีคุณูปการต่อการดำรงอยู่ ได้แห่งป่าไม้พืชพันธุ์นานาชนิดนับพันๆ ปี แม้ประชาชนจะอาศัยป่าและพืชเป็นเครื่องยังชีพ แต่หากชาวบริโภคสมัยประโยชน์อันเกิดจากป่าด้วยความซาบซึ้งในคุณค่าของป่าและพืช เขาจะปฏิบัติต่อป่าและพืชทุกชนิดด้วยความระมัดระวังทะนุถนอม สิ่งใดที่ได้มาจากป่าหรือเป็นผลิตภัณฑ์จากพืชจะถูกใช้สอยอย่างคุ้มค่าไม่ผลาญฟุ่มเฟือย หากจิตสำนึกแห่งความกตัญญูต่อดวงชีวิตที่ต่อป่าและพืช แพร่ขยายไปมาก การทำลายล้างอย่างขาดความระมัดระวังก็จะลดน้อยลง

นอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุทำลายพืชทุกชนิดแล้ว แม้การกระทำอันจะเป็นเหตุให้เกิดผลมลพิษกับสิ่งแวดล้อมก็ทรงตรัสห้ามไว้เช่นกัน แม้สิกขาบทดังกล่าวผู้ล่วงละเมิดจะมีโทษน้อยนิดแต่หากมองให้ลึกซึ้ง สิกขาบทนี้จะเป็นพื้นฐานแห่งการป้องกันมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างดี

ในปาทุการวรรคสิกขาบทที่ ๑๔ ทรงบัญญัติไว้ว่า “ภิกษุพึงทำการศึกษา (ตระหนัก) ว่าเราไม่อาพาธจักไม่ตายอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนขะพะ (น้ำลาย) ลงบนของสดเขียว”^{๑๒} ทั้งๆ ที่ชีวิตมนุษย์เมื่อสองพันกว่าปีที่ผ่านมา ค่อนข้างจะอยู่กันอย่างสังคมบรรพกาลมากกว่า แต่กลับมีแนวความคิดในการรักษาความสะอาดแก่สิ่งแวดล้อม ที่อยู่อาศัย แนวความคิด ของมนุษย์ที่จะรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในภาวะปกติจึงมิใช่เพิ่งจะเกิดขึ้นมาเมื่อโลกต้องเผชิญหน้ากับมลพิษอย่างหนักหน่วง ดังเช่นในปัจจุบันเท่านั้น แต่ในอดีตกาล เราก็พบหลักฐานว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงมีพระดำริและออกกฏระเบียบเพื่อให้หมู่สงฆ์ได้ปฏิบัติเป็นตัวอย่างมาแล้ว

^{๑๒} วิ.มหา. ๒/๘๕๖/๔๖๐-๔๖๔. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔.

งาน

เล่น

พระ

คือ

พระ

ภา

พระ

ตั้ง

กิล

ป่า

เสว

หล

มา

กิล

ด้วย

ของ

ทำ

งานในป่าของพระอริยเจ้า

ธรรมชาติของพระอริยเจ้าและพระพุทธเจ้าอีกอย่างหนึ่งคือ การพักผ่อนใน
สนาสนะอันสงบโดยเฉพะเสนาสนะป่า ดังข้อความในมหาโคสิงคสาสูตร^{๑๓} ขณะ
พระพุทธเจ้าประทับ ณ ป่ามหาโคสิงคสาวันกับพระอริยสาวกชั้นผู้ใหญ่หลายรูปที่มีชื่อ
คือพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนุรุทธะ พระเรวตะ
พระอานนท์ เป็นต้น เย็นวันหนึ่ง ได้ประชุมเสวนาธรรมกัน โดยพระสารีบุตรได้ตั้งปัญหา
ถามพระอานนท์กลางที่ประชุมว่า ป่ามหาสิงคสาสนนี้ งดงามเหมาะสมกับภิกษุประเภทใด?

- พระอานนท์ตอบว่า   งามสำหรับภิกษุผู้พหุสูตร
- พระมหากัสสปะตอบว่า   งามสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า
- พระเถระอื่น ๆ ตอบว่า   งามสำหรับภิกษุผู้มีคุณธรรม

ปรากฏความเห็นแตกต่างกันไป เมื่อตกลงกันไม่ได้จึงพากันเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า
พระองค์ตรัส ว่า“ป่านี้งามสำหรับภิกษุผู้กลับจากบิณฑบาต นั่งคุ้งบัลลังก์ (นั่งสมาธิ)
ตั้งกายตรงดำรงสติมั่นเฉพะหน้าตั้งใจว่า จะไม่เลิกนั่งสมาธิ ตราบใดที่จิตยังไม่พ้นจาก
กิลเลสวะ ไม่ยึดมั่นด้วยอุปทาน”

เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า ภิกษุที่จะทำให้ป่างดงามได้ ไม่จำเป็นต้องถางป่า หรือตกแต่ง
ป่าด้วยศิลปะใดๆ แต่พระภิกษุผู้อยู่ป่าไม่ว่าอริยสาวก หรือปุถุชนจะต้องศึกษาธรรม
เสวนาธรรม ปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด โดยมีความหลุดพ้นจากอาสวะเป็นเป้าหมาย แม้
หลุดพ้นแล้วก็ดำรงชีพอยู่ด้วยวิหารธรรมต่างๆ มิขาดสาย นำธรรมะที่รู้แจ้งเห็นจริงแล้ว
มาเผยแผ่แก่พุทธบริษัทด้วยความมาช้านาน คล่องแคล่ว เจาะลึกในเนื้อหา เพื่อถอน
กิลเลสวะของผู้ฟังเป็นเป้าหมาย ความงามของป่าที่มีพระภิกษุเข้าไปบำเพ็ญธรรมจึงมิใช่
ด้วยการตกแต่งหรือปรับปรุงด้วยวิธีการใดๆ แต่ป่าทั้งป่าจะงดงามเพราะธรรมจริยวัตร
ของพระภิกษุผู้เข้าไปอยู่ป่านั่นเองเพื่อบำเพ็ญเพียรขัดเกลากิเลสอาสวะต่อไป พระสูตร
ท่านองเดียวกันนี้ยังมีปรากฏในพระไตรปิฎกอีกมากมาย

^{๑๓} ม.มู. ๒/๖๓๕-๖๓๘. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔.

พระพุทธศาสนากับสัตว์

พระพุทธศาสนาเคารพสิทธิของสัตว์ว่าเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง ดังในอังกุตตรนิกาย สัตตกนิบาต^{๑๔} ได้กล่าวถึงสัตว์และพืชชนิดต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมาก โดยได้กล่าววามนุษย์ เป็นเพียงสัตว์ชนิดหนึ่งในบรรดาสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ดังข้อความที่พระพุทธองค์ทรง ตรัสไว้ว่า

“ท่านทั้งหลาย ย่อมรู้จักหญ้าและต้นไม้ แต่หญ้าและต้นไม้ก็ไม่ ยอมรับว่าเป็นหญ้าและต้นไม้ หญ้าและต้นไม้เหล่านั้นมีสัจฐานสำเร็จมาแต่ ชาติเพราะชาติของมันต่าง ๆ กัน

แต่นั้น ท่านทั้งหลายจงรู้จัก ทนอ่อน ตึกเตน มดดำ และมดแดง สัตว์เหล่านั้น มีสัจฐานสำเร็จมาแต่ชาติ เพราะชาติของมันต่าง ๆ กัน

ท่านทั้งหลาย จงรู้จักสัตว์ ๔ เท้า ทั้งตัวเล็ก ตัวใหญ่ สัตว์เหล่านั้น มีสัจฐานสำเร็จมาแต่ชาติ เพราะชาติของมันต่าง ๆ กัน ต่อแต่นั้น ท่านทั้งหลาย จงรู้จักปลาที่เกิดในน้ำเที่ยวไปในน้ำ ปลาเหล่านั้น มีสัจฐานสำเร็จมาแต่ชาติ เพราะ ชาติของมันต่าง ๆ กัน

ถัดจากนั้น ท่านทั้งหลาย จงรู้จักนกที่บินไปในเวหา นกเหล่านั้น มีสัจฐานสำเร็จมาแต่ชาติ เพราะชาติของมันต่าง ๆ กัน

เพศที่สำเร็จมาแต่ชาติเป็นอันมาก ไม่มีในมนุษย์ทั้งหลายเหมือนอย่าง เพศมีสัจฐานที่สำเร็จมาแต่ชาติ เป็นอันมากในชาติเหล่านั้น”

เมื่อเราพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วจะพบว่า มนุษย์ สัตว์ และธรรมชาติ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพของตนๆ แต่จุดรวม ในทางพระพุทธศาสนาก็คือ ทั้งมนุษย์ สัตว์ และธรรมชาติ ต่างเป็นสิ่งที่มิมีชีวิตและมี อิสระในตัวเองที่ไม่ต้องการให้ใครล่วงเกินตน จากสิทธิส่วนนี้มนุษย์จึงไม่มีเหตุผลที่จะ ทำลายสัตว์และธรรมชาติ เพราะเหตุเพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์เอง วิธีการนี้เองจะเป็นเหตุนำไปสู่วิถีทางแห่งการทำลายตัวมนุษย์เองในที่สุด

^{๑๔} อัง. สัตตก. ๒๓/๑๑/๕๓. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔.

มนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล รู้จักใช้ปัญญาในการตัดสินใจกระทำ เพราะสรรพสิ่งทั้งที่เห็นได้และไม่สามารถเห็นได้บนโลกนี้มีจำนวนมากมาย จำเป็นอยู่เองที่มนุษย์ต้องระวางการกระทำของมนุษย์เองเพื่อความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง มนุษย์ สัตว์และธรรมชาติ ดังข้อความในอังคุตตรนิกายไว้ว่า

“.....ภิกษุทั้งหลายสัตว์ที่เกิดบนบกมีเป็นส่วนน้อยสัตว์ที่เกิดในน้ำมากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่กลับมาเกิดในมนุษย์มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่กลับมาเกิดในกำเนิดอื่นจากมนุษย์มากกว่าโดยแท้.....เปรียบเทียบเหมือนในชมพูทวีปนี้มีสวนที่น้ำร้อนรมย์มีป่าที่น้ำร้อนรมย์มีภูมิประเทศที่น้ำร้อนรมย์ มีสระโบกขรณีที่น้ำร้อนรมย์ เพียงเล็กน้อย มีที่ดอน ที่ลุ่ม เป็นลำนํ้า เป็นที่ตั้งแห่งตอและหนาม มีภูเขาเกาะระกะ เป็นส่วนมาก”^{๑๔}

ข้อความที่พรรณนาถึงสุนทรียศาสตร์ในชาดกนี้ อันเป็นแนวคิดเรื่องโลกธรรมชาติในอุดมคติของพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่สมบูรณ์ของมนุษย์ชาติ

อย่างไรก็ตามสภาพชีวิตของสัตว์เป็นสภาวะที่ตกอยู่ในอบายภูมิ ตามชาดกพระพุทธเจ้าเคยเกิดครั้งแล้วครั้งเล่าเป็นสัตว์ชนิดต่างๆ เช่น ช้าง ลิง นก กระต่าย ฯลฯ และในสังสารวัฏนั้น ไม่มีใครอ้างได้ว่า เขาไม่เคยเกิดเป็นสัตว์ ฉะนั้น เป็นที่ประจักษ์ว่าในระบบนิเวศวิทยา มนุษย์เป็นผู้ด้อยเพราะละเมิดต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แท้ที่จริงแล้วสัตว์ทั้งปวงเป็นพี่น้องกัน เป็นครอบครัวเดียวกัน มนุษย์ต่างแบ่งใช้ธรรมชาติและจิตวิญญาณเดียวกันด้วย

สมัยพุทธกาล สังคมอินเดียยังคงทำพิธีการฆ่าสัตว์บูชาัญญเพื่อแสดงความกตัญญูต่อเทพเจ้า พระพุทธองค์ได้ทรงตำหนิพิธีการนี้ คำสอนของพุทธองค์แสดงความเป็นมิตรและไม่ก้าวร้าวไม่เฉพาะต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงสัตว์ทั้งปวงและพืชด้วย เมื่อพระพุทธองค์มีพระชนม์ชีพอยู่ ได้มีผู้ถวายพื้นที่ป่า ทำให้พื้นที่เหล่านั้นกลายเป็นเขตอนุรักษ์สัตว์ป่าไปด้วย เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เวฬุวนาราม เป็นต้น

^{๑๔} ชุ.ชา. ๒๗/๒๒๒-๗/๖๒-๕. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔.

พระพุทธบัญญัติเรื่องสัตว์

พระพุทธบัญญัติเพื่อบอกถึงความรักสัตว์และสิ่งแวดลอม คือ สัปทานการรค
สิกขาบทที่ ๑ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า “อนึ่งภิกษุใดแกล้งฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นปาจิตตีย์”
สัตว์ในที่นี้หมายถึงสัตว์เดรัจฉานทุกชนิดไม่มีข้อยกเว้น ไม่ว่าแมลงตัวเล็กตัวน้อยขนาด
ไหนก็ตาม ล้วนมีสิทธิ์ได้รับความคุ้มครองชีวิตจากขบบัญญัตินี้อย่างเท่าเทียมกัน

ในสิกขาบทที่ ๒ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า “ภิกษุใดรู้ที่อยู่บริโภคน้ำมีตัวสัตว์
เป็นปาจิตตีย์”^{๑๑} สิกขาบทนี้เน้นย้ำลงไปว่า แม้อัตว์ตัวเล็กขนาดอยู่ในน้ำดื่มภิกษุก็ไม่ควร
ไปล่วงละเมิดสิทธิ์ในการดำรงชีวิตของเขา ใครล่วงละเมิดย่อมมีความผิด

เพื่อส่งเสริมให้มนุษย์ได้มีจิตสำนึกในความรักสัตว์เหมือนรักชีวิตตนเอง
พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงธรรมชาติของสัตว์ทั้งหลายไว้ว่า “สัตว์ทั้งปวงย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา
สัตว์ทั้งปวงย่อมกลัวความตาย สัตว์ทั้งปวงย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา ชีวิตเป็นที่รักของตนๆ
ทุกๆ ชีวิตเป็นเช่นใด สัตว์เหล่านั้นก็ฉันนั้น สัตว์เหล่านี้ฉันใด เราก็ฉันนั้นนึกถึงเขา
เอาตัวเราเข้าเทียบแล้วไม่ควรเข่นฆ่า ไม่ควรให้สังหารกัน”

คำว่า “สัตว์” ในพระพุทธพจน์นี้มีได้หมายถึงเพียงสัตว์เดรัจฉานใหญ่่น้อย
เท่านั้นแต่ยังหมายรวมถึงมนุษย์ทุกคนด้วย หากมนุษย์ปลุกจิตสำนึกอยู่เช่นนี้ แพร่ขยาย
จิตสำนึกเช่นนี้ มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายก็จะดำรงชีวิตในโลกนี้อย่างสงบสุข

พระพุทธศาสนากับน้ำ

น้ำเป็นธาตุหนึ่งที่สำคัญในบรรดาธาตุ ๔ การให้น้ำดื่มแก่ผู้กระหายเป็นบุญกุศล
ตรงข้าม ถ้าหากมนุษย์ทำให้น้ำเป็นพิษ พวกเขาจะได้รับผลกระทบ การรักษาแหล่งน้ำบริโภค
อุปโภคมีความสำคัญไม่น้อย ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทว่า

^{๑๑} วิ.มหา. ๒/๖๓๕-๖๓๘. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔.

ต่อ
คือ
ได้
กิจ
อัน
จึง
รับ
สาม
ต้อง
ดี
สอ
ผิด
เรื่อง
ผิด
บริ
และ
ไม่
ใน
น้ำ

“ภิกษุพึงทำการศึกษาว่า เราจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนขะพะลงในน้ำ”
 ต่อเมื่อเกิดเหตุสุดวิสัยกับภิกษุอาพาธ พระองค์ทรงวางอนุบัญญัติว่า “ภิกษุพึงทำการ
 ศึกษาว่าเราไม่อาพาธ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือ บ้วนขะพะลงในน้ำ”^{๑๗}

สิกขาบทนี้มีจุดประสงค์ชัดเจนในการรักษาน้ำให้บริสุทธิ์เอาไว้ให้เพื่อนมนุษย์
 ได้ใช้นานๆ มองตามบทบัญญัติก็จะพบว่า พระภิกษุโดยปกติก็ไม่มีทรัพย์สินอันใดหรือ
 กิจกรรมใดๆ ที่จะสร้างมลพิษให้กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ คงมีก็แต่สิ่งสกปรก
 อันมีอยู่ตามธรรมชาติภายในกายที่จะต้องถ่ายออกมาทั้งข้างนอกเท่านั้น สถานที่ถ่าย
 จึงต้องเป็นที่ที่เหมาะสม ห้ามถ่ายลงแม่น้ำเป็นอันขาด ในกรณีที่ภิกษุอาพาธหรือป่วยได้
 รับการยกเว้น เพราะผู้ที่ป่วยไข้หรืออาพาธนั้น บางครั้งระบบการขับถ่ายของร่างกายไม่
 สามารถจะควบคุมได้ เช่น ฉันทยาถ่ายแล้วนั่งเรือมาในแม่น้ำจะขึ้นฝั่งก็คงจะไม่ทันการ
 ต้องตัดสติใจปล่อยไปในแม่น้ำเพราะความจำเป็น แล้วจะได้ระมัดระวังไม่ให้เกิดขึ้นอีก

เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า ธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสกัฏฐิวิสัยที่ทรงบัญญัติไว้ก็
 ดีล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นจริง ใครก็ตามปฏิบัติแล้วก็จะพบกับชีวิตที่ปกติสุข
 สอดประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่เบี่ยงเบนไปจากธรรมชาติ การปฏิบัติผิดธรรมะ
 ผิดวินัยเสียอีกที่ยิ่งดูไปก็ยิ่งผิดธรรมชาติ สวนทางกับธรรมชาติ เช่น การดื่มสุราเป็น
 เรื่องผิดธรรมชาติ เพราะร่างกายโดยปกติไม่ต้องการสุรา การสูบบุหรี่เป็นพฤติกรรมที่
 ผิดธรรมชาติ เพราะตามธรรมชาติร่างกายไม่ต้องการควันพิษเช่นนั้น แต่ต้องการอากาศ
 บริสุทธิ์ แนวความคิดจากสิกขาบทเหล่านี้ ล้วนสามารถนำมาเป็นพื้นฐานแห่งความคิด
 และสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

พระองค์พยายามเน้นให้พระสงฆ์เป็นผู้นำแห่งการปฏิบัติตนในแง่การอนุรักษน้ำ
 ไม่กระทำการใดๆ อันจะเป็นแบบอย่างแห่งการทำลายน้ำ ในลักษณะเป็นวงกว้าง ดังสิกขาบท
 ในพระวินัยว่า ครั้งหนึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงติเตียนพระภิกษุสัตตกรสวัคคีย์ ซึ่งเล่น
 น้ำอยู่ในแม่น้ำอจิรวดีความว่า

^{๑๗} วิ.มหา. ๒/๙๒๕-๙๒๗. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔.

“ภิกษุทั้งหลาย โฉนเล่า พวกเธอจึงได้เล่นน้ำกัน การกระทำของพวกเขา
ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใสแล้ว หรือเพื่อความเลื่อมใสของ
ชุมชนที่เลื่อมใสแล้วทรงบัญญัติสิกขาบท”^{๑๖} “... เป็นปาจิตติยในเพราะกรรมคือ
หัวเราะในน้ำ”

เมื่ออธิบายความว่า ธรรมคือหัวเราะในน้ำนั้นได้แก่ น้ำลึกพ้นข้อทำขึ้นไป ภิกษุ
มีความประสงค์จะรื่นเริงดำลงกิติ ผุดขึ้นมาคิด วายไปกิติ ต้องอาบัติปาจิตติย

อนึ่ง ในศาสนพิธีพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ใช้แม่น้ำทำสังฆกรรมได้ หรือที่
เรียกว่า “โบสถ์น้ำ” (อุททุกเขปสีมา) ซึ่งมีประโยชน์โดยอ้อมด้วย ทำให้บริเวณนั้นดูสะอาด
เป็นสวนธรรมชาติไปด้วย ทำให้ต้นไม้ได้รับการบำรุง เป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์ป่าชนิดต่างๆ
และนกนานาพันธุ์ นอกจากนี้ทำให้วัดกลายเป็นเขตอภัยทานสำหรับ ปลา เต่า และ
สัตว์น้ำชนิดต่างๆ

จริยธรรมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งของสังคม มีหน้าที่ให้การศึกษอบรมสั่งสอน
ศาสนิกชนของตนให้มีจิตสำนึกที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม องค์การ
พระพุทธศาสนาไม่มีเครื่องมือมากพร้อมที่จะช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติได้
โดยตรงอย่างบางหน่วยงาน แต่ก็มีพุทธธรรมเป็นแสงสว่างส่องใจให้แก่มนุษย์ได้มอง
เห็นตนเอง พฤติกรรมของตนเอง ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเอง
เปลี่ยนแปลงชีวิตตนเองให้มีคุณค่า เกิดมาไม่ได้สร้างสรรค์อะไรแก่โลกมาก แต่ไม่สร้าง
ความหายนะแก่โลกมากนักก็น่าจะพอใจได้ ความสูญเสียของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
นอกจากจะมีสาเหตุมาจากพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ที่เป็นรูปธรรมอันเป็นที่ทราบกัน
อยู่โดยทั่วไปแล้ว ความคิดที่ปราศจากปัญญา ขาดวิจาร์ณญาณในการมองปัญหาอย่าง
เป็นกระบวนการและระบบ ก็เป็นสาเหตุสำคัญแห่งการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ไม่น้อย ที่เห็นชัดเจนก็คือ ป่าไม้ของแต่ละประเทศที่ค่อยๆ เหลือน้อยลงทุกที เพราะมนุษย์

^{๑๖} วิ.มหา. ๒/๕๘๖-๕๘๗. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔.

ทำลายป่าหรือแม้กระทั่งรัฐบาลเอง คิดเพียงทรัพย์สินเงินทองที่ได้รับจากป่าเป็นมูลค่าที่สมมติกันขึ้นโดยขาดการคำนึงต่อไปว่า เมื่อป่าหมดไปแล้วผลกระทบอะไรจะตามมา แต่พวกเขาคิดเพียงว่า เมื่อป่าหมดพวกเขายังคงร่ำรวยอยู่ดีมีสุข น้ำในแม่น้ำลำคลองหลายสายในตัวเมืองใหญ่ๆ ที่กำลังจะเหือดอย่างพร้อมเพรียงกัน ในขณะนี้มีสาเหตุมาจากบรรดาเจ้าของธุรกิจอุตสาหกรรมและรัฐบาลมองปัญหาเฉพาะหน้าว่า เมื่อประเทศมีโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้นความยากจนจะลดลง ประชาชนจะมีความสุขมากขึ้น แต่ไม่ได้คิดต่อไปอย่างกระบวนการจนครบวงจรว่า โรงงานอุตสาหกรรมเหล่านั้นจะปล่อยน้ำเสียลงในแม่น้ำแล้วน้ำจะเน่าปลาจะตาย นานไปน้ำอุปโภคบริโภคจะขาดแคลนไปทั่วดังเช่น ประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลาย ประชาชนแม้จะมีเงินมหาศาลมากองท่วมหัวแต่ถ้าต้องดื่มน้ำเน่าที่เต็มไปด้วยเชื้อโรคก็คงจะหาความสุขไม่ได้ โรงงานอุตสาหกรรมทั้งหลายนอกจาก จะสร้างความซอกซำให้แก่น้ำลำคลองอย่างทั่วถึงแล้ว ในขณะนี้ก็ยอมรับกันแล้วว่าปฏิกิริยาเรือนกระจก ซึ่งทำให้อุณหภูมิร้อนขึ้นทุกวัน ก็มีสาเหตุมาจากควันพิษที่ปล่อยออกมาจากโรงงานอุตสาหกรรมนั่นเอง เมื่อมนุษย์ต้องเผชิญหน้ากับความแห้ง เพราะไม่เหลือป่าให้ความชุ่มชื้นอีกต่อไปแล้ว น้ำในแม่น้ำลำคลองก็เน่าไปหมด อากาศบริสุทธิ์ที่หายใจก็กลายเป็นอากาศมีพิษ ชีวิตของมนุษย์ก็จะมีความปลอดภัยน้อยลง มีความสุขน้อยลงแต่ความทุกข์กลับทับถม ทวีคูณประดังเข้ามาทุกด้าน เหล่านี้คือผลอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่ขาดความพร้อมในด้านนามธรรม ขาดสติสัมปชัญญะที่ถูกต้อง ขาดความเห็นต่อสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติที่ถูกต้อง ปัญญาแห่งการมองสรรพสิ่งตามความเป็นจริงอย่างถึงแก่นครบวงจรเป็นกระบวนการ

พระพุทธศาสนามีคำสอนที่สนับสนุนการพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพเหล่านี้เพียงพอลงแล้ว เช่น เรื่องความกตัญญู, หลักการรู้จักประมาณในการบริโภค, คีล ๕, หลักสันโดษ, หลักอหิงสา, เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, เรื่องสมาธิ, ปัญญาและเรื่องนิพพาน ซึ่งเป็นหลักธรรมขั้นสูงสุด เป็นต้น

ด้านคำสอนพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการดำเนินการทางสายกลาง หลักคำสอนส่วนใหญ่มุ่งให้บุคคลดำรงชีวิตในทางที่เหมาะสมไม่ตึงเกินไปและหย่อนเกินไป

การดำเนินการทุกอย่างให้คำนึงถึงความพอดีเป็นสำคัญ ข้อนี้อาจรวมเอาการรู้จักใช้บริโภค และบริโภคอย่างพอเหมาะไม่มากเกินไป (โภชนะ มัตตัตถัญญตา) จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาไม่ส่งเสริมให้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้มากเกินไปจนเกินพอดี โลกปัจจุบันนี้ กำลังประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน เนื่องจากมนุษย์บริโภคทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป มนุษย์ไม่รู้จักใช้ชีวิตอย่างเหมาะสม และละเลยกับธรรมชาติ มีการทำลายธรรมชาติมากเกินไปกว่าที่ควรจะเป็น

กล่าวได้ว่า พุทธจริยธรรมสอนว่าสิ่งแวดล้อมมองโลกแบบองค์รวม มีความสอดคล้องกับจริยธรรมแห่งระบบนิเวศวิทยา คือ ทัศนะที่เห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งทั้งหลาย ว่ามีสามัญลักษณะคือมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดำรงสภาพอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วแปรเปลี่ยนไปหรือสลายไปตามกาลเวลา สามัญลักษณะนี้คือลักษณะที่เป็นสามัญเหมือนกันในทุกๆ สิ่ง เป็นสังขธรรม เป็นความจริงแท้ ขณะที่นิเวศวิทยาอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในรูปของวัฏจักรของสสาร เช่น วัฏจักรของคาร์บอน และวัฏจักร ของธาตุอาหารซึ่งจะมีการหมุนเวียนอยู่ในสิ่งแวดล้อมและเข้าสู่สิ่งมีชีวิตหนึ่งแล้วไปสู่อีกสิ่งมีชีวิตหนึ่ง แล้วคืนกลับสู่สิ่งแวดล้อมและถูกหมุนเวียนกลับไปใช้ใหม่โดยสิ่งมีชีวิตใหม่ อีกต่อไปเป็นวัฏจักร และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนต้องสลายทั้งสิ้น มนุษย์ต้องมีความสำนึกรักษ์และรับผิดชอบต่อโลกมากขึ้น ดังที่ Nash^{๑๙} กล่าวว่า “โลกเล็กลงทุกที และต้องพึ่งพา อาศัยกันมากขึ้น..... ทุกวันนี้ ยิ่งกว่าที่แล้วมา จะต้องอธิบายชีวิตในความหมายที่มีความ รับผิดชอบต่อจักรวาลมากขึ้น มิใช่แต่เพียงความรับผิดชอบระหว่างชาติต่อชาติ มนุษย์ต่อมนุษย์เท่านั้น แต่มนุษย์ยังต้องรับผิดชอบต่อชีวิตในรูปแบบอื่นๆ ด้วย”

ทัศนะที่มองเห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งนี้ย่อมทำให้สามารถลดและละความโลภลงได้ เพราะยอมประจักษ์แก่ใจได้ว่าตนเองก็ย่อมสลายไป ลูกหลานของตนก็สลายไป ทรัพย์สมบัติและที่ดินของตนก็ย่อมแปรเปลี่ยนไป ย่อมไม่อาจยึดมั่นไว้ได้ มโนคติ

^{๑๙} Nash, Nancy. **The Buddhist Perception of Nature Project.** Geneva: Earl & Associates. 1987. P. 31

เช่น
กระ
ควา
นั้น
(An
ของ
กัน
ซึ่ง
รัก
การ
ใช้
ต่อ
ธรรม
มนุษย์
ความ
อย่าง
งดง
กับ
กล่าว
ถึง
คุณ
คัมภีร์

เช่นนี้ก็จะมีแนวโน้มให้บุคคลมีวิถีดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย และจำเป็นต้องกระตุ้นเพื่อต้านกระแสบริโภคนิยม (Consumerism) เพราะการบริโภคเพื่อค้นหาจะไม่มีวันพอเพียง ความต้องการของมนุษย์มากเท่าไรจึงจะพอ? (How much is enough)

สำหรับพุทธจริยธรรมสภาวะแวดล้อมมีท่าทีที่เน้นความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม นั่นคือ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric) หรือเจ้านายของโลก และธรรมชาติเป็นทาส แต่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ (Man is a part of nature) มองธรรมชาติ พืช สัตว์ มนุษย์ต่างอิงอาศัยกันและกัน หรือ มองแบบองค์รวม (Holistic view) ทุกสิ่งในระบบนี้ต่างอาศัย เกื้อกูลซึ่งกันและกัน มนุษย์ไม่สามารถแยกตัวจากระบบนิเวศได้เลย พระพุทธศาสนาเน้นความรักและความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ไม่เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ชีวิตไม่ว่าจะด้วยวิถีทางใดก็ตาม มนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองตอบต่อปัจจัยขั้นพื้นฐาน ไม่ทำอันตรายต่อโลก ทางธรรมชาติที่มนุษย์อาศัยอยู่ มีท่าทีแบบอ่อนโยน ไม่ก้าวร้าว ไม่ตักตวงต่อธรรมชาติ ถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาที่ยึดหลักนิเวศเป็นศูนย์กลาง มนุษย์สามารถลดวิกฤตการสิ่งแวดล้อมได้

ความซาบซึ้งในคุณค่าทางสภาวะแวดล้อมต่อการปฏิบัติธรรม

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าไม้ แม่น้ำ ลำธาร รวมทั้งชีวิตสัตว์ ในคัมภีร์ของพุทธศาสนาได้พรรณนา ความงดงามของสิ่งแวดล้อมไว้อย่างมากมาย ซึ่งเป็นการแสดงถึงอุดมคติของพุทธศาสนาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในการปล่อยให้สรรพสิ่งเป็นไปตามธรรมชาติ การเสนอแนวความคิดดังกล่าวไม่มีการตีความเป็นอย่างอื่นได้ นอกจากจะชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นมากเพียงไร ดังเช่นข้อความที่พรรณนาที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน ว่า

“ในที่ที่ไม่ไกลแต่หิมวันตประเทศ มีภูเขาชื่อว่า ลัมพะกะเราสร้างอาคารไว้อย่างดี สร้างบรรณศาลาไว้ใกล้ภูเขานั้น อาคารของเราไม่ไกลแต่ฝั่งแม่น้ำ อันไม่ลึก

ทำน้ำราบเรียบเป็นที่รื่นรมย์ใจ เคลื่อนกล่นด้วยหาดทรายขาวสะอาด.... ในแม่น้ำ มีฝูงตะโขง มังกร จระเข้และเต่า ลัทธิเหล่านั้นว่ายน้ำเล่นอยู่ในแม่น้ำนั้น ทำอาศรมของเราให้งดงาม ฝูงปลาสวยงาม ปลากระบอก... วายโลด กระโดดอยู่ทำอาศรมของเราให้งดงาม..... มะม่วง ไม้ฝรั่ง หมากเม่า แคนฟอย ไม้ยางทราย มีดอกบาน อยู่ใกล้อาศรมของเรา ส่งกลิ่นหอมอบอวลอยู่คล้ายกลิ่นทิพย์... ดอก บุนนาค ดอกบุนนาคเขา ดอกแคนฟอยบานระพริ้ง... ฝูงหงส์ นกกระเรียน นกยูง นกดุเหว่า ไก่กวาง เข้าไปอาศัยสระนั้นเลี้ยงชีวิต...”^{๖๐}

ในเวลานั้นเราอยู่ในอาศรมอันสร้างไว้เรียบร้อยในป่าอันมีไม้ดอกไม้ผล สมบูรณ์ด้วยองค์ประกอบทุกอย่างนี้ หรือเชื่อว่าภูเขานั้นชื่อภูเขาปทุมตั้งอยู่ไม่ไกลภูเขา หิมวันต์ เราทำบรรณศาลาอย่างดีไว้ใกล้ภูเขานั้น ที่ใกล้ภูเขานั้น มีแม่น้ำ ทำน้ำราบเรียบ น้ำรื่นรมย์ใจ น้ำใส เย็น จืดสนิท ไหลอยู่เป็นนิตย์ มีฝูงปลาสวยงาม

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงความงดงามและกลมกลืนแห่งอุทยานของธรรมชาติ เช่นนี้ ธรรมชาติสร้างความซาบซึ้งแก่ภิกษุ ถึงกับทำให้ท่านได้เปล่งคำอุทานออกมาว่า “เสนาสนะป่าอันสงบ ปราศจากเสียงอึกทึก มุนีพึงคบหา นี่เป็นของควรแก่สมณะ” หรือว่า “ภูเขากว้างใหญ่ น้ำใสสะอาด เคลื่อนกล่นไปด้วยลิงและค้างคาวขึ้นไปด้วยน้ำ ย่อมทำใจของเราให้รื่นรมย์” เป็นต้น

ในมหาวนิชชาดก พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงข้อความสัญลักษณ์เกี่ยวกับคุณของ ป่าไม้ไว้ว่า “ดูก่อน พ่อค้าทั้งหลาย กิ่งทางทิศตะวันออกก็ให้น้ำ กิ่งทางทิศตะวันตกก็ให้ ข้าวและน้ำ กิ่งทางทิศใต้ก็ให้น้ำ และกิ่งทางทิศเหนือก็ให้สิ่งที่น่าปรารถนาทุกอย่าง ต้นไทร ทำผิวดอะไรหรือ ท่านจึงได้ทำลายต้นไทรนั้น”

ในที่นี้เองพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงหลักจริยธรรมทางธรรมชาติเรื่องมิตรว่า “บุคคลหนึ่งหรือนอนที่ร่มเงาแห่งต้นไม้ใดแล้ว ไม่ควรหักรานกิ่งก้านต้นไม้ นั้น เพราะ ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม”

^{๖๐} ชู. อป. ๓๒/๙๕/๕๐๒. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๑๔.

ข้อความเหล่านี้เป็นหลักฐานชั้นเดิมของพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา ได้ตระหนักและซาบซึ้งถึงคุณค่าทางจริยธรรมของสิ่งแวดล้อมมากเพียงไร ความซาบซึ้งเกิดมาจากความตระหนักว่า ธรรมชาติเป็นเพื่อนของมนุษย์ เราเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและวิญญูณ พระพุทธศาสนาแสดงหลักปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมในฐานะเพื่อน ดังที่กล่าวมาแล้ว หลักปฏิบัติอาจดูเรียบง่าย แต่ก็เป็นที่หัวใจสำคัญต่อการอยู่ร่วมกับธรรมชาติดีเยี่ยม หลักการนี้ยังคงความสำคัญแม้ในสมัยที่เรามีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างสูงส่ง

สำหรับพระสงฆ์ไทย ท่านพุทธทาสเป็นตัวอย่างที่ดีที่มองปัญหาต่างๆ หรือมองสิ่งต่างๆ บนพื้นฐานแห่งปัจเจกสมุปบาทอันประกอบด้วยเหตุและผลสอดคล้องกันไปเป็นกระบวนการ วิธีมองสรรพสิ่งโดยผ่านวิธีปัจเจกสมุปบาท ทำให้มองเห็นสิ่งที่มองนั้นอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งทุกแง่ทุกมุมทั้งโดยย่อและโดยพิสดาร ท่านพุทธทาส อยู่ใกล้ชีวิตป่า ศึกษาเรียนรู้อะไรจากป่ามากมาย ได้รับคุณค่าจากการอยู่ป่าทั้งพัฒนาการด้านกายและจิต ท่านได้สรุปข้อดีและข้อเสียของป่าไว้อย่างเป็นระบบว่า “ป่าให้คุณแก่ผู้อยู่อาศัยเป็นอันมาก เมื่อก้าวโดยสรุปมีดังนี้”

๑. ส่วนภายนอก หรือด้านกายภาพสำหรับผู้อาศัยป่า กายได้พักผ่อน ทำให้ใจดีขึ้น เพราะป่าเป็นที่ให้กายวิเวกคนอื่นที่จะไปรบกวนมีน้อย กายวิเวกช่วยคำจุนให้จิตสงบที่เรียกว่า จิตวิเวกๆ ช่วยส่งไปให้ถึงขั้นอนุปริวิเวกหมดกิเลส กายได้พักผ่อนอยู่ใกล้สิ่งแวดล้อม กายจะเป็นกัมมณีโย ควรแก่การงานเป็นอุปการะตักแตงจิตให้กล้าหาญ แจ่มใส ปลอดภัย เป็นกำลังแรงเพื่อปัญญาญาณ รู้แจ้งเห็นจริงสภาวะธรรมทั้งมวลตามที่เป็นจริงต่อไป

๒. ส่วนภายในหรือจิตภาพ ใจเย็นสนิทได้ง่าย เพราะสภาพธรรมชาติมีอำนาจในตัวมันเอง คอยดึงดูดจิตใจคนให้มองเห็นชีวิตในด้านดี ภาพต้นไม้ ภูเขา ห้วยละหาน ธารน้ำไหล เป็นภาพที่สงบนิ่งสวยงามตามธรรมชาติ ทำให้จักขุสัมผัสของผู้ทอดทัศนาเย็นตาและเย็นใจ จิตใจของผู้นักปฏิบัติธรรมเย็นสนิทแน่วแน่ได้เพียงชั่วขณะเวลาเป็นครั้งคราว ภาพธรรมชาติจะช่วยทำให้เย็นสนิทแน่วแน่ได้นานยิ่งไปกว่านั้นหรือเป็นนิมิตไป

บุคคลผู้หวังจะยกจิตใจของตนให้พ้นอารมณ์หลอกหลวงมายา ควรเข้าไปอยู่ป่า ผู้หวังจุดหมายปลายทางเร็วก็ต้องเคยอยู่ป่า พระพุทธองค์ประสงค์เห็นพระสงฆ์อยู่ป่า

พระองค์เองเกิดในป่า เทียวประจวบกับแบบแห่งการดำรงชีวิตอันประเสริฐให้ชาวโลกดูก็คลุกเคล้าอยู่กับชีวิตกลางคืน ตลอดเวลา ๔๕ ปี และเสด็จนิพพานในป่า พุทธบริษัทควรถือแบบอย่างทดลองวิชาอยู่ป่าดูเองจะได้รับความรู้พิเศษ เพิ่มความรู้เก่า ซึ่งเป็นความรู้ที่หมักหมมจมอยู่ด้วยเรื่อง

เมื่อกล่าวตามความเป็นจริง ป่าให้คุณแก่คนน้อยกว่าภัยมากเพียงไร ก็ยังซ่อนเร้นไว้ซึ่งโทษอย่างมหันต์ในเบื้องหลังเหมือนกับพระสมณาลงพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ซึ่งถือเอาใจความง่าย ๆ ว่า “ผู้ที่อยู่ป่าหากอกุศลวิตกครอบงำ เป็นผู้มากด้วยอกุศลวิตกแล้วก็ยิ่งเลวเสียดกว่าผู้อยู่วัดใกล้บ้าน แต่ท่านทำอกุศลไปหมดไม่ได้”

วิถีชีวิตของคนไทยกับป่าไม้ สัตว์ และน้ำ

เนื่องจากการพัฒนาประเทศทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นเหตุให้ป่าไม้ของประเทศไทยถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก บางครั้งเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองทั้งโดยวิธีผิดกฎหมายและอาศัยช่องว่างของกฎหมาย เจ้าหน้าที่บางคนพยายามดูแลรักษาป่าอย่างเคร่งครัด กลับต้องแพ้ภัยต่างๆ อันเกิดจากนายทุนที่มีอิทธิพล อย่างไรก็ตามยังคงมีป่าไม้บางส่วนที่เหลืออยู่ได้ด้วยการดูแลรักษาของชาวบ้านเนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และดวงวิญญาณที่อาศัยอยู่ในป่านั้นๆ มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และความเชื่อของชาวบ้านที่ช่วยให้รักษาป่าไม้ไว้ได้ เช่น

- พระเป็นผู้รับผิดชอบและดูแลรักษาป่าไม้
- ความร่วมมือขององค์กรเอกชนและเจ้าอาวาสของวัดร่วมมือกันรักษาป่าไม้
- ความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ

ชาวบ้านเชื่อว่าผีบรรพบุรุษจะโกรธและสาบแช่งถ้าพวกเขาเข้าไปตัดไม้หรือล่าสัตว์ในป่าดอนปู่ตา ตามความเชื่อชาวบ้านจะสร้างศาลเล็กๆ ไว้ในป่าเพื่อเป็นที่สิงสถิตของดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งผีบรรพบุรุษจะช่วยปกป้องรักษาและบันดาลให้เกิดสิ่งดีแก่พวกเขา ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าประเภทนี้ ในรูปอาหารจำพวกเห็ด พืชผัก และผลไม้มาหลายชั่วอายุคนแล้ว ชาวบ้านจะสร้างกฎ ระเบียบในการดูแลรักษาป่าขึ้นเอง เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อดังกล่าวข้างต้น องค์กรเอกชนและพระสงฆ์จึงนำมาใช้เป็นยุทธวิธีใน

การ
ต้น
แพ
ทำ
วัน
และ
พระ
ฆ่า
สืบ
ปี
ปล
ยิ่ง
คว
ตะ
PA
ธรรม
ธรรม
วิญ
ธรรม
จริ
สิทธิ์
เนื้อ
P.48

การดูแลรักษาป่าไม้ เช่นการประยุกต์มาใช้ในเรื่อง "การบวชต้นไม้" ทำให้เกิดโครงการบวชต้นไม้เพื่อรักษาต้นไม้ขนาดใหญ่ไว้เป็นแม่ไม้ในป่าต้นน้ำลำธาร โครงการดังกล่าวกำลังแพร่หลายไปในหลายภาคของประเทศช่วยให้เราสามารถรักษาป่าไม้ของชาติไว้ได้ส่วนหนึ่ง

ประเพณีการปลูกต้นไม้ได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งในศตวรรษนี้เพื่อแก้ไขการทำลายป่าและความไม่สมดุลของธรรมชาติที่เกิดขึ้น ดังนั้นในพระราชพิธีสำคัญๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์กรต่างๆ ทั้งของรัฐบาลและไม่ใช่ของรัฐบาลก็นิยมปลูกต้นไม้ เป็นการสร้างกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

สังคมไทยในอดีตในวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนา ชาวพุทธจะละเว้นการฆ่าสัตว์ มักปล่อยนก ปลา เต่า โค ฯลฯ เพื่อให้อิสระภาพแก่สัตว์เหล่านั้น เป็นการสืบชะตาอายุหรือให้ตนเองพ้นจากเคราะห์กรรม แม้ชาวชนบทจับปลาจากหนอง คลอง หรือ บึง ถ้าจับปลาได้ตัวใหญ่มากผิดสังเกต จะไม่ฆ่าแต่จะปล่อยกลับไปเพราะเชื่อว่าเป็นปลาเทวดา หรือปลาพระภูมิเจ้าที่ อันเป็นความเชื่อเรื่องวิญญูณนิยม ถ้าเป็นปัจจุบันยิ่งจับปลาได้ตัวใหญ่มากยิ่งดีเพราะนำไปขายได้ราคาแพง อันเป็นความเชื่อแบบวัตถุนิยม ความเชื่อวิญญูณ นิยมได้จางหายไปเพราะการพัฒนาประเทศที่เน้นด้านวัตถุแบบโลกตะวันตก ซึ่งละเลยความดีงามทางด้านจิตใจ และขาดการมองด้านมิติวิญญูณ ดังที่ PASSMORE^{๒๐} ชาวออสเตรเลียกล่าวว่า "ชาวตะวันตกขาดจริยธรรมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพราะการนับถือพระเจ้าเพียงองค์เดียวได้เข้ามาแทนที่การนับถือวิญญูณ ธรรมชาติหรือ พหุเทวนิยม โดยยกย่องมนุษย์เป็นนายธรรมชาติ มองธรรมชาติว่าไม่มีวิญญูณ เป็นเพียงวัตถุที่มีอยู่เพื่อรับใช้มนุษย์ มนุษย์จึงได้โบขี้ผึ้งจากพระเจ้าเพื่อพิชิตธรรมชาติ และเปิดช่องทางให้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมาเป็นลำดับ ซึ่งต่างจากจริยธรรมทางตะวันออก มี อินดู พุทธ เต่า ชงจื้อ เป็นต้น นับถือธรรมชาติว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (SACRED NATURE)"

วิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนนั้น มีความสัมพันธ์กับการใช้น้ำและการเป็นอยู่ที่เนื่องด้วยน้ำอย่างแนบแน่นมานาน อีกทั้งชนบทรอบมณฑลประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ

^{๒๐} John Passmore. Man's Responsibility for Nature. London: Duckworth. 1974.

ของชาวพุทธก็มักมีน้ำเป็นองค์ประกอบในพิธีนั้นๆ ทั้งในราชพิธีและพิธีกรรมของชาวบ้านทั่วไป เช่น พิธีบรมราชาภิเษก พิธีมุรธาภิเษก พิธีลงทรง พิธีก่อพระทราย พิธีโสกันต์ พิธีพิพัฒน์สัตยา พิธีลอยกระทง เป็นต้น ล้วนมีส่วนช่วยให้เกิดความสำนึกรักและหวงแหนทรัพยากร น้ำและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ซึ่งเป็นกระบวนการเชื่อมโยงกันและผูกพันกับชีวิตชาวพุทธตั้งแต่แรกเกิดจนตาย (เสฐียรโกเศศ) พิธีกรรมต่างๆ นี้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่มีอยู่ใน สังคมชาวพุทธไทยที่มีน้ำเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเสมอ

การดำรงชีวิตอยู่ด้วยการอาศัยน้ำเป็นหลักนี้ สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการดำรงชีวิตแบบชาวน้ำ การสร้างถิ่นฐานอยู่อย่างง่าย ๆ ตามแม่น้ำลำคลองซึ่งอาจเป็นอยู่ในน้ำ เช่น เรือนแพ เรือแพ บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาหรืออยู่บนตลิ่งนั้น นับเป็นกลุ่มที่ทอดให้เห็นสะพานแห่งวัฒนธรรมของชาวน้ำกับชาวบกได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นจุดกำเนิดที่แสดงออกในงานเทศกาล การละเล่นทางน้ำของชาวพุทธไทย เช่น งานฉลองชักพระ การพายเรือเล่นสักวา การแข่งเรือ เป็นต้น และงานด้านสถาปัตยกรรมทางน้ำที่งดงามและทรงคุณค่าทางศิลปะอื่นๆ อีกมากมาย

สรุป

พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า น้ำ เป็นต้น มีหลักคำสอนที่สำคัญในพุทธศาสนามากมาย พุทธปรัชญามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ “ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ก็คือชีวิตที่แล่นอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเอง” ได้แสดงถึงวิธีการที่เป็นอยู่กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นเพื่อนกับธรรมชาติ ไม่ก้าวร้าวและพิชิตธรรมชาติ

มนุษย์ทำตนเองให้แปลกแยกจากธรรมชาติ เพราะวิทยาศาสตร์ได้เปิดเผยความเร่งรีบของธรรมชาติและพัฒนาเป็นเทคโนโลยีชนิดต่างๆ จนกระทั่งเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม จึงรับเอาท่าทีที่รุนแรงและรุกรานต่อธรรมชาติ ผลที่ได้รับคือ สุขภาพกายและจิตเสื่อมลง ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถสร้างขึ้นมาใหม่ได้และหมดสิ้นอย่างรวดเร็ว ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ช่วยเตือนให้ระลึกถึงพุทธธรรมซึ่งว่าไม่เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน (Unsustainable) เพราะทั้งธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตประสบความหายนะ

^{๒๒} เสฐียรโกเศศ. ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา. ๒๕๒๑. หน้า ๒๖๕.

พุทธศาสนาเสนอวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และรู้จักพอ ประพฤติปฏิบัติตนด้วยการใช้ปัญญาและพัฒนาจิต อยู่กับธรรมชาติไม่ควรเบียดเบียนธรรมชาติประดุจดัง “แมลงผึ้ง สร้างรังโดยไม่ทำลายสีและกลิ่นของดอกไม้ นำเกสรด้วยจะงอยปากหรือปีกทั้งสองแล้ว กลับไปทำรวงรัง”

พระองค์ประกาศหลักธรรมแก่เพื่อนมนุษย์โดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัดแห่งชาติ เพศ เผ่าพันธุ์ สีผิว วัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิต เพราะต่างล้วนเป็นผลผลิตมาจากกฎธรรมชาติเดียวกัน ยิ่งมองให้ลึกซึ้งในชั้นปรมาตสภาวะธรรม ก็ยิ่งพบว่าไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน ไม่มีเราเขา มีแต่กระแสธรรมชาติล้วนๆ เท่านั้นที่กำลังไหลไปตามกฎของธรรมชาติ ต่อมาเมื่อมีคนจำนวนมากเข้าใจธรรมะของพระองค์ บ้างก็อยู่เหี่ยวเรื้อน บ้างก็มาสมัครใจใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ท่ามกลางป่าเขา อันสงบเยือกเย็น เป็นแบบอย่างชีวิตที่บริโศกทรัพยากรธรรมชาติเพียงเพื่อยังชีพ ไม่แตะต้องส่วนเกินมาตบสนองกิเลส ตัณหาตามรอยบาทของพระศาสดา กลุ่มชนเหล่านี้เรียกว่าพระสงฆ์ เมื่อมาอยู่ร่วมกันมากๆ จะเป็นที่ต้องมีกฎระเบียบ สำหรับเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันของหมู่คณะเรียกว่า ธรรมวินัย ซึ่งบัญญัติเป็นข้อปฏิบัติออกมา โดยหลักการมุ่งบำรุงรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้อยู่ในสภาพปกติ

พุทธบริษัทเมื่อมีความเคารพสักการะบูชาในพระรัตนตรัย พึ่งปฏิบัติธรรมวินัย อย่างเคร่งครัด มองธรรมชาติที่อยู่รอบตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชีวิต สร้างจิตสำนึก อันประกอบไปด้วยเมตตาและความกตัญญูทุกเวลาที่ ตั้งใจดูแลรักษาธรรมชาติอย่างเต็มความสามารถ

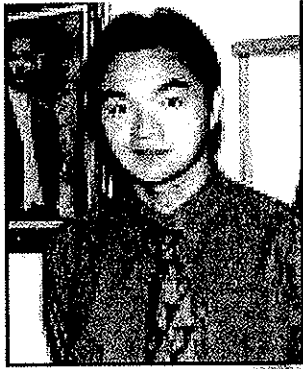
ปัจจุบันมนุษย์กำลังมีความเข้าใจผิดว่าการทำลายธรรมชาติทำให้ตนได้รับประโยชน์มาก จึงมุ่งหน้าทำลายธรรมชาติทุกอย่างที่ขวางหน้า เพราะทำลายแล้วได้รับประโยชน์ จึงจำเป็นจะต้องเริ่มให้การศึกษาให้มนุษย์เข้าใจทั่วกันว่า มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติ ธรรมชาติให้ชีวิต ให้ความสะดวกสบาย ตราบใดธรรมชาติยังอยู่ในสภาพปกติ ชีวิตก็จะมีความสุขตลอดไป แต่เมื่อใดมีที่ท่าว่า ธรรมชาติถูกทำลายจนเสียดุล กฎธรรมชาติก็จะเริ่มแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ในที่สุดความทุกข์ก็จะตกแก่มนุษย์ทุกคนโดยไม่มีเงื่อนไข ผู้ที่มีส่วนในการทำลายหรือไม่

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

๑. Leopold, A. *The Land Ethics in a Sand Almanac County*. NewYork: Ballantine Books. 1970.
๒. พุทธทาส ภิกขุ. *พุทธศาสนิกกับอารยธรรมชาติ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิกมลคีติมัทธอง. ๒๕๓๓.
๓. Wickkremesinghe, K.D.P. *The Biography of the Buddha*. Colombo: J.W.Mawata. 1972.
๔. ที.ม. ๑๐/๒๖๕/๒๑๗. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. ๒๕๑๔.
๕. ม.ม. ๑๓/๒๓๓/๒๓๖. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. ๒๕๑๔.
๖. สั.ส. ๑๕/๑๖๙/๑๗๔. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. ๒๕๑๔.
๗. สั.ส. ๑๕/๑๘๖/๑๙๖. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. ๒๕๑๔.
๘. อัง.จตุกก. ๒๑/๑๘๓/๑๙๓. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. ๒๕๑๔.
๙. วิ.มหา. ๒/๔๒๕,๗(๑๓)/๒๒๕,๓๖. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. ๒๕๑๔.
๑๐. Norman, K.R. (Tr.). *Theragatha*. London: Pali Text Society. 1969.
๑๑. พระราชวรมุนี(ประยูรค์ ปยุตโต). *พุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๒๙.
๑๒. วิ.มหา. ๒/๘๕๖/๔๖๐-๔๖๔. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. ๒๕๑๔.
๑๓. ม.ม. ๒/๖๓๕-๖๓๘. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. ๒๕๑๔.
๑๔. อัง. สตุกก. ๒๓/๑๑/๕๓. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. ๒๕๑๔.
๑๕. ชุ.ชา. ๒๗/๒๒๒-๗/๖๒-๕. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. ๒๕๑๔.
๑๖. วิ.มหา. ๒/๖๓๕-๖๓๘. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. ๒๕๑๔.
๑๗. วิ.มหา. ๒/๔๒๕-๔๒๗. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. ๒๕๑๔.
๑๘. วิ.มหา. ๒/๕๘๖-๕๘๗. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. ๒๕๑๔.

๑๙. Nash, Nancy. **The Buddhist Perception of Nature Project.** Geneva: Earl & Associates. 1987.
๒๐. ชู. อป. ๓๒/๙๕/๕๐๒. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๑๔.**
๒๑. John Passmore. **Man's Responsibility for Nature.** London: Duckworth. 1974.
๒๒. เสฐียรโกเศศ. **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย.** กรุงเทพฯ: คลังวิทยา. ๒๕๒๑.

*****

หลักอันทฤษฎีในกฎหมายตราสามดวง*

ดร. ภูมิ มูลศิลป์ น.บ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย M.C.L.,
S.J.D. Indiana University, หัวหน้าสาขาวิชา
นิติศาสตร์มหาบัณฑิต (หลักสูตรภาษาอังกฤษ)
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทนำ

กฎหมายตราสามดวงเกิดขึ้นจากพระบรมราชโองการของพระพุทธรอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชให้ชำระกฎหมายที่มีมาแต่โบราณอันเนื่องมาจากคดีหย่าร้างคดีหนึ่ง ความว่าอำแดงป้อมภรรยานายบุญศรีฟ้องหย่านายบุญศรีนายบุญศรีให้การแก่พระเกษมว่าอำแดงป้อมนอกใจทำชู้ด้วยนายราชาอัฐแล้วมาฟ้องหย่านายบุญศรี เมื่อนายบุญศรีไม่หย่าพระเกษมก็หาพิจารณาตามคำให้การของนายบุญศรีไม่ พระเกษมกลับพูดจาทะเลยมอำแดงป้อมและพิจารณาไม่เป็นสัตย์เป็นธรรมเข้าด้วยอำแดงป้อมและคัดข้อความมาให้ลูกขุนและศาลหลวงปรึกษาซึ่งก็ปรึกษาว่าเป็นหญิงหย่าชายให้อำแดงป้อมกับนาย บุญศรีขาดจากการเป็นผัวเมียกันตามกฎหมาย เมื่อทรงทราบ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตรัสว่า หญิงนอกใจชายแล้วมาร้องฟ้องหย่าชาย ลูกขุนปรึกษาให้หย่ากันนั้นหาเป็นความยุติธรรมไม่ แต่เมื่อเจ้าพระยาพระคลังเอากฎหมาย ณ ศาลหลวงมาสอบกับ

*ปรับปรุงจากบทความที่ตีพิมพ์ลงวารสารพี ๔๘ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ.

ฉบับ
หญิง
พระ
แก่
พระ
ชุด
เป็น
พระ
เก็บ
ปิด
เป็น
ยุติ
จะ
ก็มี
อยู่
ถือ
—
เอื้อ

ฉบับหอหลวงข้างที่ กลับปรากฏว่าตามกฎหมายฉบับของศาลหลวงนั้น แม้ชายจะหาผิดมิได้
หญิงขอหย่า ท่านว่าหญิงขอหย่าชายให้หย่าได้ จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสว่า บท
พระอัยการนั้นพื้นเพือนวิปริตซ้ำต่างกันเป็นอันมาก ด้วยคนอันโลภหลงหาความละเอียด
แก่บาปมิได้ดัดแปลงแต่งเอาตามชอบใจไว้พิพากษาคดีให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดินไปก็มี
พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมจัดข้าทูลละอองธุลีพระบาทขึ้นมา
ชุดหนึ่งประกอบด้วยฝ่ายอาลักษณ์ ๔ ฝ่ายลูกขุน ๓ ฝ่ายราชบัณฑิต ๔ รวม ๑๑ คน
เป็นผู้ชำระกฎหมาย ให้ตรวจพระราชกำหนดบทพระอัยการอันมีอยู่ในหอหลวงตั้งแต่
พระธรรมศาสตร์ให้ถูกต้องตามเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนแล้วก็ให้ตีตรา ๓ ดวงไว้ ๓ ฉบับ
เก็บไว้ในห้องเครื่องฉบับหนึ่ง ในหอหลวงฉบับหนึ่ง ศาลหลวงสำหรับลูกขุนฉบับหนึ่ง
ปิดทองพระราชสีห์ พระคชสีห์ และบัวแก้วทุกเล่มเป็นสำคัญ^๒

จะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเน้นถึงหลักความยุติธรรม
เป็นปฐมดังปรากฏในพระราชโองการให้ชำระดัดแปลงบทบัญญัติที่วิปลาสนั้นให้ชอบโดย
ยุติธรรมไว้ด้วยพระราชหฤทัยทรงพระมหากุณาธิคุณจะให้เป็นประโยชน์แก่กษัตริย์อัน
จะดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า

สำหรับกฎหมายตราสามดวงสามารถจำแนกได้เป็นสามกลุ่มซึ่งแต่ละกลุ่มนั้น
ก็มีลักษณะอันแตกต่างกันไปโดยแบ่งเป็น^๓

๑. บานแผ่นก, พระธรรมศาสตร์, และอินทภาษ
๒. บทพระอัยการเล่มที่ ๓ ถึงเล่มที่ ๒๗ ซึ่งมักมีคำขึ้นต้นว่า “ลักษณะ” และ
๓. รวมพระราชกำหนดที่ออกเกี่ยวกับเรื่องเบ็ดเตล็ดต่างๆ ในเล่มที่ ๒๘ ถึง ๔๑

สำหรับบทความนี้จะกล่าวถึงเฉพาะหลักอินทภาษซึ่งนับเป็นหนึ่งในมูลคดี ๑๐
อย่างสำหรับตระลาการหรือผู้พิพากษาในสมัยนั้นตามที่กล่าวไว้ในพระธรรมศาสตร์อัน
ถือเป็นหลักที่ควรพึงสังวรในการพิจารณาพิพากษาคดีตัดสินคดีของผู้พิพากษา

^๒ ประกาศพระราชปรารภในต้วบทกฎหมายตราสามดวง.

^๓ โยเนโอะ อิชิอิ. กฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย: พระธรรมศาสตร์ไทย. แปลโดย นิธิ
เอียวศรีวงศ์. โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๓, หน้า ๑๑.

ที่มาของหลักอินทภาษ

กฎหมายตราสามดวงได้บรรยายถึงประวัติที่มาของหลักอินทภาษไว้ว่าวันหนึ่ง พระอินทร์ และเหล่าเทวบุตรได้ทอดพระเนตรเห็นทิพยวิมานหนึ่งมีรัศมีสว่างรุ่งเรืองมีความงดงามเป็นอย่างมาก มีเทวบุตรองค์หนึ่งได้กราบบังคมทูลต่อพระอินทร์ว่ามีความปรารถนาซึ่งทิพยวิมานนั้น และถามว่าทำอย่างไรจะได้ครอบครองทิพยวิมานดังกล่าว พระอินทร์จึงทรงตรัสตอบว่าเทวบุตรนั้นจะต้องลงมาสู่ดินแดนโลกมนุษย์ และทำหน้าที่บำเพ็ญความแก่เหล่ามนุษย์ทั้งหญิงชายโดยตั้งอยู่ในความสุจริตยุติธรรม เมื่อใดที่ดับอายุขัยแล้วจึงจะได้ทิพยวิมานนั้นตามความปรารถนา เมื่อเทวบุตรได้ยินดังนั้นจึงจุติมาปฏิสนธิในตระกูลของมหาอำมาตย์ผู้หนึ่ง เมื่อเติบโตมีความเฉลียวฉลาดจนวันหนึ่งเมื่อบิดาชราภาพมากแล้วก็ได้รับราชการแทนที่บิดาจนเป็นอำมาตย์ที่มีหน้าที่ตัดสินคดีความด้วยความยุติธรรมอยู่เป็นนิจ วันหนึ่งได้เกิดความสงสัยว่าทำอย่างไรจึงจะสามารถพิพากษาคดีให้แก่ราษฎรได้อย่างถ่องแท้เป็นธรรม และสุจริตตามพระราชศาสตร์ธรรมศาสตร์ ซึ่งอำมาตย์ผู้นี้มีความปรารถนาที่จะได้หลักธรรมอันสามารถใช้เป็นบรรทัดฐานตัดสินคดีได้โดยสุจริต เมื่อความล่วงรู้ถึงพระอินทร์ พระอินทร์จึงจำแลงกายลงมาในรูปของมนุษย์เพื่อช่วยชี้แนะหลักธรรมอันเป็นเครื่องช่วยพิจารณาความให้เป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม เมื่ออำมาตย์ได้พิจารณารูปของชายผู้นี้ก็ตระหนักว่าคงมิใช่มนุษย์ธรรมดาแต่คงจะเป็นเทพอย่างแน่นอนจึงมีความยินดียิ่งนัก เมื่อสั่งสอนหลักธรรมสำหรับตุลาการที่ดีที่ควรจะมีแล้ว พระอินทร์จึงได้ให้ชื่อหลักธรรมอันประเสริฐสำหรับผู้พิพากษาตุลาการนี้ว่า “หลักอินทภาษ” หรือดำรัสของพระอินทร์นั่นเอง

เมื่ออำมาตย์ได้ยินดังนั้นจึงน้อมรับเอาโอวาทนี้เป็นหลักธรรมในการตัดสินคดีเพื่อดำรงความยุติธรรมตลอดมาจวบจนสิ้นอายุขัย ผลบุญเหล่านี้ได้ส่งผลให้ไปบังเกิดในทิพรัตนพิมานมาคนั้น เกษมสุขตามที่ได้ปรารถนาไว้ตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นเทพยดานั้น

หลักอินทภาษ

ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชได้บรรยายไว้ในหนังสือกฎหมายสมัยอยุธยาว่าหน้าที่ของตุลาการได้ถูกกำหนดไว้ในลักษณะอินทภาษให้เป็นผู้ตัดสินคดีโดยเที่ยงธรรม ถ้าหาก

ตัดสิน
ซึ่งตา
ทรงพ
เดี่ยว
คาถา

กระทำ
ทั้งสี่ปร

ตัดสินมิเป็นลัจเป็นธรรมจะถูกแข่งให้ตายไปเป็นเปรต เมื่อเกิดใหม่ให้เป็นคนปากเหม็น
 สืบตามหลักกฎหมายลักษณะตระลาการ ตูลาการอาจเป็นบุคคลที่พระมหากษัตริย์
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งหรืออาจเป็นบุคคลที่คู่ความตกลงกันแต่งตั้งก็ได้เช่น
 เดียวกับการแต่งตั้งอนุญาตตูลาการในปัจจุบัน สำหรับหลักอรรถาภิธาน พระอินทร์ได้ตรัส
 คำกล่าวสำหรับตูลาการไว้ดังนี้

จนหา โทสา ภยา โมหา โย ธมมํ นาติวตตติ
 อภิวฑฒติ ตสฺส ยโส สุกกปกฺเข ว จนฺทิมมา
 จนหา โทสา ภยา โมหา โย ธมมํ อติวตตติ
 นินฺทิตติ ตสฺส ยโส กาลปกฺเข ว จนฺทิมมา
 เอวมปิ โปโส อคตฺติ คจฺจนโต
 สนิคฺคโห โส อยโส อลาโก
 ตสฺมา วินิจฺเจยย ธิโร สปิโธ
 กาเรยย เสนสฺส ปทา ว อญฺญํ
 คณฺเหยย มจฺฉํ ว สมฺมุทฺมชฺเชม
 อาทา มินฺนตฺ อติเร ว ทฬฺหํ

อันมีความหมายว่าบุคคลใดจะเป็นผู้พิพากษาคัดสินคดีแก่มนุษย์นั้นควร
 กระทำตนให้ปราศจากอคติธรรมทั้ง ๔ คือ ฉันทาคติ โทษาคติ ภยากติ และโมหาคติ
 ทั้งสี่ประการนี้เป็นทุจริตธรรมซึ่งในสันดานแห่งสัปบุรุษนั้นมิควรมีดังนี้

๑. ผู้พิพากษานั้นควรปราศจากฉันทาคติคือไม่เห็นแก่อำภิสสินจ้าง ไม่เข้าพวก
 กับฝ่ายใดเพราะความอยากได้ในทรัพย์ ดำรงตนเป็นเหมือนตราฐู ไม่กดขี่
 ฝ่ายใดให้แพ้เพราะอำนาจที่ผู้พิพากษามี แม้ว่าเป็นญาติก็ไม่ควรตัดสินคดี
 เข้าข้างด้วยฉันทาคติ ควรตั้งอยู่ในอุเบกขาญาณและพิจารณาไปตาม
 ธรรมศาสตร์ราชศาสตร์
๒. ผู้พิพากษานั้นควรปราศจากโทษาคติ ไม่ตัดสินคดีโดยใช้อำนาจจองเวร
 โดยเห็นว่าเป็นปรปักษ์กับตน ไม่ปล่อยจิตให้เป็นไปตามโทษะเพราะ
 ความโกรธแค้นใจทักจำเลยจะเป็นศัตรูก็ตาม

- ๓. ผู้พิพากษานั้นควรปราศจากภยากติไม่หวั่นไหวกลัวอำนาจของโจทก์จำเลย ทำจิตใจให้มั่นคงไม่หวั่นไหวควรแพ้คดีตัดสินคดีให้แพ้ ฝ่ายไหนชนะก็ควร ตัดสินให้ชนะ ไม่ควรกลัวอำนาจของโจทก์หรือกลัวว่ามีวิทยาคมและฝีมือ แก่งล้า เมื่อตัดสินไม่ถูกไปกลัวว่าฝ่ายที่แพ้จะเคียดแค้น ยึดหลักสุจริต ธรรมแล้วไปสวนไปตามธรรมสภาตราไว้เพื่อมิให้คนตีเตียนได้ว่าเป็นคน มารยาสาเถย กลัวยึดเป็นคดี
- ๔. ผู้พิพากษาที่ดีควรปราศจากอคติอันเป็นอคติประเภทสุดท้ายไม่หลงใหล ตัดสินคดีโดยไม่รู้จากบาปบุญอันใด ผู้พิพากษาตระลาการควรละเว้น จากโมหะและตัดสินคดีด้วยศรัทธาไม่คลงมวลลาครอบรู้ในกฎหมาย ไม่อวด ตนฉลาดว่ารอบรู้ไปทุกอย่าง ยึดสุจริตธรรมอันมีลักษณะละเอียดรอบาป แล้วพิจารณาคดีไปตามธรรมสภาตราไว้

ทั้งนี้พระอินทร์ยังได้ตรัสไว้ในตอนท้ายของหลักอินทภาษว่าถ้าหากผู้พิพากษา คนใดประพฤติดนตัดสินคดีด้วยอคติ ๔ ประการนี้ อำนาจราชศักดิ์ใดๆและบริวารยศก็ จะเสื่อมสูญไปแม้ฆ่าพราหมณ์หรือมนุษย์ก็ไม่บาปหนักเท่าตัดสินคดีด้วยอคติทั้ง ๔ ประการ แต่หากละเว้นซึ่งอคติ ๔ ประการนี้ได้ก็จะเจริญด้วยอิศริยยศและบริวารรุ่งเรืองตลอดไป

ตามพ
นิพนธ์

ประเ
นำมา
เป็นท
เป็นก
ที่ผู้พิ
ความ
พระพ

ถูกตัด

เอี้ยว

นิติศา
หน้า

บทสรุป

กฎหมายตราสามดวงได้ถูกชำระรวบรวมเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๗^๔ โดยเป็นไปตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชดังที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ นิราศรบบพม่าที่ทาดินแดงว่า^๕

ตั้งใจจะอุปถัมภก

ยอยกพระพุทธศาสนา

จะป้องกันขอบชัณฑลสีมา

รักษาประชาชนแลมนตรี

ซึ่งการที่พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เสาะหารวบรวมกฎหมายและแบบแผนประเพณีสำหรับบ้านเมืองซึ่งกระจัดกระจายเสียหายไปเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาและนำมาชำระให้ถูกต้องยุติธรรมและทรงตรวจแก้ไขด้วยพระองค์เองเป็นที่สุดและตราไว้เป็นหลักคือกฎหมายตราสามดวงหรือที่เรียกกันว่าประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ นั้นเป็นการสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นแก่แผ่นดิน โดยเฉพาะในหลักอินทภาษอันเป็นหลักที่ผู้พิพากษาควรถือเป็นคติประจำใจในขณะทำการพิจารณาอรรถคดีต่างๆ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมอันเป็นหลักปฐุมในการชำระกฎหมายตราสามดวงตามพระราชปวารณาของพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

คำว่ายุติธรรมนั้นมาจากภาษาบาลีซึ่งประกอบมาจากคำว่า ยุตุ ตี แปลว่า ชอบถูกต้อง หรือจบ กับธมฺ ม แปลว่าสิ่ง ทรงไว้ ความดี ความถูกต้อง หลักปฏิบัติ กฎเกณฑ์

^๔ โยเนโอะ อิชิวอิ. กฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย: พระธรรมศาสตร์ไทย. แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์. โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๕, หน้า ๑๑.

^๕ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช. กฎหมายสมัยอยุธยา. ห้างหุ้นส่วนจำกัดคิวงพร, ๒๕๑๐, หน้า ๓.

^๖ กฤษฎา บุญยสมิต. กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ: พระอัจฉริยภาพด้านนิติศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๘, หน้า ๔๖.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^๗ ได้ให้ความหมายของคำว่า ยุติธรรมว่า ความเที่ยงธรรม ความชอบธรรม ความชอบด้วยคุณธรรม ดังนั้น ผู้พิพากษาทั้งหลายที่มีหน้าที่ดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมจึงต้องทำให้ข้อขัดแย้งหรือข้อพิพาทนั้นจบลงอย่างถูกต้องตามกฎหมายด้วยความเป็นธรรม

สิ่งที่น่าพิศวงก็คือพระอัยการผู้พิพากษาในกฎหมายตราสามดวงนั้นมีความแตกต่างกับการอุทธรณ์ในปัจจุบันที่เป็นการอุทธรณ์โดยเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมาย ส่วนการอุทธรณ์ในสมัยก่อนเป็นการฟ้องตุลาการกับพระเจ้าแผ่นดินในกรณีที่ตุลาการกระทำมิชอบด้วยประการต่างๆซึ่งพระเจ้าแผ่นดินอาจจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งตุลาการขึ้นมาพิจารณาความนั้นใหม่ ในกรณีที่ตุลาการแพ้อุทธรณ์ ถ้าเป็นความหลวงให้ไต่สวนตุลาการ ถ้าเป็นความราษฎร์ให้ปรับใหม่ตามบรรดาคักดีให้ใช้ทุนผู้อุทธรณ์ชนะและให้ส่งคดีนั้นแก่ตุลาการอื่นเพื่อพิจารณา^๘

ในปัจจุบัน รัฐธรรมนูญได้วางหลักประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษาไว้ แต่อย่างไรก็ตามหลักอินทภาษที่มีอยู่ในกฎหมายตราสามดวงก็ยังคงถือเป็นคติสำหรับผู้พิพากษาที่มีได้มีความล้าสมัยไปตามกาลเวลาแต่อย่างไรก็ตามแต่เป็นหลักที่ควรจะมีการระลึกถึงและนำมาเผยแพร่ต่อทั้งผู้พิพากษาและนักกฎหมายในยุคปัจจุบันอันเป็นการเรียนรู้คติอันทรงคุณค่าในกฎหมายตราสามดวงของไทยว่าตุลาการไม่ควรหวั่นไหวไปตามอคติแต่ควรรักษาเกียรติแห่งความเป็นตุลาการเพื่อดำรงไว้ซึ่งความความยุติธรรมแห่งตน

^๗ เฟิงอั่ง หน้า ๔๗.

บรรณานุกรม

หนังสือ

- กฤษฎา บุญยสมิต, กฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่, กรุงเทพมหานคร: เฟื่องฟ้า, ๒๕๔๘
- กฤษฎา บุญยสมิต, กฎหมายตราสามดวง: สถานภาพการศึกษากฎหมายตราสามดวง, กรุงเทพมหานคร: เฟื่องฟ้า, ๒๕๔๘
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๓๖
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ ผลงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา, ๒๕๔๘
- เสณีย์ ปราโมช ม.ร.ว.. ปาฐกถาเรื่องกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด คิวพร, ๒๕๑๐
- กรมศิลปากร. กฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๑

เว็บไซต์

- ใจเด็ด พรไชยา. การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีกับการดำเนินคดี,

www.ago.go.th

www.library.ago.go.th

ชนกลุ่มน้อยในเมืองสุพรรณบุรี

พระศรีธวัชเมธี (ขณะ ธรรมธโช)

ปริญญาโท M.A. (Philosophy)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ

ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยสุโขทัย

ข้อมูลทั่วไป

ไทยเสียดกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้วเริ่มยุคสมัย ชนบุรี

สมัยรัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๒

สมัยรัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๓๖๗

สมัยรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔

สมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑

สมัยรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓

สมัยรัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘

ในสมัยอยุธยา เช่นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงพระนางศรีสุริโยทัย เมืองสุพรรณบุรี มีเนื้อที่กว้างใหญ่ไพศาล มีอาณาเขตติดทะเลที่สมุทรสาคร และจรดปากแพรก จังหวัดกาญจนบุรี

ในปัจจุบัน จังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งอยู่ในบริเวณภาคกลาง ทางด้านทิศตะวันตกของประเทศไทย มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดชัยนาท และอุทัยธานี

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดนครปฐม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดอ่างทอง สิงห์บุรี และอยุธยา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดกาญจนบุรี และอุทัยธานี

ปร
๕๔
ท่า
๑๘

คำ

ทรี

ปร
ถ้า

เก้

มีเนื้อที่จำนวน ๕,๓๕๘ ตารางกิโลเมตร หรือจำนวน ๓,๓๔๘,๗๕๕ ไร่ มีประชากรทั้งสิ้น ๘๔๓,๙๐๔ คน* ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ ๙๙.๖ มีวัด ๕๕๑ วัด^๒ โบสถ์คริสต์ ๙ แห่ง และมัสยิดอิสลาม ๑ แห่ง

การบริหารราชการส่วนภูมิภาค แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๑๐ อำเภอ ๑๑๐ ตำบล ๙๗๗ หมู่บ้าน มีเทศบาลรวมกัน ๒๑ แห่ง มีองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ๑๐๖ หน่วย จังหวัดสุพรรณบุรีมีคำขวัญว่า

สุพรรณบุรี	เมืองยุทธหัตถี
วรรณคดีขึ้นชื่อ	เลื่องลือพระเครื่อง
รุ่งเรืองเกษตรกรรม	สูงล้ำประวัติศาสตร์
แหล่งปราชญ์ศิลปิน	ภาษาถิ่นชวนฟัง

คำจำกัดความ

ชนกลุ่มน้อย น. ชนต่างเผ่าหรือต่างเชื้อชาติที่อยู่อาศัยรวมกัน กับชนเผ่าอื่นหรือเชื้อชาติอื่นที่มีจำนวนมากกว่า

เอกสาร น. หนังสือที่เป็นหลักฐาน; (กฎ) กระดาษหรือวัตถุอื่นใด ซึ่งได้ทำให้ปรากฏความหมายด้วยตัวอักษร ตัวเลข ผัง หรือแผนแบบอย่างอื่น จะเป็นโดยวิธีพิมพ์ ถ่ายภาพ หรือวิธีอื่น อันเป็นหลักฐานแห่งความหมายนั้น

โบราณ ว. มีมาแล้วช้านาน, เก่าก่อน เช่น อักษรโบราณ หนังสือโบราณเก่าแก่

* ข้อมูลสำนักงานสถิติจังหวัดสุพรรณบุรี ปี ๒๕๔๘

^๒ ข้อมูลสำรวจวัดปี ๒๕๕๐

ลักษณะคนสุพรรณ

บางคนสรุปลักษณะคนสุพรรณแบบขาดความรู้และยังคิดว่า คนที่มาจากจังหวัดที่มีอักษรตัว ส. คบหาเป็นเพื่อนพ้องไม่ได้ เรียกว่า “พวก ส.หางยาว” จัดอยู่ในประเภท “โค ขะ ละ สุ” ขยายความว่า คนที่มาจากราชธานี เขมร นครศรีธรรมราช และสุพรรณบุรี เป็นคนไม่ตี ใช้การไม่ได้ คนเป็นโค ขะ ละ สุ คนสุพรรณ “เป็นนักเลง” “เป็นคนคดปลิ้นปล้อน” จริงหรือ? ตามบาทวิถีของโคลงสุภาษิตโบราณที่ว่า

โค ราชเป็นชาติเชื้อ คนคด
 ขะ ว่าเขมรพูดปด ปากเฝ้า
 ละ ครพวกพูดหมด เป็นมุ ลเฮย
 สุ พรรณคนคดโค้ง แลปลิ้นถึงหู

แต่ “สุพรรณธรรมชาติ ทองดีน้อมเนียนพคุณ” เป็นคำพูดที่ขัดแย้งสิ้นเชิงกับข้อกล่าวหาข้างบน หากมองในแง่มุมทางศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า “คนเราดีชั่วอยู่ที่การกระทำ ไม่ใช่มาจากชาติกำเนิด”

แต่เดิม เมืองสุพรรณในสมัยอุทองเป็นเมืองราชธานี เป็นอยู่อารยธรรมพระพุทธศาสนา ในสมัยอยุธยา สุพรรณเป็นเมืองหน้าด่าน เหล่าทหารหาญมาตั้งถิ่นฐาน ทำให้คนมีจิตใจห้าวหาญ ต่อมาเพราะความเชื่อว่าเจ้านายเสด็จเข้าเมืองสุพรรณไม่ได้ เพราะมีคนคดบ้านโงงเมือง มีผู้ร้ายมาก มีป่อนการพนันเเยะ ดังคำพูดที่ว่า “ไปสุพรรณสามวันก็รวย ขาไปขี่ม้า ขามาขี่กล้วย” สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ (สมเด็จพระเจ้า) กล่าวไว้ว่า “เพราะเจ้านายเสด็จไม่ได้นั่นแหละ แต่ก่อนเมืองสุพรรณบุรี จึงมากด้วยกฎหมายปาอาชญาเถื่อน ผู้ร้ายชุกชุม ถึงกับมีคำพูดเป็นสัญลักษณ์คนเมืองสุพรรณบุรีว่า “ช้างป่าต้อนคนสุพรรณ” ครั้นเจ้านายเสด็จไปถึง กฎหมายปาอาชญาเถื่อนก็ลดน้อยและหมดไป มีแต่แสงอารยะอันเป็นบันไดแห่งความสุขตราบเท่าทุกวันนี้”

* พระศรีธวัชเมธี. หลวงพ่อโต วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร. (กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, ๒๕๕๐),

คำว่า ป่าตั้น หรือข้างป่าตั้นคนสุพรรณ แต่เดิมเข้าใจกันว่า มีความหมายในทางไม่ดี ปัจจุบันเป็นที่เข้าใจกันดีชัดเจนแล้วว่า มีความหมายตรงกันข้าม เป็นป่าดี เป็นคนดี ชั้นเยี่ยมวิเศษ ฉะนั้น โคะ ชะ ละ สุ มีความหมายไปทางไม่ดี แต่ข้างป่าตั้น คนสุพรรณ มีความหมายทางดี หากคิดทางตรรกศาสตร์ก็หมายความว่า คนสุพรรณดีครึ่งหนึ่ง ไม่ดีครึ่งหนึ่ง

ชาวสุพรรณมีลักษณะอย่างไรกันแน่ ในรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีหลักฐานยืนยันจากโคลงนิราศสุพรรณ ที่สุนทรภู่กล่าวไว้ว่า

๑๒๔๔ บราณท่านว่าน้ำ	ลำคั้น
ป่าตั้นคนสุพรรณ ^๔	ผ่องแผ้ว
แดนดินถิ่นที่สุพรรณ	ธรรมชาติ มาตรฐาน
ผิวจึงเกลี้ยงเสียงแจ้ว	แจ่มน้ำคำสนอง ฯ

คำโบราณว่า แม่น้ำสำคัญมากเพียงใด ป่าตั้นคือป่าอุดมสมบูรณ์ดี มีข้างพันธุ์ดี เป็นข้างชั้นเยี่ยม ข้างทรงสำหรับพระราชามหากษัตริย์ คนสุพรรณก็เช่นเดียวกัน เป็นคนมีลักษณะดี ผิวพรรณเกลี้ยงเกลา มีสำเนียงพูดเหน่อๆ น้ำเสียงแจ่มใส เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตน (มีนักร้องระดับ ราชาเพลงลูกทุ่ง และราชินีเพลงลูกทุ่ง) เปรียบเป็น "ข้างป่าตั้น"

เส้นทางของสุนทรภู่ (พ.ศ. ๒๓๘๔)

สุนทรภู่ เมื่อครั้งเดินทางมาหาแร่แปรธาตุที่เมืองสุพรรณ ได้ใช้เส้นทางล่องเรือขึ้นไปตามลำแม่น้ำสุพรรณ หรือแม่น้ำท่าจีน โดยลำดับ ดังนี้

บางหวาย (สุดเขตนครปฐม) >บางสาม>ปากคลองสองพี่น้อง (ด้านอากร)> บางช่อ>บ้านสีสนุก>บ้านลำเกาล่ม>บางปลาร้า>บางสะแก>บ้านคันทัน>บ้านกุ่ม>บาง

^๔ มีคำพังเพยว่า "ข้างป่าตั้น คนสุพรรณ" ในต้นฉบับสมุดไทยมีคำว่า "ข้าง" หน้า "ป่าตั้น" แต่มีรอยลบ.

แม่หม้าย>คลองกฤษณา>บ้านบางเลน>ตลาดแก้ว>วังตาเพชร>บ้านสวนชิง>บ้านยอด>
บ้านขนมจีน>บ้านโพธิ์คอย>บ้านหนองหวาน>บ้านทับตีเหล็ก>วัดฝาง>ท่าระหัด>
บางนางสุข>ท่าโขลง>บ้านกุฎิ>บ้านโกลหม้อ>บ้านสระประโยชน์>บางน้ำตก>
เมืองสุพรรณบุรี>บ้านโพธิ์คล>บ้านหัวเขียง>บ้านโพธิ์หลวง>บ้านลำปะทิว>
บ้านรัตช้าง>บ้านธรรมกุล>วัดบางปรือ>บ้านโพธิ์พระ>บ้านโพธิ์พระยา>
บ้านช่อง>บ้านมดแดง>บ้านม่วงยง>บ้านคลองขจร>บ้านศรีจีน>ด่านขนอน>
บ้านบางกระพุง>บ้านใหม่>บ้านกร่าง>บ้านไร่>บ้านปรัง>บางม่วง>ย่านซื่อ>ศาลปู่เจ้า>
บ้านกล้วย>คลองน้ำซับ>บ้านหว่า>บ้านวัง>บ้านยาว> บางชวาก>บ้านสามชุก>
บ้านสามเพ็ง>บ้านทิง>บ้านกะตั่ว>โปงแดง>คลองมะลิยาว

โคลงนิราศสุพรรณ เป็นฉันทลักษณ์โคลงเรื่องเดียวที่สุนทรภู่แต่งขึ้นเมื่อพ.ศ. ๒๓๘๔ ตรงกับช่วงสมัยในรัชกาลที่ ๓ ได้สะท้อนภาพชนกลุ่มน้อยที่อยู่ในสุพรรณบุรี ว่ามีความหลากหลาย ประกอบด้วยคนหลายชาติพันธุ์ เช่น ไทย จีน มอญ ลาว ละว้า กะเหรี่ยง

เมื่อถึงแถววัดบางเลน อำเภอบางปลาม้า มีชาวไทยและชาวจีน อยู่อาศัย

๑๐๐๕ บางเลนเป็นที่หลุ่ม	แหล่งปลา
แปลงปลักคลักคงคา	ชุ่นซัน
ไทยแจ็กเดกใหญ่พา	พวกช่อน ช้อนเอย
บุญส่งจงหลีกพัน	ทุกถั่ว ^๕ ตั้วปลา ฯ

^๕ ท้าว.

เมื่อถึงบ้านขนมจีน (ใกล้กับเขตวัดมะนาว) เขตแดนต่อบางปลาม้า ก่อนถึง
อำเภอเมืองสุพรรณบุรี มีโรงงานและชาวจีนอยู่กันเป็นครอบครัว ตั้งอยู่ใกล้ชายฝั่งน้ำ

๑๒๐ ลุดน ^๑ ชนบทบ้าน	ขนมจีน ^๒
โรงเจ็กตั้งริมตื้น	ทำน้ำ
นั่งนับทรัพย์สิน	สยายเพ้า ^๓ เล้าแฮ
เมียช่างสาบสลายล้ำ	สลัฟผู้ ^๔ หูหนาง ๕

เมื่อถึงบ้านกุฎีทอง อำเภอเมืองสุพรรณบุรี มีชาวลาว พุดสำเนียงเหนือแปรงๆ
ปลูกผักทำไร่ เจาะรูไบหู หน้าตาสะสวย

๑๒๑ บ้านตั้งฝั่งน้ำที่	กดีทอง
ลาวอยู่รู้เสียงสนอง	เหนือซ้า
ปลูกผักหักพินตอง	ตามเถื่อน เพื่อนแฮ
หูเจาะเหมาะแต่หน้า	แ่งน้อยกลอยใจ ๕

เมื่อถึงแถวบ้านสระประโยชน์ แถววัดกงจักร จะพบหมู่บ้านลาวตั้งอยู่เรียงราย
ขึ้นไปทางเหนือหน้า เป็นกลุ่มชนที่นุ่งผ้าถุงยาว

๑๒๒ ถึงระยะ ^{๑๐} สระโปย ^{๑๑} หน้ำ	บ้านลาว
ผ้าถุงทวยยาว	ย่างย้าย
กลีบกลับวับแวมวาว	แวมแวม เทบแฮ
เด็กว่าฟ้าแลบจะม้าย ^{๑๒}	มุงค้อนงอนงาม ๕

^๑ ดล.

^๒ จันอับ โรงเจ็กหมายถึง โรงทำขนมจันอับ.

^๓ เพ้า หมายถึงผม.

^๔ พู่.

^๕ ระยะ.

^{๑๐} ปัจจุบันคือแถววัดกงจักร มีวัดร้างชื่อวัดราชสุวรรณบูรณะ เป็นศาลเจ้า กรมพระยาตำราญเคยมา
เช่นไหว้ ไม่ใช่เหล่า เพราะมีพระพุทธรูปอยู่ด้วย.

^{๑๒} ซม้าย.

เมื่อถึงหัวเวียง เป็นกลุ่มคนลาวพวน สุ่มหาปลาเลี้ยงชีพ เป็นพวกลาวพุงขาว

๑๔๓ คีรีตะข่า ๑๔๔ ชั่วม ๑๔๕ พวนลาว
 แก่หนุ่มสุ่มป ๑๔๖ แชน้ำ
 ผ้าป่อนุ่งพุงขาว ๑๔๗ ขวยจิตร รอดเอย
 เดกตวนชวนเพ็ญ ๑๔๘ คมขี้ให้ไกลลาว ฯ

เมื่อถึงโพธิ์หลวง

๑๔๙ โพธิ์หลวงหย่น้ำฤๅ ๑๕๐ ไหลเนือย
 ปะแต่ลาวเปล้าเปลือย ๑๕๑ ปลอดผ้า
 อาบน้ำค้ำริมหเพ็ญ ๑๕๒ ผุงหนุ่ม กลุ่มแฮ
 เดกเกลียดเบียดเบือนหน้า ๑๕๓ นีวร้องสยองแสยง ฯ

เมื่อถึงลำประทิว สุนทรภู์กล่าวว่า มีชาวจีน มอญ ไทย อาศัยอยู่ร่วมกัน
 ต่างทำมาหากินด้วยการปลูกไร่ฝ้าย ปลูกถั่ว ผัก และกล้วยมากมายไว้ริมทางเดิน
 ลำประทิวคือแกวบ้านลำปะชีวในปัจจุบัน

๑๕๔ ลำประทิวจิ้งจาวสล่าง ๑๕๕ กร่างไกร
 ถิ่นท่าป่าไร่ไร ๑๕๖ ไร่ฝ้าย
 เจ็กอยู่หมู่มอญไท ๑๕๗ ทำถั่ว ร้วเอย
 ปลูกผักผักกล้วยกล้วย ๑๕๘ เกลื่อนข้างทางจร ฯ

๑๓ หัวเวียง.

๑๔ ชั่วม.

๑๕ มอญไทย.

เมื่อขึ้นเหนือลำน้ำขึ้นไปได้พบเจอพวกกะเหรี่ยงเป็นครั้งแรก

๑๖๖ บ้านช่องช่องชวากเว้ง

เชิงหวาย

เหล่าที่หนีมุนนาย๑๖

เนินช้า

ช่องสุขชุ่มเรือนราย

ริมกับ เกรียง๑๖๗

ใครจับกลับรุมซ้ำ๑๖

ขัดข้องช่องหลวง ฯ

บ้านศรีจัน เป็นชื่อสันนิษฐาน ว่าเป็นที่ตั้งของอำเภอศรีประจันต์ปัจจุบัน และ “ศรีประจัน” ยังเป็นชื่อแม่ของนางเอก “นางพิม” หรือที่เปลี่ยนชื่อ เป็น “นางวันทอง” ในวรรณคดีรักสามเส้า เรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน ศรีประจันต์เป็นเขตชายแดน ใช้ศัพท์บาลีว่า ศรี + ประจันตะ เป็นประจันตชนบท ในปัจจุบันมีวัดจรรย์ (สะกดต่างกัน) ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลกันกับบ้านชาติภูมิ ป.อ.ปยุตโต

ในสมัยนั้น บ้านศรีจันเป็นแหล่งค้าขาย มีโรงเหล็กจัน มีช่าง มีเกวียน มาตั้งแลกเปลี่ยนสินค้ามากมาย

๑๖๗ จวบจนชนบทบ้าน

ศรีจัน๑๖๗

ท่าลาดหาดเกิดกัน

แก่งตื้น

เรือนตั้งฝั่งเรียงรัน

โรงเหล็ก แจกเอย

คนภู๑๖๘ดูศรีจัน

คำมช่างต่างเกวียน๑๖๘

๑๖ มุลนาย.

๑๗ กะเหรี่ยง.

๑๘ ซ่า.

๑๙ บ้านศรีจันต์.

๒๐ ผู้..

๒๑ เกวียน.

เมื่อถึงด่านขนอน ด่านภาษีอากร^{๒๒} เป็นถิ่นเจริญ มีทั้งคนไทย จีน และมอญ
ตั้งบ้านเรือนอาศัย ต่างส่งเสียงดัง

๑๖๖ จวนเย็นแล้วคนต่างถิ่น^{๒๓} ด่านขนอน^{๒๔}
หาดใหญ่ไทยเจ็ดร้อย^{๒๕} มีบ้าน
สอดเรือเมื่อเย็นครอ^{๒๖} ลมพัด สอาดเอย
ร้องว่าไอ้ไครยรอน^{๒๗} ยามเย็นทะเลเรือ ๑

เมื่อล่องเรือขึ้นเหนือไป ก็พบกษัตริย์หลายองค์ เด็กๆ ต่างจับเล่นกัน ในย่านนี้
มีชนกลุ่มน้อย เช่น ลาว ไทย จีน มอญ พม่า ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ริมน้ำ

๑๖๗ ลูกสาวสาวรุ่นร้อง ทักทาย
เรือพี่มีสิ่งขาย ค่อย^{๒๘}ไหว้
ลูกเราเหล่าหนุ่มอายุ แอบเด็ก เล็กแฮ
สอนกระสาบ^{๒๙}ตาบให้ ว่าซื้อหญาจำ ๑
๑๖๘ หนูพัดพลัดพลอดพ้อ เลียนลาว
มีหมากหยากสู่สาว ชื่นแล้ว
บ้านเจ้าเค่าเหนียวขาว ชายมั่ง กระจมั่งแม่
ตาบฮ่าม^{๓๐}ถามหาแห้ว แห่งนี้มีฤ ๑
๑๖๙ ลาวไปไทพีน้อง มองเมียง
มีดคำทำร้ายเรียง ราะร้าน
กลั่นซุบอุบอิบเอียง กแอมแอม แยมเอย
ขอหมากปากสั้นสท้าน ทดท่อย่อหญิง ๑

^{๒๒} ด่านขนอน หรือหัวขนม ตำบลศรีประจันต์ อำเภอศรีประจันต์ น้ำตื้นข้ามไปมาได้ เป็น
ด่านภาษีด้วย.

^{๒๓} ซ้อย = ซ้ำ.

^{๒๔} สอนกระสาบ คือ กระชิบกระซาบสอน.

^{๒๕} ห้าม.

๑๑๔	ดีกลาวสาวรุ่นกล้า ให้กระเช้าเข้าเหนียว ถอยหลักอีกบ่อเหลี่ยม กล่นรับกลับจุดไต้	มาเดียว นั่งไกล่ เลยลูก กูเอย ตอบโต้ไมทนา ฯ
๑๑๖	ครั้นข้าวสาวสบหน้า จากขนอนอ่อนหนาว คราวไต้ไมโลมลาว ครั้นลับกลับรกกเหล่า ^{๒๖}	ลาสาว หนุ่มเฝ้า ลองชู ^{๒๖} ดูแฮ ลูกโห่ง ^{๒๗} ไซสาว ฯ
๑๑๗	เอนดูหนูพี่น้อง คิดใครไต้เลี้ยงลาว แต่ลูกผูกรักขาว จเจ็บเล็บเขาไต้	สองสาว ลูกสไต้ วังเล่า เจ้าเอย ช่วนร้ายคล้ายเสือ ฯ
๑๑๘	บ้านไรไทเจ๊กตั้ง กล้วยไซไรเรียงราย ตกเครือเรือเรือปลา เฟื้องหนึ่งถึงสี่มือ	ทั้งทวาย ^{๒๘} เรียกชื่อ ปลีสลับ ปักบแฮ หมดริอชื่อเสมอ ฯ

^{๒๖} ลู.

^{๒๗} เล่า.

^{๒๘} โง.

^{๒๙} มอญ-พม่า เมืองทวายเป็นเมืองมอญ พระพรหมโมลี (วิลาส ป.ธ.๙) ไปมรณภาพที่นี้ พระราชสิทธิเวที (สมบูรณ ป.ธ.๙) เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร ให้ความเห็นว่า ทวาย มาจาก ทู หรือ ทวี แปลว่า "สอง" หมายถึงพวกมอญพม่านั้นเอง.

เมื่อถึงย่านยาว อันเป็นที่ประจักษ์ สุนทรภู่บอกว่า เห็นคนลาวเปลือยกาย
ล่อนจ้อน ลากอวนหาปลากัน ที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

๑๘๕ ย่านซื่อ	ย่านยาว
เหนแต่ชุนนมลา	ล่อนโล้ง
ล่อนจ้อนล่อนจ้อน	แลยไซ้แม่เอย
เท่า ^{๓๐} แกแลโล้งโต้ง	ตรงหล่อน ^{๓๑} ห่อนอายุ ๗
๑๘๕ ย่านยาวลาวตั้งก	หาดทราย
แล่ผ้าปลาแวงสวาย	แหะท้อง
ย่างไฟใส่ซำราย	เรียงนั่ง สพรั่งเอย
พวกหนุ่มสู่มเรือร้อง	เจียรน้อพ้อลาว ๗

เมื่อขึ้นไปถึงถิ่นอำเภอสามชุก ซึ่งเดิมมีตำนานเล่ากันว่าชื่อ “สาวชุก” เป็นถิ่น
ที่อยู่ของพวกกะเหรี่ยงและละว้า ซึ่งนำสิ่งของมาแลกเปลี่ยนกันที่ท่านี้ สังเกตเห็นได้ว่า
พวกกะเหรี่ยงชอบสีแดงเป็นชีวิตจิตใจ

๑๘๗ ถิ่นนามสามชุกถ้า	ป่าดง
เกรียงไร้ได้ฟ้าย ^{๓๒} ลง	แลกล้า
เรือค้าทำนั้นคง	คอยเกรียง เรียงเอย
รายจอดทอดทำน้ำ	นับฝ้ายขายของ ๗
๑๘๘ นางเกรียงเสียงเพราะพร้อม	กนองกแหง
สาวผูกลูกปิดแดง	ประดับพร้อม
คิ้วตาน่านวลแดง	ตล ^{๓๓} หม่อม จอมเอย
แค้น ^{๓๔} พู่หุยาน้อย	อย่างลว่าพาคลาย ๗

^{๓๐} เฒ่า.

^{๓๑} ล่อน - ล่อนจ้อน.

^{๓๒} ฝ้าย.

^{๓๓} ตละ - เหมือน, คล้าย.

^{๓๔} แข็ง.

สุนทรภู่เมื่อตอนเดินทางขากลับจากสุพรรณ ได้มาลงเรือกลับที่สองพี่น้อง ซึ่งเป็นย่านศาลเจ้าสองพี่น้อง มีต้นยางคู้ (บ้านพระมหาดิศร ธิรสีโล) อำเภอสามชูก เป็นที่แห่งเดียวกับตอนที่สุนทรภู่ขึ้นเดินบกไป ไม่ใช่ที่อำเภอสองพี่น้อง^{๓๕} ตามนัยแห่งเชิงอรรถที่อธิบายไว้เกี่ยวกับสถานที่ ที่กล่าวถึงในโคลงนิราศสุพรรณ ตรวจชำระโดยกรมศิลปากร เชิงอรรถนี้เป็นความผิดพลาดของผู้จัดทำ ที่ไม่ตรวจสอบดูให้ถ้วนถี่ จนก่อให้เกิดความสับสนแก่ผู้อ่านวรรณคดีและนักศึกษาเส้นทางเดินของสุนทรภู่ ในโคลงกล่าวว่า เดินทางใช้เวลาหนึ่งวันครึ่งจึงถึงไร่พวกละว่า หลังจากอำลานายกวังสังบุเร พรานนำทางแล้ว ก็นั่งเรือกลับที่สองพี่น้อง ซึ่งหมายถึงศาลสองพี่น้อง ที่อำเภอสามชูก

๑ ^{๔๕๕} วันครึ่งถึงไร่ลว่า	ลาเลย
ลากวังสังบุเรเคย	เขตแคว้น
ลงสองพี่น้อง ^{๓๖} สังเวย	สวัสดิ ^{๓๗} ว่า ลาพ่อ
รุ่งเรือเรือล่องแห่ ^{๓๘}	ทลุดลิ่ง ถึงสถาน ๗
๑ ^{๔๖๐} โคลงแทนแผนที่ข้าง	ทางสุพรรณ
เที่ยวเล่นปนลำคัน	เขตคู้ง
ไร่นาป่าปลายจรร	ท ^{๓๙} ประเทศ ทูเรศเอย
เขาทำ ^{๔๐} ลำธารถุ้ง ^{๔๑}	ถิ่นลว่าป่าโขลง ๗

^{๓๕} ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๒๖๖.

^{๓๖} เชิงอรรถโคลงนิราศสุพรรณบุรี บอกว่า อำเภอสองพี่น้อง แต่พิเคราะห์ดูแล้ว เห็นว่า ศาลสองพี่น้อง อยู่ที่อำเภอสามชูก ตรงที่สุนทรภู่เดินทางขึ้นบกมากกว่า ไม่ใช่เป็นอำเภอสองพี่น้อง.

^{๓๗} สวัสดิ์.

^{๓๘} แล่น.

^{๓๙} จรรท = จันต จันท คือ บัจจันต หรือ ประจันต หมายถึง เขตแดน.

^{๔๐} ถ้ำ.

^{๔๑} หุ้ง.

เส้นทางเสมียนมี (พ.ศ. ๒๔๘๗)

เสมียนมี เป็นชื่อของหมิ่นพรหมสมพงศ์ตรา ได้เดินทางมาเก็บภาชีอากร และแต่ง “นิราศสุพรรณ” เป็นกลอนแปดคันทาพ ทางจากเวลาที่สุนทรภู่เดินทางมาหาแร่ปรอท เพียง ๓ ปี เมื่อเขาไปนั้นคงเก็บภาชีอากรได้ดี จึงมีอารมณ์เขียนกลอน ในเที่ยวขากลับ คงจะไม่ค่อยมีอาการหนัก จึงไม่ได้เขียนพรรณนาอะไรมากนัก หรือจะรีบเร่งลัดกลับกรุงเทพฯ ก็เป็นได้ เสมียนมีเมื่อเข้าเขตสุพรรณบุรี ได้พรรณนาเส้นทางตามลำน้ำแม่ น้ำสุพรรณ ไว้ดังนี้

บางหวาย>บางสาม>บางสองพี่น้อง>ท้ายยาน/ไผ่เตาะ>บางซอ>บางภาพลาย
(ลำเภาล่ม)>บางปลาร้า (แถววัดไชยนาราชวรวิหาร)>บางสะแก>บางคันทัน (แถววัดโบสถ์
ดอนลำแพน)>บ้านกุ่ม>บางแม่หม้าย>คลองกฤษณา>บางใหญ่>ดาบเงิน>ปากพฤกษ์
(ป่าพฤกษ์)>บ้านชีผ้าขาว (ชีปะขาว)>คลองคาง>บางยี่หน>โคกคราม>วัดเสาชงส์
(วัดสวนหงส์)>บ้านตลาดแก้ว>บ้านสวนชิง>บ้านยอด>บ้านขนมจีน>โพคอย
(โพธิ์คอย)>บ้านทับชีเหล็ก>บ้านเกาะ>วัดสพ>ท่าดินเหนียว>บางยี่สุข>วัดกุฎีทอง>
โคกหม้อ>บ้านกล้วย

ในเที่ยวขาไปนั้น เมื่อเสมียนมีเดินทางถึงตลาดแก้ว แถวโรงสีทางแยกไป
คอวัง-บางแม่หม้าย ได้พรรณนาเกี่ยวกับลาวแก้ว ลาวขาว ไว้ดังนี้

“มาตะบึงถึงบ้านตลาดแก้ว	เห็นลาวแก้วกลาดกลุ่มทั้งหนุ่มสาว
ไว้ผมสูงนุ่งผ้าประสาลาว	บ้างรุ่นสาวรูปร่างเหมือนอย่างไทย
เชื่อว่าลาวเหล่านี้เลี้ยงผีปอบ	มนต์ประกอบเฉียวจุนข้างคุณไสย
กลับผีปอบลอบรักชักไล่ใน	ไม่พอใจลาวขาวจะยาวความ”

การปกครองในรัชกาลที่ ๓ นั้น จัดกลุ่มคนลาวออกเป็น ๒ จำพวก คือหัวเมือง
ทางภาคอีสานในนามว่า “ลาวพุงขาว” เป็นกลุ่มคนลาวที่ไม่นิยมสักตามตัว เป็นพวกที่
อพยพมาจากเวียงจันทน์ จัดการปกครองเป็น “มณฑลลาวพวน” กับ “มณฑลลาวขาว”
ส่วนคนทางภาคเหนือของไทยปัจจุบันนั้น จะนิยมสักตามตัว มีภาพจิตรกรรมที่แสดงให้เห็น

เห็นถึงการลักตัวทั้งตัว จนมองเป็นผิวที่ดำเป็นหลักฐานรับรอง เช่น พวกที่อยู่ที่จังหวัดน่าน แพร่ ลำพูน ลำปาง เชียงใหม่ กระทั่งถึงถิ่นสิบสองปันนาและเชียงตุง จึงถูกเรียกว่า “ลาวพุงดำ”

เส้นทางขากลับ เสมียนมีระบุเส้นทางสั้นๆ ไม่ก็แหงว่า เขาพระ>ท่าช้าง>บ้านนางบวช>บางขวาง>ดอนกระเบื้อง>สีโล>บ้านปากไ้ เลือกเส้นทางกลับกรุงเทพฯ โดยใช้เส้นทางแยกออกไปทางคลองบางยี่หน แล้วออกไปทางอยุธยา จบนิราศสุพรรณ

แม่น้ำสายสำคัญ ๒ สายในสุพรรณ

แหล่งอารยธรรมโลกส่วนใหญ่ ตั้งอยู่ตามฝั่งแม่น้ำสำคัญ การคมนาคมทางเรือเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกมากโดยเฉพาะในด้านการค้าขาย ฉะนั้น ชุมชนใหญ่แต่โบราณจึงตั้งบ้านเมืองอยู่บนปากฝั่งของแม่น้ำลำคลอง ในสุพรรณบุรีมีแม่น้ำ ที่เป็นจุดเส้นเลือดใหญ่สำคัญยิ่ง ๒ สาย คือ

๑. **แม่น้ำท่าจีน หรือแม่น้ำสุพรรณบุรี** ทางเหนือ แม่น้ำนี้เริ่มแยกตัวออกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยา ไหลเข้าเขตจังหวัดสุพรรณบุรีที่อำเภอเดิมบางนางบวช แล้วผ่านอำเภอสามชูก ศรีประจันต์ เมืองสุพรรณบุรี บางปلام้า และสองพี่น้อง ตามลำดับแล้ว ไหลเข้านครชัยศรี จังหวัดนครปฐม จนกระทั่งไหลลงไปบรรจบที่สมุทรสาคร ก่อนจะไหลลงสู่ลงปากอ่าวท่าจีน ที่สมุทรสาคร ปัจจุบันยังมีตำบลท่าจีนเป็นหลักฐานพยานอยู่ สาเหตุที่มีชื่อว่า “ท่าจีน” นั้น เพราะเรียกตามชื่อปากอ่าวน้ำที่แม่น้ำไหลลงทะเลประการหนึ่ง และตำบลท่าจีนที่สมุทรสาคร ซึ่งเป็นชุมชนที่มีชาวจีนประกอบอาชีพทำมาค้าขายข้าวบ้าง เป็นช่างไม้บ้าง เป็นช่างทองบ้าง อีกประการหนึ่ง

๒. **แม่น้ำจรเข้สามพัน** ทางตะวันตก ไหลลงมาจากอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ไหลผ่านอำเภออู่ทอง ลงมาบรรจบกับแม่น้ำท่าจีน ที่มาจากแม่น้ำด้วน อำเภอสามชูกที่บ้านไผ่หงอย แล้วไหลผ่านตลาดบางลี่ อำเภอสองพี่น้อง ออกทางปากคลอง (วัดบางสาม) ซึ่งมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า “ปากคลองสองพี่น้อง” ไหลไปรวมกันกับแม่น้ำสุพรรณบุรี แม่น้ำจรเข้สามพันเป็นสายเดียวกับแม่น้ำท่าจีนนี้ เคยเป็นเส้นทางโบราณที่มีความสำคัญมากต่อการเดินเรือค้าขายของสุวรรณภูมิในอดีต เมืองอู่ทองตั้งอยู่บนที่สูง

เป็นที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง แต่เดิมมีพ่อค้าเรือสำเภาไปจอด พระอรหันต์โสณะและอุตตระ ที่ว่าอาศัยเรือมาจากอินเดีย พอน้ำขึ้นแม่พระพุดตาลในสุวรรณภูมิ เรือสำเภาอาจ มาจอดที่ท่าพระยาจักร เมืองอยู่ตอนเหนือเมืองอุททองเกิดก่อนกรุงศรีอยุธยาหลาย ชั่วศตวรรษแล้ว มีเขตติดต่อกับเมืองอัญมณี เมืองอุททองแต่เดิมมีชนหลายเชื้อชาติ เข้ามาทำการค้าขายและติดต่อกับต่างประเทศ สมัยก่อนเมืองอุททองตั้งอยู่ชายทะเล มีภูเขา เป็นที่ยึดมั่นป้องกันข้าศึกศัตรู ทนทานการรบสงครามของเมืองอุททองพี่น้อง เป็นชายทะเล มีการชูดพบปอทรายจำนวนมาก แสดงให้เห็นเขตแดนทะเลมาก่อน ฉะนั้น แม่น้ำจระเข้ สามพัน ที่มีตำนาน ว่ามีจระเข้ถึงสามพันตัวอาศัยอยู่ เป็นเส้นทางพาณิชย์ที่สำคัญมาก

ชาติพันธุ์วิทยา

ในจังหวัดสุพรรณบุรี มีคนหลายเชื้อชาติอยู่อาศัยร่วมกัน ชนส่วนมากนับถือ ศาสนาเดียวกันมีศาสนาพุทธเป็นเครื่องร้อยรัดและผูกพันให้คนสมัครสมานสามัคคีต่อกัน คนไทยและชนกลุ่มน้อยไปทำบุญตักบาตร ทำกิจกรรมร่วมกัน เรียนหนังสือในโรงเรียน ไกลบ้าน บวชเรียนในวัดแห่งเดียวกัน อย่างไม่รังเกียจเด็ดฉันทน์ ไม่เบียดเบียนกัน ชนกลุ่มน้อยสามารถแยกตามหลักภาษาและชาติพันธุ์ต่างกัน ได้ดังนี้

๑. ลาว อพยพเข้ามาครั้งแรก เมื่อพม่าเข้าตีเวียงจันทน์ ในครั้ง พ.ศ. ๒๓๒๒ สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ต่อมารัชกาลที่ ๑) จึงได้ทรงกวาดต้อนมา จากหลวง พระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ แล้วให้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่แถวบ้านเก่าห้อง อำเภอบางปลาม้า และบ้านสวนแตง อำเภอเมืองสุพรรณบุรี ต่อมาอพยพเข้ามาครั้งที่สอง เพราะ ถูกกวาดต้อนเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ ๓ แล้วให้ตั้งรกรากอยู่กระจัดกระจายทั่วไป เช่น ที่ บ้านหัวเวียง บ้านโคกหม้อ และบ้านกงจักร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี เป็นต้น

ชนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่แล้ว โยกย้ายเข้ามา เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงรัชกาลที่ ๓ ด้วยสาเหตุสงครามการสู้รบระหว่างคนต่างชาติและชาติเดียวกัน เข้ามาเพราะ

๑. ถูกจับเป็นเชลยศึก
๒. ถูกเกณฑ์มาตัดต้นตาล เมื่อสร้างป้อมเมืองพระประแดง

๓. อพยพหนีภัยศึกกลางเมือง ส่วนใหญ่เป็นลาวเวียง และลาวพวน
ชนกลุ่มลาวนี้ ยังจัดจำแนกย่อยได้ ดังนี้

๑.๑. **เวียง** ถูกกวาดต้อนมาตั้งบ้านเรือนตามที่ต่างๆ (อำเภอเมืองสุพรรณบุรี : ตำบลสวนแดง, ไร่ขวาง, ทาระหัด, ดอนกำยาน, บางปลาหมอ, พันตำลิ่ง, สามเหลี่ยม และบ้านโพธิ์ตะวันตก อำเภอบางปลาม้า : ไร่ม่วง บ้านขนมจีน, บ้านมณีวรรณ และบ้านท่าทราย อำเภออู่ทอง: ดอนคา, บ้านไช้, พลับพลาไชย) มีอัตลักษณ์จัดให้มีประเพณีบุญบั้งไฟในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนพฤษภาคมของทุกปี พุดสำเนียงลาว เหมือนกับสำเนียงของจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และยโสธร เป็นต้น

๑.๒. **พวน** (ส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอบางปลาม้า : บ้านเก่าห้อง ดอนขาด ดอนไช้เต่า ดอนยอ ตะลุ่ม วัดโบสถ์ มะขามล้ม สะแกยางหมู ท่าตลาด และบ้านโพธิ์ศรี) ชาวพวนนี้ คนไทยเรียกลาวพวน แต่คนลาวเรียกไทยพวน^{๓๖} มีอัตลักษณ์ จัดให้มีประเพณีสำคัญเช่น ประเพณีกำฟ้า ในวันขึ้น ๓ ค่ำ และ ๗ ค่ำ เดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี

๑.๓. **ไช้** หรือไทยดำ จัดอยู่ในกลุ่มภาษาตระกูลไท เดิมตั้งถิ่นฐานอยู่แถวบริเวณแม่น้ำดำ และแม่น้ำแดง ทางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม (เหนือฮานอยขึ้นไป) ได้ถูกกวาดต้อนมาครั้งแรก ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ มีการกวาดต้อนใหญ่อีกครั้งหนึ่ง จากหลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์ แต่ผู้เข้ามาตั้งรกรากในสุพรรณบุรีส่วนใหญ่โยกย้ายมาจากจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่เดินทางเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ ๖ นี้เอง เมื่อครั้งโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชบัญญัตินามสกุล จึงตั้งนามสกุลตนเองส่วนใหญ่ตามภูมิลำเนา หรือบรรพบุรุษที่ตนนับถือ เช่น เชื้อเพชรเชื้อหนองโปรง เพชรมัด แลเพชร ทองเชื้อ เป็นต้น ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ ตำบลบ้านดอน ตำบลสระยายโสม ตำบลหนองไฉ่ ตำบลดอนมะเกลือ อำเภออู่ทอง, ตำบลบางกุ่ม บางหมัน อำเภอเมืองสุพรรณบุรี, บ้านดอนมะนาว อำเภอสองพี่น้อง, และบ้านวังน้ำเย็น อำเภอบางปลาม้า เป็นต้น มีอัตลักษณ์คือการแต่งกายด้วยชุดสีดำ ผ้าซิ่นลาวทิวขาว บ้านไช้ และการนับถือผีฟ้า

^{๓๖} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ม่วนชื่นเมืองลาว, หน้า ๖๑.

๑.๔. **ครั้ง** จัดอยู่ในกลุ่มภาษาตระกูลไท เดิมตั้งถิ่นฐานในเขตเทือกเขาภูคัง/ภูครั้ง ประเทศลาว ส่วนมากได้ถูกกวาดต้อนมาพร้อมชนกลุ่มอื่นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านทับผึ้งน้อย ตำบลองค์เมือง อำเภอตาขัน และอำเภออุทอง (คือที่บ้านโคกไใกล้วัดหนองตาสาม และบ้านกมแดง) อำเภอหนองหญ้าไซ และอำเภอเดิมบางนางบวช อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมคือ ผ้าที่ทอจะย้อมด้วยสีแดงครั้ง ชนกลุ่มนี้มีสำเนียงพูดต่างจากลาวเวียง จะพูดคล้ายๆ กับสำเนียงภาษาของพม่าจังหวัดเลยและเพชรบูรณ์ ที่เรียกว่าครั้งนั้นมีแนวสันนิษฐาน ๒ แนว คือมาจากเขาภูคังอย่างหนึ่ง กับอีกแนวหนึ่งสันนิษฐานว่าเมื่อครั้งกองทัพสยามกวาดต้อนมานั้น ให้มาอยู่ที่เมืองด่าน จังหวัดเลย เพราะอดอยากและไม่มีเครื่องมือทำมาหากิน จึงเลี้ยงครั้งตมที่ตนเคยถนัดมาก่อน ฉะนั้น คนไทยจึงเรียกชนกลุ่มนี้ว่า “ลาวชี้ครั้ง” (เรียกเพี้ยนไปเป็น “ชี้แก้ง” ก็มี) ต่อมามีคนสนใจทำการค้นหารากเหง้าบรรพบุรุษของตน บอกว่า สำเนียงพูดน่าจะมาจากทางหลวงพระบางมากกว่า แต่สำเนียงไม่ใช่หลวงพระบางแท้ร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่นับว่าใกล้เคียงมากที่สุด

๒. **มอญ** ตั้งรกรากอยู่ที่บ้านทุ่งเขิน อำเภอสองพี่น้อง ในอดีตตั้งบ้านเรือนอยู่ตามลำน้ำท่าจีนอยู่มาด้วยกัน ดังที่กล่าวมาแล้วในโคลงนิราศสุพรรณ แต่ดั้งเดิมตามแม่น้ำละว้าเป็นถิ่นที่อยู่ของพวกมอญ ปัจจุบันได้หลอมละลายเข้ากับชุมชนท้องถิ่นแทบจะสูญพันธุ์หายไปจากจังหวัดสุพรรณบุรี ตามโครงนิราศสุพรรณบทที่ ๑๕๕ เมื่อถึงลำปะชีว สุนทรภู่เขียนว่า “เจ๊กอยู่หม่อมอไรไท ทำถั่ว รั่วเอย” ตามหลักภูมิศาสตร์ปัจจุบันมอญจะอยู่ในอำเภอสองพี่น้อง ส่วนใหญ่อพยพมาจากปทุมธานี

๓. **เขมรและกวย** เป็นกลุ่มชนไม่ใหญ่โตนักและอยู่ในลุ่มน้ำท่าว่าเท่านั้น เดิมสันนิษฐานว่าอพยพเข้ามาในสมัยที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ยกทัพไปปราบพระยาละแวก กษัตริย์เขมร หลังประหารชีวิตพระยาละแวกแล้ว ได้กวาดต้อนเข้ามา และอีกส่วนหนึ่งได้อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในสมัยรัชกาลที่ ๕ เขมรกลุ่มนี้เป็นคนไทยพวกเดียวกับพระตะบอง สมัยพระอภัยภูเบศร์ ปัจจุบันตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้านโพธิ์ (วัดประชุมชน, วัดสกุณปักชี), ตำบลตลิ่งชัน แถบบ้านสามทอง วัดสามทอง และวัดสระประทุม (หนองบัว) และสุวรรณนาคี อำเภอเมืองสุพรรณบุรี มีอัตลักษณ์คือประเพณีไหว้

พระแช่ จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ของทุกปี มีพิธีเลี้ยงทายพน จากผลงานวิจัยสรุปว่า กุยเป็นพวกเดียวกับส่วย เลี้ยงช้างย้ายมาจากเขมร และบางส่วนจากตอนใต้ของภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ คือบริเวณจังหวัดศรีสะเกษและ สุรินทร์ ส่วนเขมรย้ายมาจากประเทศ กัมพูชา บางส่วนย้ายมาจากภาคตะวันออกของไทย เช่น ฉะเชิงเทรา เป็นต้น^{๔๓} ก็มี

๔. **ญวน** โยกย้ายเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีพระยาบันลือ เป็นนายทหารปืนใหญ่ ย้ายมาจากบ้านสามเสน กรุงเทพฯ เข้ามารับราชการจนได้เป็นบุคคลสำคัญ มีส่วนช่วยใน การพัฒนาประเทศชาติบ้านเมืองชุดคลองชื่อว่าคลองพระยาบันลือแยกมาจากแม่น้ำสุพรรณ ผ่านหน้าวัดไฟโรงวุ่นจรดกับแม่น้ำเจ้าพระยา ปัจจุบันมีชุมชนญวนอยู่ที่บ้านญวน ตำบล ต้นตาล อำเภอสองพี่น้อง มีโรงเรียนแม่พระประจักษ์ เป็นกลุ่มพวกนับถือศาสนาคริสต์ ผู้เดินทางไปสุพรรณตามเส้นทางสายบางบัวทอง จะสังเกตเห็นคลองพระยาบันลือนี้ นอกจากนี่ยังมี วัดดอนหมึกกาย แกวดอนมะนาว ตำบลทุ่งคอก อำเภอสองพี่น้อง เป็นกลุ่ม ญวนนับถือศาสนาพุทธ นิกายมหายาน สืบเชื้อสายมาจากญวนเมืองกาญจนบุรี

๕. **จีน** เดินทางมาตั้งถิ่นฐานในสุพรรณบุรี โดยใช้เส้นทางแม่น้ำสุพรรณบุรีหรือท่าจีน ตั้ง แต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ช่วงที่เดินทางเข้ามามากที่สุด คือช่วงรัชกาลที่ ๓ ถึงรัชกาลที่ ๖ ย่าน ชุมชนชาวจีนส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานค้าขายอยู่ในตลาด ตามริมแม่น้ำลำคลอง เช่น ตลาด บางลี่ แก้วห้อง คอวัง ศรีประจันต์ โพธิ์พระยา เป็นต้น ในโครงนิราศสุพรรณได้ระบุ ชุมชนจีนหลายแห่ง โดยอาศัยอยู่ตามลุ่มแม่น้ำท่าจีน เพราะคนไทยเองนั้นมีการค้าขาย กับจีนมาเนิ่นนาน ตั้งแต่สมัยพระเจ้านเรศวรมหาราช (ขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๙๕๒) ใน ระหว่างที่เป็นเจ้าเมืองสุพรรณ พระองค์ได้เดินทางไปค้าขายถึงเมืองจีน พาเอาช่างทำถ้วย ชามมาเมืองไทย^{๔๔} ชาวจีนในสุพรรณส่วนใหญ่เป็นจีนแต้จิ๋ว เดินทางเข้ามาทางลำน้ำ ท่าจีน เริ่มจากสมุทรสาคร เข้ามาทางนครปฐม ตามเส้นทางท่ามาค้าขายทางเรือ

^{๔๓} อ้างผลงานวิจัยของสิริวัฒน์ คำวันสา.

^{๔๔} มนัส โอภากุล, หน้า ๙๓.

๖. **กะเหรี่ยง** จัดอยู่ในตระกูลภาษาจีน-ทิเบต อพยพมาจากกลุ่มแม่น้ำอิระวดี ประเทศพม่าเข้ามาทางจังหวัดกาญจนบุรีและสุพรรณบุรี มีพวกกะเหรี่ยงโป ที่เรียกตัวเองว่า "โพล่ง" พวกนี้ส่วนใหญ่เป็นพวกเดียวกับพวกกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ทางตอนเหนือของเชียงใหม่ และลำพูน ปัจจุบันอาศัยตั้งบ้านเรือนที่อำเภอด่านช้าง ที่บ้านทุ่งมะกอก บ้านกล้วย บ้านวังยาว บ้านห้วยหินดำ บ้านตะเพินคี บ้านป่าแดง บ้านคอกเหล็ก และบ้านเขมรโรง อุตสาหกรรมคือการทอผ้าที่ใช้ฝ้ายที่เอว การนับถือผี และรักษาขนานตอ และเขียงในโครงการนิราศสุพรรณ ถือได้ว่า เป็นชุมชนที่เป็นเจ้าของพื้นที่ในเขตป่าเขาลำเนาไพร เป็นชาวไทยภูเขา

๗. **ละว้า** เป็นชนชาติเก่าแก่ที่สุด ปัจจุบันเกือบจะสูญพันธุ์ไปแล้ว แต่ยังมีหลงเหลืออยู่บ้าง ที่อำเภอด่านช้าง คือบ้านกกเชียง ตำบลห้วยขมิ้น มีประมาณ ๔๖ ครัวเรือน ๒๔๒ คน ที่เป็นคนไทยเชื้อสายละว้าแท้ๆ ประมาณ ๓๐ คน และที่บ้านวังควาย ตำบลองค์พระ อีกประมาณ ๑๐ คน ชนกลุ่มนี้มีอัตลักษณ์คือประเพณีบายศรีสู่ขวัญ เป็นกลุ่มชนออสโตรนีเซียน มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า "ลัวะ" ภาษาของลัวะจัดอยู่ในตระกูลภาษาออสโตร-เอเชียติก ได้รับอิทธิพลมาจากภาษามอญและเขมร มีบรรพบุรุษเคยอาศัยอยู่ในเชียงใหม่และลำพูนถือว่าเป็นกลุ่มชนที่เก่าแก่ที่สุดและเป็นเจ้าของแดนดินถิ่นสยามมาก่อน

ข้อมูลประวัติศาสตร์

เมื่อครั้งเจ้าอนุวงศ์ จากนครเวียงจันทน์ เดินทางลงมาช่วยการพระบรมศพสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าฯ (รัชกาลที่ ๒) (วันถวายพระเพลิงพระบรมศพ ในปฏิทินฯ ของกรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ วันเดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เป็นวันศุกร์ ตรงกับวันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๘) ตามเอกสารพระราชพงศาวดาร ปรากฏว่า "ครั้งนั้น เจ้าอนุเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ลงมาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ช่วยการในพระบรมศพ ผู้คนลงมามาก จึงทรงพระราชดำริแล้วให้ขอแรงไพร่พลที่มาด้วย ให้ไปตัดต้นตาลที่เมืองสุพรรณ ลากเข็นลงมาตักทำ ไม่กำหนดว่าเท่าไร จะไปใช้ที่เมืองสมุทรปราการ อนุก็ให้ราชวงศ์คุมคนไปทำการ ครั้นจวนฤดูฝนอนุจะกลับขึ้นไป จึงทูลขอพวกละครผู้หญิงข้างในกับดวงคำซึ่งเป็นลาวเวียง ต้อนครวมาแต่แผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรี ตั้งอยู่เมืองสระบุรี

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ไม่โปรดพระราชทานให้^{๔๕}

อีกไม่นานต่อมา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏ เพราะยกทัพมากวาดต้อนครัวเมืองนครราชสีมา ฝ่ายไทยจึงส่งกองทัพ นำโดยพระยาราชสุภาวดี (เจ้าพระยาบดินทรเดชา ตำแหน่งว่าที่สมุหนายก) ไปปราบ แต่เจ้าอนุวงศ์จับตัวไม่ได้ จัดการบ้านเมืองเสร็จเรียบร้อยพอสมควรเมื่อปี ๒๓๗๐ และได้ “กวาดต้อนครัวได้มาก แล้วแบ่งไว้ให้อยู่เป็นพลเมืองเวียงจันทน์พอสมควร ให้เพียงเมืองจันทน์อยู่รักษาเมืองเวียงจันทน์ต่อไป เหลือนั้นกวาดส่งลงมา ณ กรุงเทพมหานคร”^{๔๖}

ต่อมา พระยาราชสุภาวดีจับเจ้าอนุวงศ์ได้ และส่งตัวลงมากกรุงเทพฯ เสร็จราชการแล้วก็พากันลงมาเฝ้าเมื่อปี ๒๓๗๒ ได้รับโปรดเกล้าให้เป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่ สมุหนายก แล้วให้กวาดต้อนครัวเรือนชาวลาวเวียง ให้ไปอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ดังนี้ “ครัวเมืองเวียงจันทน์ครั้งนั้นโปรดให้อยู่เมืองลพบุรีบ้าง เมืองสระบุรีบ้าง เมืองสุพรรณบุรีบ้าง เมืองนครไชยศรีบ้าง”^{๔๗}

วัดหน่อพุทธางกูร

จากข้อมูล สำนักงานศิลปากรที่ ๒ กรมศิลปากร ได้ขึ้นป้ายทะเบียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารเป็นมรดกของชาติ และมีป้ายเขียนบอกประวัติความเป็นมาไว้ว่า

“ตั้งอยู่ ต.พิหารแดง อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี เดิมชื่อวัดมะขามหน่อ สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) อาณาบริเวณแต่ก่อนเป็นหมู่บ้านชาวเวียงจันทน์ ซึ่งถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยในสมัยเจ้าอนุวงศ์ ภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนในปี พ.ศ. ๒๓๙๑ โดยปรากฏมีตัวเลขที่กำแพงของภาพเขียน ค.ศ. ๑๘๔๘ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๙๑

^{๔๕} ขำ บุญนาค, หน้า ๑๐.

^{๔๖} อ่างแล้ว หน้า ๒๙.

^{๔๗} อ่างแล้ว หน้า ๓๙.

เป็นฝีมือนายดำ ช่างหลวง ชาวเวียงจันทน์ มีพี่น้อง ๓ คน นายดำอยู่กรุงเทพฯ ตามหา พี่น้องที่สุพรรณบุรี ต.พิหารแดง ขณะนั้นชาวบ้านวัดมะขามหน่อสร้างอุโบสถเสร็จ ดำริ จะเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง นายดำก็อาสาและเรียกนายเทศ ลูกเขยมาช่วยเขียนอีกแรง”

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ขุดลอกรื้อในสุพรรณบุรี อยู่ที่วัดหน่อพุทธางกูร และ วัดประตูลำธาร กล่าวกันว่า เป็นช่างฝีมือดีจากเวียงจันทน์ ที่เดินทางมาจากกรุงเทพฯ เพื่อสืบถามหาญาติ

สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร หรือ สมเด็จพระปา) วัดพระเชตุพน ได้วิเคราะห์วรรณะคดีเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน ว่า^{๔๔}

“ในเขตจังหวัดสุพรรณบุรีนั้น มีคนหลายภาษาคือ ไทย จีน ลาว มอญ เขมร เฉพาะ ลาวก็พูดภาษาต่างกันหลายพวก **ขุนแผนน่าจะเป็นคนไทย** เพราะกล้าหาญ กำลังใจ เข้มแข็ง ชอบเป็นทหาร

ขุนช้างน่าจะเป็นมอญ เพราะขุนศรีวิชัยนั้นคล้ายกับเป็นตำแหน่งรามัญ ได้พบ ขุนนางเก่ารามัญที่พระประแดง มีสมิงชัยสิริ หรือสมิงศิริชัย เมื่อเป็นนายกองช้างด้วยก็ยิ่ง เหมาะสม

นางวันทองนั้น คงเป็นชาวลาว เพราะลาวชอบตั้งชื่อว่า พิมพาบ้าง รจนาบ้าง สีดา บ้าง นี่เป็นความเดาหาทางเป็นไปได้ นางวันทองมีลักษณะงามมาแต่กำเนิด เมื่อโตขึ้นความ เป็นสาวประกาศความสวยงามเด่นขึ้น ความงามนั้นจับตาจับใจผู้ได้เห็น จึงยกย่องว่า เป็นคนสวยเมืองสุพรรณบุรี”

เอกสารโบราณ

วรรณกรรมลายลักษณ์อักษร ยังสามารถค้นพบได้ในกลุ่มชนลาวเกือบทุกกลุ่ม เช่น ที่วัดรางบัว (พบหนึ่งเล่ม) และวัดอุทุมพร อำเภอบางปลาม้า ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของ กลุ่มคนไทยพวน ค้นพบหลายสิบเล่ม วรรณกรรมเหล่านี้ใช้อักษรตัวธรรมบ้าง อักษรไทย น้อยบ้าง เนื้อเรื่องที่พบบ่อยมากที่สุดเป็นคัมภีร์โบราณในพระพุทธศาสนา เช่น เรื่อง

^{๔๔} สันติวัน, พระปาเลไลยก์ เมืองสุพรรณบุรี (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕-๒๖.

พระเวสสันดรชาดก เป็นต้น และยังมีโบราณเกี่ยวกับเรื่องนิทานธรรม ตำรายา ตำราโหราศาสตร์ ส่วนสมุดข่อยพบไม่มากนัก อักษรขอมจะพบที่แถวชุมชนเขมรวัดสามทองและทั่วไป เอกสารเหล่านี้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ต้องช่วยกันดำรงสงวนเก็บรักษาไว้ให้ดี เรื่องที่พบมากที่สุด คือ เรื่องพระมาลัย มีทั้งอักษรขอม อยุธยา เช่น ที่วัดสองพี่น้อง วัดพร้าว วัดป่าพฤกษ์ เป็นต้น

สรุป

ในการโยกย้ายถิ่นฐานของชุมชนในสุพรรณ เคยได้ยินคำกล่าวที่ว่า “เจ๊กไล่ไทย ไทยไล่ลาว ลาวไล่กะเหรี่ยง” เช่น ในเขตสามชุกแต่เดิมเป็นที่อยู่ของชนกลุ่มน้อย ชาวกะเหรี่ยง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวลาวอพยพเข้ามาตั้งที่อยู่อาศัยตาม ลำแม่น้ำท่าจีน กะเหรี่ยงก็หนีขึ้นไปอยู่ป่า ชยับขึ้นไปทางเขตป่าไม้ภูเขาในอำเภอด่านช้าง พอท้องถื่นมีความเจริญขึ้นมา คนไทยก็มาบ้าง ท้องถื่นได้ชุมชนมาก ทำมาค้าขายดี คนจีน ก็เข้ามาตั้งรกรากทำมาค้าขาย ส่วนคนไทยนิยมทำไร่ไถนา แลกเปลี่ยนสินค้า อยู่ร่วมกันเป็นเช่นนี้มาช้านาน คำกล่าวหาที่ว่า “ไทยเล็ก เจ๊กดำ คบหาไม่ได้” เป็นคำเลือนลอยปราศจากข้อเท็จจริง เพราะคนดีคนชั่วอยู่ที่ตัวเองกระทำต่างหาก

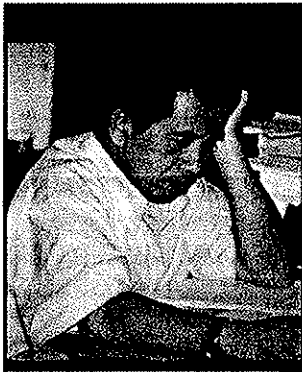
วัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยเป็นสิ่งที่น่าศึกษาและน่าใส่ใจยิ่ง เพื่อทำความเข้าใจถึงรากเหง้าของตนเอง คนไทยมีเชื้อหลอมมาจากคนต่างเชื้อชาติผสมผสานกันเลือดบริสุทธิ์ หรืออารยะโลหิต ที่กล่าวกันว่าเป็นไทยแท้ร้อยเปอร์เซ็นต์ หาได้ยากเต็มที่ หรือแทบจะหาไม่ได้เลย หากยังค้นพบตัวตนไม่เจอ คงจะยากที่จะรู้จักคนอื่นและวัฒนธรรมอื่นได้ดี เมื่อมีผู้ถามว่า “อะไรเป็นเรื่องยากที่สุด” ธาเลส ผู้ได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาของปรัชญาตะวันตก ตอบว่า “การรู้จักตนเอง เป็นเรื่องยากที่สุด” แต่เมื่อถูกถามว่า “อะไรเป็นเรื่องง่ายที่สุด” ธาเลสตอบว่า “การให้คำแนะนำแก่ผู้อื่น” เรามีสองตา มองเห็นอะไรได้หลายอย่างในวิถีที่สายตามองเห็น แต่สิ่งที่ใกล้ที่สุดกับตาคือคิ้ว ตากลับมองไปไม่เห็น

ชีวิตของชนกลุ่มน้อย แม้จะผ่านกาลเวลาเนิ่นนานไป ปรากฏว่ายังมีการโยกย้ายถิ่นฐานถึงอดีตของบรรพชนตนเอง อยากไปดูรากเหง้าของตนเอง การให้การศึกษาที่ถูกทิศทาง เป็นวิถีทางหนึ่งของการกลับไปหาตนเองอย่างถูกต้อง พระพุทธรูปที่สร้างอย่างวิจิตรงดงามมีคติสอนใจว่า พระองค์ประทับนั่งเพ่งมองจากด้านในของพระองค์เองอย่างพิถีพิเคราะห์เพื่อสอนให้เราท่านทั้งหลาย “รู้จักตนเอง” เริ่มที่ตัวเองก่อนนั้นแหละดีที่สุด

บรรณานุกรม

๑. กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. **พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพฯ : ๒๕๔๒
๒. **ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ฉบับกรมศิลปากรจัดวางสอยชำระใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพฯ : องค์การการค้าของคุรุสภา, ๒๕๕๑
๓. ท้าว ลิกขโกศล. **ช้างป่าต้น คนลพวรรณ**. งานสมโภชสมณศักดิ์ พระธรรมมหาวิธานวัตร ณ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๐
๔. ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา (ณ บุนนาค). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**. พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๘
๕. ประเสริฐ ชัยพิกุลิต. **สิบสองชนเผ่าในประเทศไทย วัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์**. เชียงใหม่ : ๒๕๔๗
๖. พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต), ศ. **ปลุกปลอบใจในยามวิกฤต**. (คำปรารภโยมแม่ โดยพระสุธีธรรมานุวัตร) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เป็นมรณานุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ เป็นกรณีพิเศษ คุณแม่ฝัน มาลัย ๑๒ มกราคม ๒๕๔๘) กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘
๗. พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธรรมจิตโต). **ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**. พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพฯ : ศยาม, ๒๕๕๐
๘. พระศรีวัชเมธี. **หลวงพ่อดโต วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร**. กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, ๒๕๕๐
๙. มนัส โอภากุล. **ประวัติศาสตร์เมืองสุพรรณ**. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๗
๑๐. ศิลปากร, กรม. **นิราศสุพรรณ โคลงนิราศหริภุญชัย และโคลงทวาทศมาส**. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ.ท.สะอาด ธรรมสโรช, ๒๔๙๗
๑๑. ลีรินทร, สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. **ม่วนซื่นเมืองลาว**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, ๒๕๔๘

๑๒. ลีริวัฒน์ คำวันสา. **งานวิจัยชื่อเรื่อง โครงการศึกษาลุ่มน้ำท่าจีน ระยะที่ ๒ : ภาษาและวรรณกรรม จังหวัดสุพรรณบุรี.** ปีที่ดำเนินการ ๒๕๒๙ - ๒๕๓๐
๑๓. หมื่นพรหมสมพัตสร (มี). **นิราศสุพรรณ.** (สมโภชเปรี๊ญธรรมและมอบรางวัลพระภิกษุสามเณรผู้สอบเปรี๊ญธรรมได้ สำนักเรียนคณะจังหวัดสุพรรณบุรี). กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓
๑๔. อติศร ธิรลีโล, พระมหา. **ประวัติศาสตร์เมืองสุพรรณบุรี.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์. ๒๕๔๗
๑๕. อนุศักดิ์ คงมาลัย. **แล...ล่องท่องสุพรรณ.** อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ นายไพโรจน์ คงมาลัย, ๒๕๔๓

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์

อาจารย์รังษิ สุทนต์

ป.ด.ล.พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)

อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความนำ

ในวงวิชาการพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเรานิยมและยกย่องหลักความเชื่อในกาลามสูตรที่ว่า “อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์” แต่ในการเรียนการสอนผู้เรียนก็ต้องเรียนจากตำราที่ครูนำมาประกอบการสอน ในการศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มีคัมภีร์ที่จะพึงศึกษาจำนวนมาก ซึ่งถ้านับแต่โบราณกาลมา ก็มีพระไตรปิฎกฉบับที่จารบนใบลานจำนวนนับหมื่นผูกใช้ศึกษาเล่าเรียนโดยแปลปากเปล่ามีครูอาจารย์เป็นผู้สั่งสอน แล้วเปลี่ยนจากเรียนแปลพระไตรปิฎกมาเรียนแปลอรรถกถาที่จารึกบนใบลาน ต่อมาตำราเรียนได้พิมพ์เป็นเล่มหนังสือเปลี่ยนจากการเรียนและสอบปากเปล่าเป็นการสอบเขียนจนถึงปัจจุบัน นอกจากตำราเรียน พระไตรปิฎกอรรถกถา ฎีกาปกรณ์วิเสส ก็มีฉบับพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ และมีพระไตรปิฎกอรรถกถาฎีกาปกรณ์วิเสสฉบับ CD-ROM ใช้สืบค้นข้อมูล เฉพาะพระไตรปิฎกก็มีทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย ภาษาบาลีมี ๓ ฉบับ คือ ฉบับสยามรัฐเตปิฎกั ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ภาษาไทย ก็มีฉบับฉลอง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ พิมพ์ครั้งที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พิมพ์ครั้งที่ ๕ ชำระสำนวนคำแปลใหม่เปลี่ยนชื่อเป็นฉบับสังคายนา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ มีฉบับพระสูตรและอรรถกถาแปลของมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยการนำพระไตรปิฎกฉบับฉลองมาเป็นเนื้อหาในส่วนพระไตรปิฎก แล้วดำเนินการแปลอรรถกถาพิมพ์ต่อพระไตรปิฎกเป็นช่วงๆ จนครบ คือพระไตรปิฎก ๔๕ เล่ม มีอรรถกถาอธิบายเป็นช่วงๆ จัดพิมพ์จำนวน ๙๑ เล่ม

เม
ณ
พ
๑๐
ภา
ไท
บั
วิ
แบ
ช
อ
ก
ช
ตำ
พ
ผู้
จะ
ช
เห็น

เมื่อคราวฉลอง ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๔๒๕ มีพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจำนวน ๔๕ เล่ม จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ และยังมี พระไตรปิฎกแปลฉบับเทศนาหรือแปลร้อย ฉบับวิถิตถารนัย ของ ส. ธรรมภักดี จำนวน ๑๐๐ เล่ม

ถือได้ว่า ประเทศไทยมีตำราทางพระพุทธศาสนาให้ศึกษาจำนวนมาก พระไตรปิฎก ภาษาบาลีมีไว้ตรวจสอบความถูกต้องคำแปลพระไตรปิฎกภาษาไทย พระไตรปิฎกภาษาไทยทุกฉบับได้รับการแปลมาจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี โดยพระเถรานุเถระและบัณฑิตคฤหัสถ์ผู้มีความรู้ทางภาษาบาลี ซึ่งผ่านการศึกษาภาษาบาลีมานับ ๑๐ ปี ในวงวิชาการพระพุทธศานายอมรับข้อความว่า “อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์” กัน แบบไม่มีข้อสงสัย

วิเคราะห์การแปล มา ปิฎกสมุปทาเนน เป็นภาษาไทย

พระไตรปิฎกจำนวน ๔๕ เล่มมีเนื้อหานับหมื่นหน้า แต่บทความเรื่องนี้ต้องการเขียนถึงข้อความในพระไตรปิฎกเพียงบรรทัดเดียว คือข้อความว่า “มา ปิฎกสมุปทาเนน : อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์”^๑ จากพระไตรปิฎกภาษาไทยทุกฉบับ ซึ่งต้องกล่าวถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกภาษาไทยและเอกสารของผู้ที่แสดงความคิดเห็นในข้อความที่กล่าวถึงนั้น

พระเถรานุเถระและบัณฑิตคฤหัสถ์ สมัยที่เป็นนักเรียนภาษาบาลีก็เชื่อตามตำราที่เรียนเชื่อตามถ้อยคำที่ครูสั่งสอน แต่พอเริ่มศึกษาพระไตรปิฎก ก็ได้ยินได้ฟังได้พบข้อความว่า “อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์” ได้ยินได้ฟังจากพระเถระผู้ทรงความรู้ว่า “อย่าเชื่อด้วยการอ้างว่ามีในพระไตรปิฎก อย่าปลงใจเชื่อแม้ว่าท่านผู้นั้นจะเป็นครูของเรา” ก็เลยไม่ค่อยเชื่อพระไตรปิฎก ไม่สนใจที่จะศึกษาพระไตรปิฎก ที่ผู้เขียนกล่าวนี้ว่าตามข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับต่างๆ และตามความเห็นของนักวิชาการ

^๑ อญ.ติก.(บาลี) ๒๐/๖๖/๑๘๔, อญ.ติก.(ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

เรื่องไม่ให้เชื่อตำราหรือพระไตรปิฎกนี้ เกิดจากคำแปลในพระไตรปิฎกที่พระเถรานุเถระกับบัณฑิตคฤหัสถ์แปลกันเอง พระไตรปิฎกที่แปลเป็นภาษาไทย ได้มีให้ศึกษากันตั้งแต่โบราณกาล ในยุคต้น ๆ เป็นคัมภีร์หนังสือแพร่หลายนั้นมีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ ว่าเฉพาะประเด็นที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอ คือข้อความว่า “มา ปิฎกสมุปทาเนน : อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์” ซึ่งในหลักความเชื่อข้อหนึ่งใน ๑๐ ข้อ คือ (๑) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามความ (๒) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา (๓) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ (๔) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ (๕) อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ(การคิดเอง) (๖) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান (๗) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล (๘) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าใจกับทฤษฎีที่พินิจไว้ (๙) อย่าปลงใจเชื่อเพราะจะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ (๑๐) อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะเป็นครูของเราทั้งหลาย” เป็นข้อความที่ปรากฏในเกสปุตตีสสูตร ซึ่งรู้จักกันในชื่อว่ากาลามสูตร

เฉพาะประเด็นที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอเรื่องที่แปลว่า “อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์” นั้นเป็นคำแปลที่แปลมาตั้งแต่พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับแรก คือฉบับที่จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ และฉบับที่จัดพิมพ์ต่อมา ก็ไม่มีการแก้ไขสำนวนคำแปล ยังคงรักษาข้อความว่า “อย่าได้เชื่อถือโดยอ้างตำรา”^๒ พระไตรปิฎกฉบับมหาวิทถารนัย ๕๐๐๐ กัณฑ์ ฉบับ ส.ธรรมภักดี เล่ม ๓๖ คัมภีร์ที่ ๔ อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต หน้า ๒๑๖ แปลว่า “อย่าถือด้วยอ้างปิฎก” เล่มเดียวกันนี้ในหน้า ๒๒๑ แปลว่า “อย่าถือตามหนังสือ” การแปลอย่างนี้กลายเป็นเรื่องที่มีได้อยู่ในสมัยพวกชาวกาลามะ เป็นการแปลเหตุการณ์

^๒ ดูรายละเอียดใน อง.ตัก.(บาลี) ๒๐/๖๖/๑๘๓-๑๘๘, อง.ตัก.(ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕-๒๖๓

^๓ ดูรายละเอียดใน พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ พ.ศ. ๒๕๐๐ เล่ม ๓๑ ข้อ ๕๐๕ หน้า ๓๐๒, ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ เล่ม ๒๐ ข้อ ๕๐๕ หน้า ๒๑๓, ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๑ เล่ม ๒๐ ข้อ ๕๐๕ หน้า ๒๒๖, ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๕ เล่ม ๒๐ ข้อ ๕๐๕ หน้า ๑๘๐, ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๐ เล่ม ๒๐ ข้อ ๖๖ หน้า ๒๕๖.

ปัจจุ
กลุ่ม
ปัจจุ
พระ
เริ่ม
เมื่อ
ข้อค
ว่า “
ในคัม
ปริย
เรียก
สอน
ของ
เป็น
หลัก
พระ
อย่า
พระ

(บาลี)

(บาลี)

ปัจจุบันของเรื่องในครั้งพุทธกาลเป็นเรื่องในอนาคต ความจริงเป็นเรื่องเฉพาะกาลเฉพาะกลุ่มบุคคลในครั้งนั้น ส่วนการประยุกต์ใช้ในปัจจุบันต้องใช้กับตำราและหนังสือที่มีในปัจจุบัน ไม่ใช่ใช้กับพระไตรปิฎก เมื่อมีข้อความในพระไตรปิฎกไม่ให้ปลงใจเชื่อตำรา คือพระไตรปิฎก ผู้คงแก่เรียนก็ว่าตามพระไตรปิฎกเป็นส่วนมาก มีผู้ไม่เห็นด้วยบ้าง

วิเคราะห์ความเห็นของนักวิชาการศาสนา

ผู้เขียนเข้าใจว่า ปิฎกสมปทาน ถูกตีความหมายเป็นการอ้างตำราเกิดขึ้นเมื่อเริ่มปริวรรตคัมภีร์อรรถกถา คือเปลี่ยนภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๐ ในสมัยนั้นท่านมีความเห็นว่า ปิฎกคัมภีร์คือคัมภีร์ จึงประพันธ์ข้อความภาษาบาลีว่า “ปกฺรณมุปี ปิฎกนฺตฺติ มา ปิฎกสมฺปทเนนาติ เอตฺถ วีย”^๔ ซึ่งแปลกันว่า “แม้คัมภีร์ท่านก็เรียกว่า ปิฎก ดุจในคำนี้ว่า อย่าเชื่อด้วยการอ้างปิฎก” ซึ่งความจริงในคัมภีร์ที่เล่าประวัติการรวบรวมพระธรรมวินัย ตอนที่กล่าวถึงปิฎกคัมภีร์ท่านใช้คำว่า ปริยตฺติปี หิ มา ปิฎกสมฺปทาเนนาติอาทิสฺส ปิฎกนฺตฺติ วุจฺจติ”^๕ แปลว่า “แม้ ปริยัติท่านก็เรียกว่า ปิฎก ดุจในคำว่า มา ปิฎกสมปทานเนน : อย่าถือตามการเล่าเรียนที่อาจารย์สอนมา” เมื่อวงวิชาการบาลีมีความเห็นว่า ปิฎกคัมภีร์ หมายถึงตำรา การแสดงความคิดเห็นของนักวิชาการก็เป็นไปตาม คือเชื่อตามๆ กัน เกณฑ์ให้ปิฎกคัมภีร์ซึ่งหมายถึงการเรียนเป็นหมายถึงตำรา คืออุปกรณ์การเรียน เมื่อตีความปิฎกคัมภีร์ว่าหมายถึงตำรา หลักความเชื่อข้ออนุสสว คือฟังตามๆ กันในกาลามสูตรก็ถูกนำมาใช้ ได้มีนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือเห็นว่า มา ปิฎกสมปทานเนน ในกาลามสูตร หมายถึงอย่าปลงใจเชื่อพระไตรปิฎก ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก และกลุ่มที่เห็นว่าไม่ได้หมายถึงพระไตรปิฎก เท่าที่พบในขณะที่เขียนบทความนี้มี ๒ ท่าน

^๔ ดู กถาปิฎกจัน ใน มงฺคล. (บาลี) ๑/๓, วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๓, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๓, สงฺคท. (บาลี) ๓ ฉบับมหามกุฏฯ.

^๕ วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๒๐, ที.ลีส.อ. (บาลี) ๑/๑๘ (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ หน้า ๑๙), อภิ.สงฺ.อ. (บาลี) ๑/๒๑.

กลุ่มที่เห็นว่าหมายถึงข้อความในพระไตรปิฎก

ผู้เขียนไม่ขอระบุนามท่านเหล่านั้นที่หมายถึงพระไตรปิฎกด้วยความเคารพ เพราะการเขียนมีประเด็นที่ไม่เห็นด้วยกับท่านเหล่านั้น และได้หมายความว่าท่านเหล่านั้นเข้าใจผิดแล้วผู้เขียนเข้าใจถูก เป็นความเห็นของส่วนบุคคล ผู้เขียนเสนอความเห็นอยู่บนพื้นฐานของคัมภีร์และหลักภาษา ซึ่งเป็นหลักการทางปทัสสัจ เมื่อได้ยินได้ฟังปัจจุบันรวมทั้งได้อ่านด้วย ก็อย่าเพิ่งเชื่ออย่าเพิ่งคัดค้าน ต้องตรวจสอบก่อน ซึ่งท่านเหล่านั้นมีความเห็นเรื่องอย่าเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ ดังนี้

พระเถระจอมปราชญ์ เสนอความเห็นว่า “พระไตรปิฎกที่แรกจำกันมาด้วยปาก ฟังด้วยหู บอกกันด้วยปาก ๔๐๐-๕๐๐ ปี จึงได้เขียนเป็นตัวหนังสือ” “อย่าเชื่อเพราะมันมีในพระไตรปิฎก”^๖ “พระพุทธเจ้าท่านสั่งว่า จันพุดก็อย่าฟังเชื่อ”^๗ “อย่าเชื่อสักว่าเพราะเหตุที่สมณะนี้เป็นครูของพวกเรา สมณะนี้คือพระพุทธเจ้าท่านเป็นครูของพวกเรา ก็อย่าเชื่อนี้พระพุทธเจ้าท่านสอนอย่างนี้ ให้เป็นผู้ที่เชื่อตัวเอง”^๘ “อรรถกถาธรรมบท เป็นเรื่องที่ตั้งที่หลัง พุดถึงพระไตรปิฎกในสมัยที่ยังไม่มีพระไตรปิฎก คือพระจักขุบาลบวชเข้ามาแล้วไปถามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าบอกให้เรียนพระไตรปิฎก นี้ไม่มีใครเชื่อ เพราะพระไตรปิฎกมันยังไม่เกิด”^๙ “ตำราหรือปิฎก ตรัสว่า มา ปิฎกสมุปทานเนน แปลว่าอย่ารับถือเอาด้วยเหตุว่ามีที่อ้างในปิฎก คำว่า ปิฎกในที่นี้ คือสิ่งที่เราเรียกกันว่าตำราสำหรับพระพุทธศาสนาก็คือบันทึกคำสอนที่เขียนไว้ในใบลาน เอามารวมกันเป็นชุดๆ เรียกว่าปิฎก”^{๑๐} ข้อความที่พระเถระกล่าวนี้หมายถึงพระไตรปิฎก

^๖ ดูรายละเอียดใน อภิธรรมคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาจัดพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๕๕.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน เพชรในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนวัฒนธรรมจัดพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๔.

ผู้เขียนขอวิเคราะห์แยกแยะให้เห็นความขัดแย้งกัน ในหนังสือของท่านขัดแย้งกันเอง ตอนต้นท่านกล่าวว่า “พระไตรปิฎกจำกันมา ๔๐๐-๕๐๐ ปี จึงได้เขียนเป็นตัวหนังสือ” ก็หมายความว่าในสมัยพุทธกาลยังไม่มีพระไตรปิฎก แต่ข้อความตอนท้ายที่ท่านกล่าวว่า “อย่าเชื่อเพราะมีในพระไตรปิฎก คำว่า ปิฎก คือสิ่งที่เรียกว่า ตำราสำหรับชาวพุทธก็คือบันทึกคำสอนที่เขียนไว้ในใบลานเรียกว่า ปิฎก” นี้หมายความว่าพระพุทเจ้าตรัสถึงพระไตรปิฎก หนังสือของท่านแย้งกัน และที่ท่านกล่าวว่า “พระพุทเจ้าบอกให้เรียนพระไตรปิฎกนี้ ไม่มีใครเชื่อเพราะพระไตรปิฎกยังไม่เกิด” ข้อความตรงนี้ก็ขัดแย้งกับคำที่ท่านกล่าวว่า “อย่าเชื่อเพราะมีในพระไตรปิฎก” ในสมัยนั้นยังไม่มีพระไตรปิฎก ท่านก็กล่าวว่า “ปิฎก คือตำราที่เขียนไว้ในใบลาน” พระเถระท่านเกณฑ์ให้พระพุทเจ้าทรงแสดงธรรมรวมมาถึงเหตุการณ์ในอนาคตที่มีพระไตรปิฎกใบลานแล้ว

ธรรมที่พระพุทเจ้าทรงแสดง ถ้าเป็นเรื่องเฉพาะเหตุการณ์เป็นเรื่องราวกลุ่มบุคคล ก็เป็นเรื่องเฉพาะเหตุการณ์และกลุ่มบุคคลนั้น ถ้าพระองค์ทรงมุ่งเหตุการณ์ปัจจุบันในเวลานั้น และทรงมุ่งไปในกาลอนาคตข้างหน้า ข้อความก็จะขัดอยู่ในเนื้อหา เช่นที่พระองค์ทรงแสดงเรื่องเหตุการณ์ในปัจจุบันในขณะนั้นแล้วโยงไปถึงกาลในอนาคตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ ภิกษุทั้งหลายนอนหนุนหมอนไม้ อยู่กันอย่างไม่ประมาท มีความเพียร ในความเพียรที่เป็นประธาน มารผู้ใจบาป จึงหาช่องทางไม่ได้ หาโอกาสที่จะทำตามอำเภอใจกับภิกษุเหล่านั้นไม่ได้ แต่ในอนาคตยียดยาวข้างหน้า จักมีภิกษุทั้งหลายที่ทำตัวเป็นคนสุขุมลชาติ ฝ่ามือฝ่าเท้าอ่อนนิ่ม ภิกษุเหล่านั้น จักนอนบนที่นอนอ่อนนุ่ม นอนหนุนหมอนใบใหญ่ นอนจนกระทั่งพระอาทิตย์ขึ้น คราวนั้นเอง มารผู้ใจบาป จักได้ช่องทาง จักได้โอกาสที่จะทำตามอำเภอใจกับภิกษุเหล่านั้น”^{๑๒} ข้อความในสูตรนี้เป็นเรื่องที่ทรงแสดงเหตุการณ์ในปัจจุบันของเรื่องแล้วโยงไปถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

^{๑๒} ส.น. (บาลี) ๑๖/๒๓๐/๒๕๔, ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๓๐/๓๑๘-๓๑๙.

อดีตนักบวชเปรียญธรรมแปดประโยคมีบรรดาคักดีเป็นคุณพระ ท่านได้ปาฐกถา เรื่องกาลามสูตรที่พุทธสมาคมเมืองนนทบุรี เมื่อวันที่ ๒๕๐๘ เป็นระยะเวลา ๔๐ กว่าปี มาแล้วตอนปรารภนำกับคำปาฐกถาตอนหนึ่งท่านเล่าเรื่องทีสนทนากับคนที่หวังว่าติดตำรา พอสรุปได้ว่า “มีคนจำนวนมาก ที่จะไม่ให้เชื่อครูอาจารย์ ไม่ให้เชื่อตำรา ให้เชื่อตนเอง ในกาลามสูตรว่าอย่างนั้น ใครพูดอะไรก็งงหูก็งงใจ ไม่เชื่อตำรา ครั้งหนึ่งผมไปเชียงใหม่ พบคนหวังว่าติดตำรา ก็เลยถามว่า “ท่านติดตำราหรือ” ผมเลยตอบว่า “ใช่” เขาก็เลยถามว่า “พระไตรปิฎกที่เอามาจาก กาลามสูตรในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นตำราที่ท่านเชื่อ ก็เลยหมดคำพูด”^{๑๓} จากปาฐกถาของคุณพระท่านพูดถึงมีคนหวังว่าติดตำรา ผู้ที่หวังว่าติดตำรา คืออ้างตำราที่เป็นพระไตรปิฎก มาหวังตำรา คือพระไตรปิฎก

พระเถระราชบัณฑิต ได้เรียบเรียงคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาอธิบายปิฎกศัพท์ไว้ว่า “ปิฎก หมายถึงคัมภีร์, ตำรา, หนังสือเกี่ยวกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่บอกเล่าทรงจำสืบต่อกันมา และหมายถึงหมวดแห่งคำสอนหรือกลุ่มแห่งคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งจัดแบ่งไว้เป็น ๓ หมวด ที่เรียกว่า พระไตรปิฎก”^{๑๔} นอกจากนี้ท่านยังได้แสดงรูปวิเคราะห์ปิฎกศัพท์ เฉพาะที่หมายถึงตำราว่า “ปฏิยติ สหุทัยติ ปริยาปนุณียตีติ ปิฎกัม หมู่ธรรมอันหาสงเสียง คือถูกนำออกมาท่องบ่น (ปิฎก ชาติในความหมายว่าสงเสียง ญฺว ปัจจยฺ แปลง ญฺว เป็น อก) ปฏิยติ สงฆาปฏิยต ตตมตฺเถ เอตฺถาติ ปิฎกัม หมู่ธรรมเป็นที่อันหารวบรวมเนื้อความนั้นๆ ไว้ (ปิฎก ชาติในความหมายว่ารวบรวม ญฺว ปัจจยฺ แปลง ญฺว เป็น อก)”^{๑๕} ท่านเขียนอธิบายศัพท์มุ่งเอาเฉพาะสมัยปัจจุบันที่มีคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นเล่มหนังสือ

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน *ปาฐกถาเรื่องกาลามสูตร*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๒๐), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด*, (กรุงเทพมหานคร : ช่อระกาจัดพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๘๘.

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓๕.

คฤหัสถ์ราชบัณฑิตได้แสดงความเห็นว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเสรีภาพ พระพุทธเจ้าทรงเป็นศาสดาที่ยิ่งใหญ่กว่าศาสดาใดๆ ในโลกนี้ทั้งนั้น เพราะเหตุที่พระองค์ทรงมีใจกว้าง ทรงเคารพในเหตุผลของผู้อื่น ทรงเทิดทูนเสรีภาพ ทรงสนับสนุนให้ทุกคนใช้สมอง ใช้สติปัญญาของตนค้นคิดได้อย่างเสรี เราจะไม่พบเลยว่า พระพุทธองค์ได้ทรงสอนบังคับให้มหาชนเชื่อตามพระองค์อย่างงมงาย มีแต่คอยเตือนสติผู้ที่จะเป็นสาวกของพระองค์หรือที่เป็นไปแล้วให้พิจารณาให้สมควรเสียก่อนแล้วจึงเชื่อดังที่พระองค์ได้ตรัสไว้ในกาลามสูตรว่า อย่าเชื่อโดยอ้างตำรา”^{๑๖} ท่านก็มีความเห็นเช่นเดียวกับท่านอื่นว่า อย่าเพิ่งปลงใจเชื่อถือ เพียงเพราะอ้างว่ามีในตำรา ท่านอาจารย์สรุปด้วยข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งเป็นประเด็นให้พวกชาวกาลามะคิด จากความเห็นนี้ท่านเอาหลักความเชื่อที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่ชาวกาลามะในอดีต มาเป็นเรื่องสำหรับชาวพุทธในปัจจุบัน

คฤหัสถ์ราชบัณฑิตอีกท่านหนึ่งแสดงความเห็นว่า “นักศึกษาทงพระพุทธศาสนาบางคนก็เชื่อว่า พระไตรปิฎกเท่านั้นที่ให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง เพราะเชื่อว่า พระไตรปิฎกบรรจุไว้ซึ่งพระพุทธพจน์อย่างครบถ้วน บางคนติดตำราเอามากๆ พูดหรือเขียนอะไร ก็ต้องอ้างหัวข้อ บรรทัด หน้า และเล่มที่ ของพระไตรปิฎกไว้อย่างละเอียด ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านที่ติดตำราบางคนเชื่อได้ว่า ถูกต้องแน่นอนตามพระไตรปิฎก ความจริงคัมภีร์ประมาณนี้ ทางพระพุทธศาสนาไม่ยอมรับว่าจะให้ความรู้แท้และโดยตรงแก่เราได้ ในกาลามสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ไม่ให้เชื่อตามตำรา ไม่ให้เชื่อตามเขาว่า แต่ให้เชื่อเมื่อพิจารณาใคร่ครวญด้วยวิจาร์ณญาณของตนแล้ว”^{๑๗} จากความเห็นนี้ ท่านก็มุ่งกาลเวลาจากสมัยพวกชาวกาลามะ ซึ่งยังไม่มีตำราม่าเป็นสมัยปัจจุบันที่มีตำราแล้ว

บัณฑิตคฤหัสถ์ผู้ย่อพระไตรปิฎก ๔๕ เล่มเหลือเล่มเดียวแสดงความเห็นว่า “แม้พระไตรปิฎกจะเป็นหลักฐานชั้น ๑ เมื่อพิจารณาตามหลักพระพุทธานุชาตินในกาลามสูตร

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน **รวมบทความสารคดีเชิงศาสนา ปรัชญา และประวัติศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑-๓.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน **ปรัชญาอินเดียน**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓๖.

ท่านก็ไม่ให้ติดจนเกินไป ดังคำกล่าวของ ปิฎกสมุปทาเนน อย่าถือโดยอ้างตำรา เพราะอาจมีผิดพลาดตกหล่นหรือบางตอนก็อาจเพิ่มเติมขึ้น แสดงว่าพระพุทธานุศาสนาสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล สอบสวนดูในขอบเขตลักษณะจิตใจของตนเอง เป็นการสอนอย่างมีน้ำใจกว้างขวางและให้เสรีภาพแก่คนรับคือพระพุทธานุศาสนาสอนอย่างเต็มที่ นอกจากนั้นยังเป็นการยืนยันให้นำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อได้ประโยชน์ผลนั้นๆ ด้วยตนเอง แม้จะมีพระพุทธานุศาสนิตเตือนไว้มิให้ติดตำราจนเกินไป แต่ก็จำเป็นต้องรักษาตำราไว้ เพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษา เพราะถ้าไม่มีตำราเลยละเลยซำร้าย เพราะจะไม่มีแนวทางให้รู้จักพระพุทธานุศาสนาเลย”^{๑๑} จากข้อความนี้ก็สรุปแปลปิฎกศัพท์ว่าตำราทำให้เข้าใจลับสนในสมัยพุทธกาลยังไม่มีตำรา ตำราที่กล่าวถึงในความเห็นของนักวิชาการนี้ คือปริยัติ เป็นกิริยาอาการเรียนของบุคคลผู้เรียน ด้วยการฟังจากผู้สอน ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีตำรา เขาเรียนโดยฟังแล้วทรงจำ พระสาวกฟังพระธรรมวินัยจากพระพุทธเจ้าแล้วทรงจำสั่งสอนสืบต่อกันด้วยวิธีมุขปาฐะ พระธรรมวินัย เป็นปริยัติสัทธรรมที่ผู้ต้องการพ้นจากทุกข์ฟังศึกษาแล้วน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติ

กลุ่มที่ดีความว่า มา ปิฎกสมุปทาเนน มิได้หมายถึง ข้อความ ใน พระไตรปิฎก

มีพระเถระที่แสดงความเห็นตรงกันข้ามจากกลุ่มพระเถระและนักวิชาการกลุ่มแรก ซึ่งค้นพบในขณะเขียนบทความนี้เพียง ๒ ท่าน ท่านมีความเห็นว่า มา ปิฎกสมุปทาเนน นั้น มิได้หมายถึงพระไตรปิฎก ดังข้อความที่ท่านกล่าวว่า “การไปตีความแปลความว่า มา ปิฎกสมุปทาเนน ว่า อย่าปลงใจเชื่อโดยการอ้างพระไตรปิฎก นอกจากจะเป็นการแปลการตีความที่ละเลยความจริง ในแง่ของประวัติศาสตร์แล้วยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงการขาดความเคารพในพระสัทธรรม คือพระปริยัติสัทธรรม ทำให้การประกาศตนถึงพระธรรม

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔, สารัตถะแห่งศาสนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๕.

ว่าเป็นสมณะมีปัญหาว่า เป็นคำประกาศที่เกิดจากใจศรัทธาต่อพระรัตนตรัย จริงหรือไม่^{๑๙} ท่านหมายถึงการตีความ มา ปิฎกสมปทานเนน ว่า “อย่าเชื่อโดยอ้างพระไตรปิฎก” นั้นไม่รู้เรื่องประวัติศาสตร์เพราะในสมัยพุทธกาล ยังไม่มีคัมภีร์พระไตรปิฎก แล้วไม่ควรที่จะตีความปิฎกคัพพ์ว่าหมายถึง พระไตรปิฎก การตีความปิฎกคัพพ์เป็นพระไตรปิฎก นั้นผิด

พระเถระอีกท่านหนึ่งแสดงความเห็นแนวเดียวกันนี้ว่า “ปัจจุบันมีนักการศาสนาบางท่านกล่าวว่า การเชื่อพระไตรปิฎกแล้วอ้างอิงพระไตรปิฎกเป็นแบบแผนนั้นไม่ถูกต้อง และไม่ตรงตามความประสงค์ของพระพุทธองค์ที่ต้องการให้ผู้ฟังมีเสรีภาพทางความคิด บุคคลเหล่านั้นยอมรับข้อความในพระไตรปิฎกที่ตรงกับความเห็นของตนเท่านั้น พร้อมทั้งปฏิเสธข้อความที่ตนไม่เห็นด้วยโดยอ้างว่าพระพุทธเจ้าตรัสสอนไม่ให้เชื่อตำราไว้ในกาลามสูตร มีข้อสังเกตว่า ถ้าถือว่าพระไตรปิฎกเป็นตำรา กาลามสูตรนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในพระไตรปิฎก การอ้างกาลามสูตรแล้วปฏิเสธพระพุทธพจน์อื่นจึงเป็นอันขัดแย้งกันเอง เช่นเดียวกับที่มีผู้ถือว่ากาลามสูตรสำคัญกว่าพระพุทธพจน์อื่น ความจริงการตีความ มา ปิฎกสมปทานเนน (อย่าเชื่อด้วยการอ้างตำรา) ว่าหมายถึงปฏิเสธความเชื่อในตำราทั้งหมดรวมทั้งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นเพียงสมมติฐานที่ไม่มีหลักฐานทางวิชาการใดมายืนยัน คำสอนของพระพุทธเจ้าในครั้งพุทธกาลอยู่ในรูปแบบคำสอนทั่วไปไม่จัดเป็นตำรา เมื่อมีการสังคายนาจัดคำสอนเป็นหมวดหมู่ จึงเข้าใจความหมายในพระไตรปิฎกในรูปแบบของตำรา อรรถกถากาลามสูตรที่อธิบายว่าหมายถึงตำราของพวกชาวกาลามะ คือพระเวท ไม่ได้หมายถึงคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา”^{๒๐}

อ่านข้อความจากความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว เฉพาะประเด็นการอ้างไม่ให้เชื่อตำรา แบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ มา ปิฎกสมปทานเนน หมายถึงเอาพระไตรปิฎก และหมายถึงเอาตำราทั่วไป ก็น่าจะตีความคัพพ์ผิดทั้ง ๒ ฝ่าย แต่สามารถประยุกต์การไม่ให้เชื่อตำรามาใช้ได้ในปัจจุบันได้

^{๑๙} กาลามสูตรพูดไว้อย่างไร, (กรุงเทพมหานคร : พรคิวกการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๕.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน คำอธิบายขยายความคธา ใน เถลกฎหคธา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทแสดควร์ปรินท์ 93, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๓-๑๖๕.

ความเห็นที่นำเสนอนี้เกี่ยวกับอนุสวระ คือว่าตามๆ กันมา ต้องยกขึ้นสู่จินตตะ คือคิดค้นหาความหมายทางจิตวิทยา คือความหมายรากศัพท์แห่งปิฎกศัพท์ ดีความถูกต้องหรือไม่ ลงมือเขียนด้วยใจจริงตามหลักที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำ พวกชาวกาลามะผู้เขียนมุ่งประเด็นที่หาข้อเท็จจริงซึ่งแปลความยังไม่ตรงกับเบื้องหลังแห่ง กาลามสูตร ประเด็นที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ คือความระมัดระวังสิ่งที่คุณตนได้ยิน ได้ฟังมาคิดพิจารณานั้นเขียนก่อนแล้วจึงเขียนเรื่องจริงของตน

บทความนี้มุ่งที่จะเขียนเรื่องเกี่ยวกับครูอาจารย์และการใช้ตำรา แล้วลืมนำตำราลืมนคร อาจารย์ เมื่อผ่านการเรียนการสอนมาแล้ว ต่อมาเกิดความนิยมในวงของผู้ที่ เรียนที่ศึกษาโดยใช้ตำรามาแล้ว มีความเห็นกันว่าอย่าเชื่อด้วยการอ้างตำรา อย่าเชื่อ ด้วยคิดว่า ผู้นี้เป็นครูของตน

การเรียนการศึกษาแต่แรกก็ต้องท่องตำรา สายบาลีก็ต้องท่องจำไวยากรณ์ ตำรา มีความสำคัญ นับแต่ไวยากรณ์ จนถึงคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา คัมภีร์มังคลัตถที่ปนี คัมภีร์ สมันตปาสาทิกา คัมภีร์วิสุทฺธิมรรค คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะและฎีกาเป็นที่สุด ตำรา เรียนที่กล่าวมานี้เป็นดุจกุญแจดอกสำคัญที่สำหรับไขเข้าไปในห้องแห่งคัมภีร์พระไตรปิฎก พอเริ่มศึกษาพระไตรปิฎก ท่านบอกอย่าเชื่อเพราะเรื่องนั้นมีในพระไตรปิฎก ผู้เขียน ต้องการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ให้ชัดเจน

แต่แรกก็ศึกษาเล่าเรียนโดยอาศัยตำราเชื่อตามตำรา แต่พอศึกษาตำราที่เป็น ตำราระดับเอกสารสำคัญทางพระพุทธศาสนา กลับสอนไม่ให้เชื่อ เรื่องนี้มีแง่มุมอะไรที่ ต้องทำความเข้าใจพอสมควร พระพุทธองค์ทรงห้ามไม่ให้เชื่อตำรา ซึ่งบางท่านหมายถึง ไม่ให้เชื่อพระไตรปิฎก ทรงห้ามไม่ให้เชื่อครู ซึ่งบางท่านหมายถึงว่า พระองค์ทรงสอนไม่ ให้เชื่อพระองค์ สมัยพระพุทธองค์ทรงพระชนม์อยู่ มีตำราที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร หรือยัง เป็นปัญหาที่ต้องทำความเข้าใจ

เรียนบาลีมีความรู้แล้วทิ้งตำราลืมนครที่ครูสอน

ค่านิยมของผู้เรียนบาลี พอเรียนจบก็ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับไวยากรณ์ ไม่สนใจตำราไวยากรณ์ที่ครูอาจารย์เรียบเรียงไว้ พบคำบาลีมักแปลโดยการอนุมานเอา

ว่า
ผิด
ตำ
อว
อา
ปริ
ข้อ
ปิฎ
ศัพท์
แม่
กระ
ศัพท์
"ตำ
ชัด
ทั้ง
ใน
การ

ว่าน่าจะเปลอย่างนี้ เช่นพระเถระซึ่งผ่านการเรียนบาลีที่เน้นหลักไวยากรณ์มาแล้ว รับผิดชอบเป็นกรรมการเฉลยข้อสอบบาลีสนามหลวง ก็เริ่มทิ้งหลักการทางไวยากรณ์ ทิ้งตำราที่ครูอาจารย์เรียบเรียงไว้ อาจจะถูกเอาตามพระไตรปิฎกภาษาไทย เช่น ข้อความที่ออกสอบวัดความรู้วิชาแปลมคธเป็นไทยชั้นประโยค ป.ธ.๗ พ.ศ.๒๕๒๖ ตอนหนึ่งว่า

ยํ ปเนตถ อวิสิฏฺจํ ตํ

ปิฎกํ ปิฎกตถวิทฺว

ปริยตติพฺภาชนโต อาหุ

เตน สโมธานेतฺวา

ตโยปิ วินยาทโย เถยฺยา.

ปริยตติปิ หิ มา ปิฎกสมฺปทาเนนาติอาทิสฺสุ ปิฎกนฺติ วุจฺจติ. อถ ปุริโส อากฺขณฺเษย กุฑฺฑทาลปิฎกมาทายาติอาทิสฺสุ ยงฺกิญฺจิจิ ภาชนมฺปิ. ตสฺมา ปิฎกํ ปิฎกตถวิทฺว ปริยตติพฺภาชนโต อาหุ^{๒๐} พระเถระกรรมการแผนกบาลีสนามหลวง ท่านแปลเฉลยข้อสอบว่า

“อนึ่งปิฎกคัมภีร์ใด เป็นคัมภีร์ไม่แปลกกัน ในพระวินัย พระสูตรและพระอภิธรรมนี้ ปิฎกคัมภีร์นั้น บัณฑิตทั้งหลาย ผู้รู้สรรพแห่งปิฎกคัมภีร์ กล่าวไว้โดยอรรถว่า ตำราและภาษนะคัมภีร์แม้ทั้งสามมีวินัยเป็นต้น บัณฑิตพึงประมวลเข้ากับปิฎก คัมภีร์นั้นแล้วพึงทราบ

แท้จริงแม้ปริยัติ ท่านก็เรียกว่าปิฎก ในคำเป็นต้นว่า อย่าเชื่อโดยอ้างตำรา แม้ภาษาชนิดใดชนิดหนึ่ง ท่านก็เรียกว่า ปิฎก ในคำเป็นต้นว่า ถ้าว่า บุรุษแบกจอบและกระจาดเดินมาไซ้ เพราะเหตุนั้น บัณฑิตทั้งหลาย ผู้รู้สรรพแห่งปิฎกคัมภีร์ จึงกล่าวปิฎกคัมภีร์ไว้โดยอรรถว่า ตำราและภาษนะ”^{๒๒}

ท่านแปลเฉลยข้อสอบไม่ลงกันสมกัน คือ ปริยตติพฺภาชนโต ท่านแปลว่า “ตำราและภาษนะ” ปริยตติปิ ท่านแปลว่า “แม้ปริยัติ” ข้อความตอนต้น คัมภีร์ก็ปรากฏอยู่ชัดๆ ว่า ปิฎกํ ปิฎกตถวิทฺว ปริยตติพฺภาชนโต อาหุ ซึ่งแปลตามตัวอักษรว่า “บัณฑิตทั้งหลายผู้รู้สรรพแห่งปิฎกคัมภีร์ กล่าวปิฎกคัมภีร์ไว้โดยอรรถว่าปริยัติและภาษนะ”

^{๒๐} วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๒๐ ฉบับมหามกุฏฯ.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน ปัญหาและเฉลยวิชาแปลมคธเป็นไทยชั้นประโยค ป.ธ.๗ พ.ศ. ๒๕๒๖

ใน ปัญหาและเฉลยบาลีสนามหลวง ป.ธ. ๖-๗ พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๒๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๘๔๑-๘๔๔.

ะ
ก
ภ
ง
น
ม
ที่
อ
า
ก
ร
ก
ก
น
ป
ร
ก
ม
ร
อ

ปรียัติ คือการศึกษาเล่าเรียน เป็นกิจยาอาการของบุคคลผู้เรียน ตำรา คือสิ่งที่นำมาเป็นอุปกรณ์การเรียน ได้แก่คัมภีร์ หรือหนังสือ เช่น คัมภีร์อภิมมตปทฎจกถา ที่ใช้เรียนแปลภาษาบาลีขั้นต้น คัมภีร์อภิมมตปทฎจกถา ที่ใช้เป็นแบบเรียนแปลภาษาบาลีขั้นสูงสุด แต่ท่านกลับแปลปรียัตติศัพท์ว่าตำราเมื่อแปลปิฎกศัพท์ซึ่งมีความหมายว่าปรียัติเป็นตำราก็ต้อง ค้นรากศัพท์แห่งปิฎกศัพท์ว่า หลายสิ่งจะประกอบเป็นสาระที่แยกแยะให้เห็นส่วนต่างๆ ของคำนี้

วิเคราะห์ตามหลักไวยากรณ์

ในปัจจุบัน เรากำลังชื่นชมกับคำว่า วิเคราะห์ เขียนอะไรก็ต้องให้วิเคราะห์ แล้วเราทราบหรือยังว่า วิเคราะห์ คืออะไร เราว่าเราวิเคราะห์กันนี้ วิเคราะห์หรือเราแสดงความเห็นส่วนอัตโนมัติ การวิเคราะห์แบบบาลี คือการแยกแยะให้เห็นส่วนต่างๆ ของศัพท์นั้นๆ เช่นเรื่องนี่ก็ต้องวิเคราะห์ส่วนต่างๆ ของปิฎกสมปทานศัพท์ ซึ่งศัพท์นี้ประกอบด้วยศัพท์ ๒ ศัพท์ คือ ปิฎก+สมปทาน และยังมีศัพท์ที่มีความหมายเดียวกันคือปิฎกสมปทา ประกอบด้วย ปิฎก+สมปทา

ปิฎกศัพท์ จากคำอธิบายในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา พอสรุปได้ว่า พระพุทธทวงจะท่านเรียกว่า ปิฎก เพราะหมายถึงปรียัติคือการเล่าเรียน และภษณะเพราะรวบรวมคำสั่งสอนไว้ ที่หมายถึงปรียัติ การเล่าเรียน เพราะมาจาก ปิฎกธาตุ ตามที่พระอัครควังสเถระแสดงไว้ในคัมภีร์สังกัสนีติธาตุมาลาว่า “ปิฎก สทฺทสงฺฆาณฺณสุ, เปฏฺติ, เปฏฺโก, ปิฎกํ, ปิฎกสทฺโท มา ปิฎกสมปทาเนนาติอาทิสฺสุ ปรียตฺติยํ ทิสฺสติ. อถ ปุริโส อาคจฺเจยฺยกุทาลปิฎกํ อาทายาติอาทิสฺสุ ยสฺมี กิสฺมิณฺจ ภาชเน.”^{๒๓} แปลว่า “ปิฎกธาตุ ใช้ในความหมายว่าออกเสียง, กล่าว และรวบรวม, ติดต่อกัน, รูปกิริยาอาชยาดเป็น เปฏฺติ

^{๒๓} พระอัครควังสเถระ, สังกัสนีติธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, จำรูญธรรมดาแปล, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๑.

ย่อมกล่าว, ย่อมรวบรวม นาม กิตก์สำเร็จรูปเป็น เปฏโก ผู้กล่าว, ผู้รวบรวมสิ่งของสำเร็จรูปเป็น ปิฎกั ตะกร้า, กระเช้า ปิฎกัศัพท์ ใช้ในความหมายว่าปริยัติ ในคำเป็นต้นว่า มา ปิฎกสมปทานเนน อย่าเชื่อตามที่อาจารย์สั่งสอนมา ใช้ในความหมายว่าภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่ง ในคำเป็นต้นว่า ครั้งนั้น บุรุษถือจอบและตะกร้าเดินมา”

พระญาณปฏิวัตรสังฆมเสนาบดีเถระ ถูตามมติของพระอัครควังสเถระผู้แต่งคัมภีร์สหทนีติธาตุมาลาไวยาकरण์ แสดงรูปวิเคราะห์ ปิฎกั ไว้ในคัมภีร์สาธุวิลาสินีลีลขันธวรรคอภิณหฎีกาว่า

“สหทวิฑู ปน ปิฎฺ สหฺทสงฺฆมาณฺณสุติ วตฺวา อิธ วุตฺตเมว ปโยคฺมุทาหารนฺติ, ตสฺมา เตลฺลํ มเตน ปิฎฺเฑยฺติ สหฺทเฑยฺติ ปริยาปฺณเฑยฺตีติ **ปิฎกั**, ปิฎฺเฑยฺติ วา สงฺฆาณฺเฑยฺติ ตตฺทตฺโตเอตฺถาติ **ปิฎกนฺติ** นิพฺพจนฺํ กาทพฺพ.”^{๒๔} แปลว่า “ผู้ศึกษาทั้งหลาย พึงขยายความว่า ก็บัณฑิตทั้งหลายผู้รู้ความหมายศัพท์ กล่าวว่ ปิฎกัธาตุใช้ในอรรถว่าส่งเสียงและรวบรวม แล้วยกประโยคอุทาหรณ์ที่กล่าวแล้วมาไว้ในที่นี้ ดังนั้น ตามมติของบัณฑิตทั้งหลายผู้รู้ความหมายศัพท์เหล่านั้น สุตตะ (เรื่องที่เขาได้ฟัง) อันเขาย่อมออกเสียง คือส่งเสียง(สาธยาย) ได้แก่อย่อมเล่าเรียน เหตุนั้น สุตตะนั้น จึงชื่อว่าปิฎกั เรื่องที่เขาเรียน อีกนัยหนึ่ง เนื้อความนั้นๆ อันเขาย่อรวบรวม คือประมวลมาไว้ในที่นี้ เหตุนั้น จึงชื่อว่า ปิฎกั เป็นที่รวบรวมเนื้อความคำสั่งสอน” ปิฎกัศัพท์ในที่นี้หมายถึงปริยัติในพระพุทธศาสนา ที่นี้ลองพิจารณาดูการแสดงความหมายแห่งปิฎกัศัพท์ในตำราอธิบายศัพท์

ปิฎกัศัพท์นี้ มีครูอาจารย์ผู้เรียบเรียงตำราแต่โบราณกาล ท่านได้แสดงอรรถแห่งปิฎกัศัพท์ไว้ เช่น คัมภีร์พจนานุกรมบาลี คือพระคัมภีร์อภิธาน์ปทีปิกา ซึ่งแต่งโดยพระโมคคัลลานเถระชาวศรีลังกา พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธ ทรงปริวรรตจากอักษรขอมทั้งภาษาบาลีแลคำแปลภาษาไทยที่เขียนด้วยอักษรขอม ปรับแก้สำนวนบ้างเรียบเรียง ใช้ชื่อว่า พระคัมภีร์อภิธาน์ปทีปิกา หรือพจนานุกรมภาษาบาลีแปลไทย พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๖ มีข้อความ

^{๒๔} ที.ลี.อภิณหฎีกา (บาลี) ๑/๑๑๖.

แสดงความหมายปฏิภาคศัพท์ว่า “ปฏิภาณภาษาเน วุตตํ ตเถว ปริยตติย” แปลว่า “ปฏิภาคศัพท์ เป็นไปในอรรถ คือ ๑ ภาษาเน ปริยตติย” สมท้าวอำมาตย์จตุรงค์พล ชาวพม่า ได้แต่งคัมภีร์อภิธานปทีปิกาฎีกา ซึ่งแปลเป็นศัพท์ที่หมายถึงปริยัติจากข้อความ ในคัมภีร์อภิธานปทีปิกา ทำนอธิบายว่า “ปริยตติ ปริยาปุนนํ ลิกขณํ, ปริยาปุนิตพพา วาลิกขิตพพา”^{๒๖} แปลว่า “ปริยติ คือการเขียน กษัตริย์คือปริยัติที่พึงเรียนพึงศึกษา”

คัมภีร์ชาตวัตถลสังคหนิสสยะ-ชาตคัมภีร์ชาตคณนุสสยะแปลไทย ได้แสดงเรื่อง ปฏิภาคศัพท์ไว้พอสรุปได้ว่า “ปฏิภาตตุ สททลหะเทว” ในความหมายว่าทำเสียง-ออกเสียง, รวบรวม จัดอยู่ในหมวดภูษาคตุ รูปกิริยาอาชยาตว่า ปฏิภาตตุ ทำเสียง ที่ใช้ในอรรถว่ารวบรวมมี ประโยคตัวอย่างว่า เปฏติ ธณณํ ชโน ชนออมรรวมข้ามเปลือก ที่เป็นบทสำเร็จของ นามกิตก์ คือ เปฏโก ผู้รวบรวม และภาษาที่ใช้รวบรวมคือ ปฏิภา กะระนุง, ตะกร้า, กระเช้า”^{๒๗}

หนังสือพจนานุกรมบาลีและบาลี-ไทย เท่าที่ผู้เขียนสืบค้นได้ ตั้งแต่โบราณกาล จนถึงปัจจุบัน จะแสดงความหมายแห่งปฏิภาคศัพท์ ๒ นัย คือหมายถึงปริยัติและภาษา^{๒๘}

^{๒๕} พระคัมภีร์อภิธานปทีปิกา หรือ พจนานุกรมภาษาบาลีแปลไทย, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธ ทรงเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๒๙๑.

^{๒๖} อภิธานปทีปิกาฎีกา, (กรุงเทพมหานคร : เทคนิค (๑๙), ๒๕๒๗), หน้า ๕๓๑.

^{๒๗} ชาตวัตถลสังคหนิสสยะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕) หน้า ๒๔๔.

^{๒๘} พระสุภูติเถระ, คัมภีร์อภิธานปทีปิกาสุจิ, นาคะประทีปรวบรวมเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕) หน้า ๖๒๗-๖๒๘, คัมภีร์พระอภิธานศัพท์ ฉบับ ว.ม.ต. จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระเมรุพระศพ สมเด็จพระอริย วงศาสดญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาปริณายก (ปุ่น ปุณณสิริมหาเถร), (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๗), หน้า ๑๗๐, พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพเบญจ ฑาละลักษมณ) เจ้ากรมราชบัณฑิตชาว อาจารย์ตรี, บาฬิปปิกรม, (พระนคร : โรงพิมพ์ พิศาล บรรณนิตี, ๒๔๖๐), หน้า ๑๑๘๕, พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป), บาลี สยาม อภิธาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราช วิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๖๖, พระเจ้า บรมวงศ์เธอ จันทบูรินธนาถ, ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๕๒๗, คัมภีร์อภิธาน วรรณนา, พระมหา สมปอง มุทีโต แปลเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๐๕.

เมื่อ
ธาร
ต้ ก
“ผู้
หรือ
แก้
จาก
อัน
เมื่อ
เป็น
“สม
จึง
ก็
การ
สม
แก้
เรียน
หน้า
พระ

ทั้ง
มา
าม
พา
เ
ฉก
วม
มี
อง
กาล
ช
เธอ
๒,
ก๕)
ยง,
พีท
ภณ
นา,
ชาว
๘๕,
ราช
ฤษ
ธาน
๕๒)

สมปทานคัมภีร์ พระพุทธปิยมหาเถระ ชาวศรีลังกา ผู้แต่งคัมภีร์รูปสิทธิไวยาकरण์ เมื่อ พ.ศ. ๑๓๐๐ ได้ตั้งสูตรสมปทาน พร้อมกับคำอธิบายไว้ว่า “ยสฺส ทาทุกาโม โรจเต ธารยเต วา ตํ สมปทานํ. ยสฺส วา ทาทุกาโม, ยสฺส วา โรจเต, ยสฺส วา ธารยเต, ตํ การกํ สมปทานสญฺญํ โหติ. สมฺมา ปทียเต อสฺสาติ สมปทานํ, ปฏิคฺคาทโก”^{๒๙} แปลว่า ผู้ปรารถนาเพื่อให้ (ยสฺส การกสฺสททาติ) ย่อมให้แก่การกใด หรือย่อมพอใจแก่การกใด หรือย่อมทรงไว้แก่การกใด การกนั้นชื่อว่าสัมปทาน (วัตถุหรือกิริยา) อันบุคคลย่อมให้แก่การกนั้นด้วยดี เหตุนั้น การกนั้นชื่อว่าสัมปทาน คือ ผู้รับ” ประโยครูปวิเคราะห์นี้มาจาก ส และ ป บทหน้า ทาธาตุ ในการให้ ยุ ปัจจัยในสัมปทานสาธนะ สมปทาน คือการกอันเป็นที่เขาให้ด้วยดี คือผู้รับวัตถุหรือกิริยาที่บุคคลอื่นมอบให้ด้วยความเคารพ^{๓๐} เมื่อใช้ร่วมกับปิฎกคัมภีร์ที่หมายถึงปริยัติ ก็หมายถึงการสั่งสอนที่อาจารย์มอบให้ศิษย์เป็นอย่างดี

ส่วนสมปทา สามารถวิเคราะห์ตามแนวคำว่า “ปฏิปทา”^{๓๑} โดยตั้งวิเคราะห์ว่า “สมปชชติ เอตายาติ สมปทา” แปลว่า “วัตถุหรือกิริยา ย่อมสำเร็จด้วยสิ่งนั้น เหตุนั้น จึงชื่อว่า สมปทา สิ่งที่ทำให้วัตถุหรือกิริยาสำเร็จ” เมื่อร่วมกับปิฎกคัมภีร์ที่หมายถึงปริยัติ ก็หมายถึงความสำเร็จการเรียนตามที่อาจารย์สั่งสอน คืออาจารย์สั่งสอนให้ศิษย์สำเร็จการศึกษา

ปิฎกสมปทาน อาจตั้งวิเคราะห์แบบมีบทหน้าก็ได้ โดยวิเคราะห์ว่า “ปิฎกํ สมฺมา ปทียเต อสฺสาติ ปิฎกสมปทานํ” แปลว่า “ปิฎก คือปริยัติอันอาจารย์ยอมมอบให้แก่กิริยาอาการที่เรียนของศิษย์นั้นด้วยดี เหตุนั้น จึงชื่อว่า ปิฎกสมปทาน ปริยัติมีการเรียนที่อาจารย์มอบให้ด้วยดี”

^{๒๙} พระพุทธปิยมหาเถระ, รูปสิทธิ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๔๓),

หน้า ๑๘๔.

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน ปทรูปสิทธิมัญชรี คัมภีร์อธิบายปทรูปสิทธิปกรณ์ เล่ม ๑, พระคันธสารากวีวงศ์ แปลและอธิบาย. (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๐๘.

^{๓๑} พระพุทธปิยมหาเถระ, รูปสิทธิ, หน้า ๔๓๗.

ปิฎกสมปทา ก็วิเคราะห์ที่แปลมีบทหน้าว่า “ปิฎกั สมปชชติ เอตายาติ ปิฎกสมปทา แปลว่า ปิฎก คือการเรียนย่อสำเร็จด้วยกิจยาที่เล่าเรียนนั้น เหตุนั้น ปริยัตินั้น จึงชื่อว่า มีการเรียนที่สำเร็จดี”

ผู้เขียนขอขยายความเสริม คำศัพท์เป็นรูปวิเคราะห์ในไวยากรณ์นั้น ท่านตั้งเป็นตัวอย่าง คำว่า การก คือผู้กระทำ ในรูปวิเคราะห์ของสมปทานั้น เมื่อสมปทานไปเกี่ยวข้องกับปิฎกศัพท์ซึ่งหมายถึงครุเรียน การกก็หมายถึงผู้เรียน ผู้ให้ก็หมายถึงอาจารย์ ผู้ให้การสั่งสอน คำว่า วัตถุ ก็หมายถึงสิ่งที่เขาให้ แต่เมื่อสมปทานไปเกี่ยวข้องกับปิฎกศัพท์ ก็เป็นคำขยายของกิจยา อันเป็นกิจยาที่ศึกษาเล่าเรียน สรุปความก็คือ ปิฎกสมปทาน หมายถึงกรรมคือการกระทำ การเรียนของกรวกบุคคล คือผู้ที่ทำการเรียน ได้รับปริยัติจากอาจารย์อย่างดี ส่วนปิฎกสมปทา ที่ตั้งวิเคราะห์ว่า “สมปชชติ เอตสสาติ สมปทา วัตถุหรือกิจยา ย่อมสำเร็จด้วยสิ่งนั้น เหตุนั้น จึงชื่อว่า สมปทา สิ่งที่ทำให้วัตถุหรือกิจยาสำเร็จ” รูปวิเคราะห์นั้นท่านแสดงเป็นแนว เมื่อสมปทาไปเกี่ยวข้องกับสิ่งไหนหรือศัพท์ไหน ก็หมายถึงศัพท์นั้น ในที่นี้สมปทาไปเกี่ยวข้องกับปิฎกศัพท์ ซึ่งหมายถึงปริยัติ ก็คือปริยัติที่อาจารย์สอนศิษย์จนสำเร็จ ตามกิจยาอาการที่เขาไปเรียนนั้น ที่กล่าวมานี้ เป็นเรื่องที่ปิฎกศัพท์หมายถึงปริยัติ แต่เป็นปริยัติภายนอกพระพุทธศาสนา

ปิฎกศัพท์ที่หมายถึงพระไตรปิฎกนั้น มีกล่าวถึงในชั้นอรรถกถา เป็นปริยัติที่ต่างจากปริยัติอย่างของพวกชาวกาลามะ เป็นปริยัติที่ผู้ปรารถนาการหลุดพ้นจากทุกข์ต้องศึกษา ในประเด็นที่ปิฎกศัพท์หมายถึงปริยัติในพระพุทธศาสนา นี้ พระสุมังคลาลังการเถระชาวพม่าได้แสดงความหมายทางไวยากรณ์ไว้ว่า “พุทธวจนั ทิ ปริยตติภาชนตถโต ปิฎกนุติ วุจจติ, อนิพพนนาปฏิปทิกญเจตํ ปิฎกปทํ. อถวา สททสงฆมาตตถปิฎกาทถุณวูปจจเยหิ สิทธํ นิพพนนาปฏิปทิกํ, ตถา ทิ พุทธวจนั นิพพานตถิเกหิ ปิฎกียติ สททียติ ปริยาปุณียตีติ กมุสมสาธนโต वा ปิฎกียติ สัมภกียติ สมุทียติ เอตถ ตตทตโต โลกียโลกุตตรตโต อธิโลกปรโลกปรมตโตติ อธิกรณสาธนโต वा ปิฎกั”^{๑๒} แปลว่า “จริงอยู่ ท่านเรียก

^{๑๒} เอกสารตัวเขียนด้วยลายมือภาษาบาลีอักษรพม่า เมื่อคราวที่ท่านได้รับดุษฎีบัณฑิตจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๑.

พระพุทธพจน์ว่า ปิฎก เพราะอรรถว่า ปริยัติ (ข้อที่บุคคลผู้ปรารถนาพระนิพพานควรศึกษา) และภาษาณะ(ที่ตั้งแห่งประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม) บทว่าปิฎกนี้ เป็นอนิพผันน ปาฏิปทิกบท (บทที่แยกธาตุปัจจัยตามนิรุกตินัยไม่ได้) หรือเป็นนิพผันนปาฏิปทิกบท (บทที่สำเร็จมาจากปิฎกธาตุในอรรถว่าการทำเสียงและการรวบรวม) กับณูปัจฉัย อนึ่ง คำว่า ปิฎก นี้ แยกความหมายตามหลักไวยากรณ์ได้ ๒ นัย คือ (๑) โดยกัมมสาธนะ วิเคราะห์ว่า พุทธวจนํ นิพพานตถิเกหิ ปิฎฺเวยติ สหุทฺเวยติ ปริยาปฺเวยตีติ ปิฎกํ พุทธพจน์ที่บุคคลผู้ปรารถนาพระนิพพานควรศึกษา ชื่อว่าปิฎก (๒) โดยอริกถนสาธนะวิเคราะห์ว่า ปิฎฺเวยติ สัมมฺเวยติ สมฺมฺเวยติ เอตถ ตตฺตทตฺโต โลกียโลกุตฺตรตฺโต อิทฺโลกปรโลกปรมตฺโตติ ปิฎกํ ประโยชน์นั้นๆ คือประโยชน์ทั้งทางโลกทางธรรมและประโยชน์อย่างยิ่งทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ถูกรวบรวมไว้ในพระพุทธพจน์นี้ เหตุนั้น พระพุทธพจน์จึงเรียกว่า ปิฎก ซึ่งมาจากปิฎกธาตุ วิเคราะห์ว่า ปิฎฺเวยติ สหุทฺเวยติ ปริยาปฺเวยตีติ ปิฎกํ ถ้อยคำ(คำสอนของอาจารย์) อันศิษย์ออกเสียง คือส่งเสียงสาธยาย ได้แก่อย่อมเล่าเรียน”

ก็สรุปได้ว่า ปิฎกศัพท์นั้นหมายเอาอาการที่บุคคลได้กล่าวหรือสวดสาธยายตามอาจารย์ที่สอน ซึ่งเป็นวิธีการสั่งสอนในยุคก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาล เป็นปริยัติทั้งภายนอกพระพุทธศาสนาและภายในพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์ความหมายตามอรรถกถาฎีกา

พระพุทธโฆสาจารย์ ได้อธิบายปิฎกศัพท์นี้ลงกันสมกันกับคัมภีร์ไวยากรณ์ คงเนื่องจากไวยากรณ์ที่รวบรวมหลักภาษาภายหลังคัมภีร์อรรถกถา ได้แต่งตามแนวอรรถกถา ซึ่งพระพุทธโฆสาจารย์นั้นได้ศึกษาไวยากรณ์ปาณินิมาแล้ว เฉพาะที่อธิบายกาลามสูตร ซึ่งผู้เขียนขอเสนอ ๒ ประเด็น คือคำที่เข้าใจกันว่าตำรากับครูผู้สอน ท่านอธิบายไว้ว่า

“มา ปิฎกสมฺปทาเนนาติ อมฺหากํ ปิฎกตฺนฺติยา สหฺฐิ สเมตีติ มา คณฺหิตฺถ ...มา สมฺโน โน ครฺหฺติ อยํ สมฺโน อมฺหากํ ครฺ, อิมฺสฺส กถํ คเหตุํ ยุตฺตฺนฺติปี มา คณฺหิตฺถ”^{๓๓}

^{๓๓} อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๖๖/๒๐๓.

สำคัญ” พระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์อภิธรรมมาตราวาทาฎีกา ได้อธิบายความหมายปริยตติศัพท์ไว้ว่า “**ปริยตติ** ติ ลิกขณ”^{๓๘} แปลว่า “คำว่า **ปริยตติ** : การเรียน คือการศึกษา” ที่นำเสนอแทรกสายอังคุตตรนิกายเข้ามานี้ เป็นข้อมูลสนับสนุนปิฎกศัพท์ที่หมายถึงปริยัติ ต่อไปเป็นคำอธิบายจากฎีกาตามสายแห่งอังคุตตรนิกาย

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตฎีกา ซึ่งอธิบายเรื่องนี้โดยตรง เฉพาะข้อความที่เราถือว่าอย่าปลงใจเชื่อโดยอ้างตำราหรือคัมภีร์ พระสารีบุตรเถระชาวศรีลังกาได้อธิบายว่า “**ปิฎก** คณโถ สมปทียติ เอตสฺสาติ **ปิฎกสมฺปทาน**, คณฺถสฺส อุกฺคณฺหนโก. เตน ปิฎก อุกฺคณฺหนกภาเวน เอกจฺโจ ตาทิสํ คณฺถํ ปคฺคณฺ กตฺวา เตน ตํ สเมนฺตํ สเมติ, ตสฺมา ภูตเมตฺนฺติ คณฺหาติ, ตํ สนฺธาเยส ปฏิกฺขเโป **มา ปิฎกสมฺปทาเนนาติ**, อตฺตโน อุกฺคหคณฺถสมฺปตฺติยา มา คณฺหิตฺถาติ วุตฺตํ โหติ”^{๓๙} แปลว่า “**ปริยัติ** คือคัมภีร์ (การเรียน)”^{๔๐} อันอาจารย์ยอมมอบให้แก่กิริยาที่ศิษย์เรียนนั้น เหตุฉะนั้น กิริยาที่ศิษย์เรียนนั้น จึงชื่อว่า **ปิฎกสมฺปทาน** มีปริยัติอันอาจารย์มอบให้ตามกิริยาที่ศิษย์เรียน(คือศิษย์เรียนตามที่อาจารย์สั่งสอน) หมายถึงการเรียนคัมภีร์^{๔๑} เพราะความที่เรียนปริยัตินั้นมา บุคคลบางคน ทบทวนคัมภีร์เช่นนั้นจนคล่องแคล่วปรับจนส่วนที่ลงตัวลงกันสมกันกับคัมภีร์นั้น ดังนั้นจึงถือว่า เรื่องนี้เป็นจริง การปฏิเสธรว่า **มา ปิฎกสมฺปทาเนน : อย่าปลงใจเชื่อด้วยได้เล่าเรียนตามที่อาจารย์สั่งสอนมา** นี้หมายเอาเรื่องดังที่กล่าวมานั้น”

คัมภีร์อรรถกถาฎีกาที่อธิบายปิฎกศัพท์ที่มากในคัมภีร์พระไตรปิฎก ท่านนำมาอธิบายในลักษณะอธิบายความและอธิบายไวยากรณ์ ในคัมภีร์ที่มณิกาย ปาฎีกาวรรคฎีกา พระอาจารย์ธัมมपालเถระได้อธิบายปิฎกสมฺปทานไว้ว่า “**ปิฎก** สฺส คณฺถสฺส สมฺปทานโต

^{๓๘} อภิ.วตาร.ปุราณฎีกา (บาลี) ๑/๑๑๗.

^{๓๙} อง.ติก.ฎีกา (บาลี) ๒/๖๖/๒๐๙.

^{๔๐} คณโถติ ปริยตติหฺรณ-วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๑๐๒, คำว่า คัมภีร์ ได้แก่การบริหารปริยัติ, คือการชวนขยายสาธยาย ทรงจำ สั่งสม ไตร่ถามเรื่องที่ตนเรียนมา-วิสุทฺธิ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๓๗.

^{๔๑} คัมภีร์ ในยุคที่ยังไม่มีตำราหรือคัมภีร์ ก็คือการทำนองบ่นสวดสาธยายเรื่องที่ตนเรียนมา.

สยัม สมปทานภาเวน คหณํ ปิฎกสมปทานํ”^{๑๒} แปลว่า “การเรียนโดยการที่อาจารย์สอนเอง เพราะท่านสอนปรียัตติ คือคัมภีร์ของปิฎกสมปทาน มีการเรียนตามที่อาจารย์สอนให้”

ปิฎกสมปทานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

เมื่อว่าตามหลักไวยากรณ์และไวยากรณ์ของคัมภีร์แล้ว ปิฎกสมปทานนั้น ต้องแปลใหม่ให้เข้ากับเหตุการณ์ของเรานั้น และเข้ากับสังคมบุคคลผู้รับฟังพระธรรมเทศนา ส่วนการประยุกต์ใช้ในปัจจุบันก็พึงใช้ให้เหมาะสม

ปิฎกสมปทาน และปิฎกสมปทาน ที่เราแปลกันว่า อังงัจจรา อังคัมภีร์ และ บางท่านว่าหมายถึงอังงพระไตรปิฎกนั้น ปิฎกสมปทาน ที่อยู่ในรูปแบบหลักความเชื่อ ๑๐ ข้อ มา ๓ แห่ง คือมาในเกสปุตตีสสูตร(กาลามสูตร)^{๑๓} มาในสภาพสูตร^{๑๔} มาใน กัททียสูตร^{๑๕} นอกจากนั้นจะปรากฏในรูปศัพท์ว่า “ปิฎกสมปทาน ความสำเร็จแห่งปรียัตติ” หลายแห่ง เช่นที่สันตกปริพาชกสนทนากับพระอานนตถึงเรื่องการประพตติที่ไม่ใช่ พรหมจรรย์และเรื่องอื่นๆ ตอนหนึ่ง ได้ใช้ถ้อยคำแบบหลักความเชื่อ ๓ ข้อใน ๑๐ ข้อว่า

อิธกัจจโ สตถา อนุสสวโก โหติ อนุสสวสจโจ. โส อนุสสเวน อิติหิติหปรมฺปราย ปิฎกสมปทาย ฌมฺมํ เทเสติ. อนุสสวิกัสส โข ปน สตถุโน อนุสสวสจจสส สฺสสุตมปิ โหติ, หุสสุตมปิ โหติ, ตถापि โหติ, อณฺณถापิ โหติ. ตตฺตร วิญญู บุริโส อิติ ปฏฺฐิสถจิกฺขติ ... โส อนุสสาวิกํ อิทํ พุรฺหมจฺริยนฺติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺมา พุรฺหมจฺริยา นิพฺพชฺช ปกฺกมตี.^{๑๖}

^{๑๒} ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๔๒/๗๔.
^{๑๓} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๖๖/๑๘๔, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕.
^{๑๔} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๖๗/๑๘๕, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๗/๒๖๔.
^{๑๕} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๙๓/๒๑๕, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๓/๒๘๓.
^{๑๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๓๑/๒๐๖.

ฟัง
มา
มา
บ้าง
ที่ก
กัน
เช่น
จรร
การ
ซึ่ง
ทาย
ดี
สิ่ง
แสดง
สม
พระ
ด้าน
ปรม

แปลว่า “ศาสดาบางท่านในโลกนี้ เป็นผู้ถือการฟังตามๆ กันมา เป็นผู้ถือเรื่องที
ฟังตามกันมาเป็นเรื่องจริง ย่อมแสดงธรรม ตามที่ตนฟังตามๆ กันมา ตามการจำลึบๆ กัน
มาว่าเป็นอย่างนี้เป็นอย่างนั้น ตามปริยัติที่เรียนสำเร็จ ก็แลศาสดาผู้ถือการฟังตามๆ กัน
มา ถือเรื่องทีฟังตามๆ กันมาเป็นเรื่องจริง ย่อมได้ฟังเรื่องทีดีบ้าง ย่อมได้ฟังเรื่องทีไม่ดี
บ้าง ย่อมเป็นจริงบ้าง ย่อมไม่เป็นจริงบ้าง ในเรื่องนั้น บุรุษผู้เป็นวิญญูชนย่อมเข้าใจเรื่อง
ทีกล่าวมาอย่างประจักษ์ชัด... เขาทราบว่า การประพฤติพรหมจรรย์นี้ถือปฏิบัติโดยฟังตามๆ
กันมา จึงแยกตัวหลีกออกไปจากการประพฤติพรหมจรรย์นั้น” ตามข้อความนี้มีตัวอย่าง
เช่นอุปติสสปริพาชกกับโกลิปริพาชกร่วมบิรवारแยกตัวออกจากการประพฤติพรหม
จรรย์ในสำนักอาจารย์สัจชัยปริพาชก

พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า ศาสดาผู้ถือการฟังตามๆ กันมา เป็นผู้ทีได้อาศัย
การฟังมา แล้วถือเอาเรื่องทีฟังมาเป็นเรื่องจริง แสดงธรรมตามทีตนเรียนมาจนสำเร็จ
ซึ่งเป็นเรื่องทีได้รับการจัดเป็นวรรคละ ๕๐ เรื่อง^{๔๗} พระฎีกาจารย์ได้อธิบายปิฎกสมป
ทหายไว้ว่า “**ปิฎกสมปทหายาติ** คนธสมปาทเนน, ตาทิสั คนถั ปคุณั วาจุคคตั กตวา
ตั นิสสาย ฆมมั กเถติ”^{๔๘} แปลว่า “คำว่ **ความสำเร็จแห่งปริยัติ** ก็คือ คันณะทีอาจารย์
สั่งสอนมา ศาสดาบางท่านทบทวนคันณะเช่นนั้นจนคล่องปาก ได้อาศัยคันณะนั้น
แสดงธรรม”

พระสารีบุตรกราบทูลพระพุทธเจ้าถึงการทีท่านเลื่อมใสในพระพุทธองค์ว่ ไม่มี
สมณะหรือพราหมณัทีไหนทีจะมีปัญญาในพระสัมมาสัมโพธิญาณยิ่งกว่พระพุทธองค์
พระพุทธเจ้าตรัสว่พระสารีบุตรถือเอาด้านเดียว^{๔๙} พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายการถือ
ด้านเดียวโดยใช้หลักความเชื่อ ๘ ข้อใน ๑๐ ข้อว่ “**เอกัสส คหิตติ** อนุสฺสเวน วา อัจริย-
ปรมฺปราย วา อิติกิราย วา ปิฎกสมปทาเนน วา อาการปริวิตกฺเกน วา ทิฎฺฐินิซฺฆมานกฺขน

^{๔๗} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๐/๑๗๑.

^{๔๘} ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๓/๒๓๐/๑๓๒.

^{๔๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๔๑-๑๔๒/๘๕-๘๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๑-๑๔๒/๑๐๓.

ติยา วา ตกุกเหตุ วา นยเหตุ วา ปฏิกสมปทานา ปจจกขโต ภาณน ปฏิวชิเมตวา วีย เอกโส
 คหิตโต, สนนินฺนุจจานกถาว กถิตวา นยเหตุ^{๕๐} แปลว่า “การที่เธอถือด้านเดียว คือ เธอไม่
 กล่าวด้วยการฟังตามกันมา หรือโดยการมอบหมาย โดยอาจารย์ ด้วยการเล่าลือ หรือด้วย
 ปริยัติตามที่อาจารย์สอน ด้วยการตั้งตนเป็นคณาจารย์ หรือด้วยเข้าได้กับทิวฏฐิที่พินิจไว้ เธอ
 ถือด้านเดียว คือเธอกล่าวถ้อยคำที่เห็นอย่างใดอย่างหนึ่งโดยดัดดัดดัดอย่างประจักษ์” พระ
 อาจารย์ธัมมपालเถระผู้แต่งสังยุตตนิกายสุตตปิฎกได้เรียบเรียงในลักษณะรูปวิเคราะห์ทาง
 ไวยากรณ์เช่นกันว่า “ปิฎกสฺส คณฺถสฺส สมฺปทานนฺเต อหํ วทามิ”^{๕๑}
 แปลว่า “การเรียนปิฎก (ปริยัติ) คือ คันถะ (โดยที่ตนเป็นผู้ทรงจำด้วยใจสาธยายด้วยวาจา)
 โดยอาจารย์ให้การสอน คือตามที่มีที่เป็นของวิชา ซึ่งตนมีการเรียนปิฎกตามที่อาจารย์สอน”

มีเทวดาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลเป็นคาถามีข้อความตอนหนึ่งว่า “อิทญจ
 ชาตุ เม ทิวฏฺจํ นยิทํ อิติหิตินํ : เรื่องนี้ข้าพระองค์ได้เห็นแล้วแน่ แต่ข้าพระองค์จะไม่กล่าวว่า
 เรื่องนี้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้”^{๕๒} พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า “นยิทํ อิติหิตินฺตํ อิทํ อิติห
 อิติหาติ น ตกุกเหตุ วา นยเหตุ วา ปิฎกสมฺปทานนฺเต วา อหํ วทามิ”^{๕๓} แปลว่า “ที่ว่าเรื่อง
 นี้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ข้าพระองค์(คือเทวดาตนนั้น) จะไม่กล่าวเพราะเหตุแห่งตริกีนิกเอา
 หรือเพราะการอนุমানเอา หรือด้วยการเรียนมาจากอาจารย์ว่า เรื่องนี้เป็นอย่างนั้นอย่างนั้น”
 พระภิกษุเจ้าอาวาสเถระได้อธิบายปิฎกสมปทานในลักษณะรูปวิเคราะห์ทางไวยากรณ์ไว้
 ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรคฎีกาว่า “ปิฎกํ คณฺโถ สมฺปทียติ เอตสฺสาติ ปิฎก
 สมฺปทานํ”^{๕๔} แปลว่า “ปิฎก (ปริยัติ) คือคันถะ (บทร้อยกรองสำหรับสวดสาธยาย)
 อันอาจารย์มอบให้(สอนให้)แก่ภิกษุที่เรียนนั้น เหตุนั้น จึงชื่อว่า ปิฎกสมปทาน มีปริยัติ
 ที่อาจารย์มอบให้(สอนให้)”

^{๕๐} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๑๔๒/๖๕, ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๓๗๘/๒๘๑.

^{๕๑} ส.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๗๘/๕๖๐.

^{๕๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๘๔/๑๘๖.

^{๕๓} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๘๔/๒๑๐.

^{๕๔} ส.ส.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๘๔/๒๖๕.

จังกีพราหมณ์ ปกครองหมู่บ้านโอปาสาทะแคว้นโกศลกับพราหมณ์ ๕๐๐ คน
พากันเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จไปถึงพร้อมภิกษุสงฆ์ มีกาปतिकมาณพเป็นหนุ่ม
ศิระโกลัน อายุ ๑๖ ปี เรียนจบไตรเพทกับศาสตร์อื่นๆ เป็นผู้เชี่ยวชาญ ได้พูดขึ้นใน
ระหว่างพราหมณ์ผู้ใหญ่ ตอนหนึ่งเขากราบทูลถามพระพุทธเจ้า ข้อความภาษาบาลี ดังนี้

กาปติโก มาณโว ภควนฺตํ เอตทวโจ “ยทิทํ โภ โคตโม พฺราหฺมณานํ โปราณํ
มนฺตปทํ อิติหิตฺติหปรมฺปราย ปิฏกสมฺปทาย, ตตฺถ จ พฺราหฺมณา เอกํเสน นิฏฺฐํ คจฺจนฺติ
อิทเมว สจฺจํ, โมฆมณฺญํ”^{๕๕}

แปลว่า “กาปतिकมาณพได้กล่าวกับพระผู้มีพระภาคว่า พระโคตมผู้เจริญ
บถมนต์เก่า ที่จำลึบๆ กันมาว่าเป็นอย่างนี้เป็นอย่างนั้น ที่พวกพราหมณ์เรียนสำเร็จ
ซึ่งพวกพราหมณ์ตกลงใจแน่นอนว่า เรื่องนี้เท่านั้นจริง เรื่องอื่นโมฆะ”

ข้อความที่สืบเนื่องพระพุทธองค์ทรงใช้คำว่า “พฺราหฺมณา โปราณํ มนฺตปทํ คีตํ
ปฺวตฺตํ สมฺมิตํ ตทฺนุกายนฺติ ตทฺนุภาสฺนฺติ ภาสิตมฺนุภาสฺนฺติ วาจิตมฺนุวาจนฺติ เสยฺยถิทํ อฏฺฐโก
วามโก วามเทโว เวสฺสามิตโต ยมตคฺคิ องฺคิโรโส ภารทฺวาโช วาเสฏฺฐโจ กสฺสโป ภคฺ”^{๕๖}

แปลว่า “พวกพราหมณ์ คือ อัฐฐกพราหมณ์ วามกพราหมณ์ วามเทพพราหมณ์
เวสสามิตตพราหมณ์ ยมตคคิพราหมณ์ อังคิรสพราหมณ์ ภารทวาชพราหมณ์ วาเสฏฐ
พราหมณ์ กัสสปพราหมณ์ ภคฺพราหมณ์ ย่อมสวดตามที่สวดกันมาก่อน กล่าวตามนั้น
กล่าวตามที่พวกพราหมณ์กล่าว สั่งสอนศิษย์อื่นๆ ตามที่พวกพราหมณ์สอนมา”

ได้มีการถามตอบกันหลายเรื่อง แต่ผู้เขียนมุ่งเอาเรื่องปิฏกสมปทา เท่านั้น
ซึ่งมีคำอธิบายตามอรรถกถาว่า ในเรื่องบถมนต์ที่พวกพราหมณ์สวดสาธยายสืบต่อกันนี้
เมื่อพิจารณาแล้วหลักการนี้เป็นเรื่องเก่าแก่ที่ชาวชมพูทวีปเขาปฏิบัติกันมามิใช่พระพุทธองค์
ทรงวางเป็นหลักการ พระองค์เพียงปฏิเสธสิ่งที่พวกเขาทำกันมา

^{๕๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๒๗/๔๑๖.

^{๕๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๒๗/๔๑๖.

ปิฎกสมปทาในสูตรนี้ อธิบายอรรถกถาฎีกาอธิบาย พอสรุปความได้ว่า มนต์คือ พระเวทของพวกพราหมณ์ หมายความว่าความสำเร็จที่เกิดจากการประพันธ์บทกวีเป็นฉันท เป็นวรรค มีส่วตรีฉันทเป็นต้น ซึ่งหมายถึงพระเวท เป็นเรื่องการเล่าเรียนของพวก พราหมณ์ ซึ่งพราหมณ์รุ่นเก่า ท่านมีอุบายจากพราหมณ์เป็นต้นสวดสาธยายจน คล่องปากสำเร็จเป็นบทมนต์ พวกพราหมณ์รุ่นหลัง พวกอื่นสวดสาธยายสั่งสอนตามที่ พราหมณาจารย์รุ่นเก๋าสวดสาธยายสืบกันมา ต่อมาของพวกนี้เป็นปิฎกสมปทา เป็นพระเวทที่ พวกพราหมณ์ศึกษาเล่าเรียนต่อกันมา ไม่เกี่ยวกับศาสนาในพระพุทธศาสนา ปิฎกสมปทา ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มิได้หมายถึงตำราหรือคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ปิฎกคัมภีร์ มาหมายถึงคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาก็ต่อเมื่อมีการจารึกพระธรรมวินัยเป็นลายลักษณ์ อักษรลงบนใบลาน โดยคัมภีร์สมันตปาสาทิกาอรรถกถาพระวินัยเริ่มอธิบายปิฎกคัมภีร์ว่า หมายถึงการเรียนพระปริยัติศีลธรรม

พระสารีบุตรอธิบายปิฎกสมปทา

พระสารีบุตรได้นำพระพุทธพจน์เรื่องที่พระพุทธองค์ ทรงมีพระจักขุแจ่มแจ้ง ทรงแสดงธรรมที่อ้างอิงได้มาอธิบาย ท่านได้กล่าวถึงเรื่องที่พระพุทธองค์ไม่ทรงแสดง ธรรมโดยอ้างปิฎก ดังนี้ **สกุขิธมฺมนฺติ** น อิติหิตินํ น อิติกิริยา น ปรมฺปราย น ปิฎกสมป ทาย น ตกฺกเหตุ น นยเหตุ น อากาโรปวิตฺตฺกเณ น ทิฎฺฐนิชฺฌมานกฺขนฺตฺติยา สามํ สยมภินฺณาตํ อตฺตปฺจจกฺขํ ธมฺมํ^{๔๘}

^{๔๗} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๒๗/๓๐๔-๓๐๕, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๓/๔๒๗/๒๒๙, ปิฎกสมปทายาติ ปาวจนสงฆาตสมปตฺติยา ... คำว่า ปาวจนสงฆาตสมปตฺติยา ซึ่งอธิบายคำว่า ปิฎกสมปทาย ... นี้ นิลิต ปริญาโท ป.ธ. ๘ สาขาวิปัสสนาภาวนา บาฬีพุทธโฆส ตอบปัญหาเทคโฮม ยังตีความสับสนเข้าใจ ไปว่า หมายถึงพระธรรมวินัย ความจริงคำที่เป็นประธานต้องดูบริบทก่อนว่าคำสอนพุทธหรือพระเวท ของพราหมณ์ ดูแต่อรรถกถาไม่พอ ต้องทราบว่า ท่านกำลังอธิบายเรื่องอะไร โดยอ่านพระไตรปิฎก ก่อน.

^{๔๘} ขุ.ม. (บาลี) ๒๙/๑๕๖/๓๐๐, ๑๖๙/๓๓๕, ดู ขุ.จ. (บาลี) ๓๐/๓๕/๑๐๓, ๕๓/๑๓๑ ด้วย.

พระ
มิใช่
นึก
ที่
สัท
สเม
ว่า
ข้อ
มี
ทุก

สำ
แน
เจ้า
อนุ
พวก
จึง

๓๐/๔

แปลว่า “คำว่า **ธรรมที่เป็นพยาน** อธิบายว่า ธรรมที่พระองค์ทรงทราบด้วยพระองค์เอง เป็นธรรมที่ประจักษ์แก่พระองค์เอง มิใช่เรื่องที่ควรถือว่าเป็นอย่างนี้ อย่างนั้น มิใช่ถือตามๆ กันมา มิใช่ насоืบๆ กันมา มิใช่ด้วยความสำเร็จแห่งการเรียนรู้ มิใช่เพราะนึกเดาเอา มิใช่เพราะการอนุมาน มิใช่เพราะตรึกรู้ตามอาการ มิใช่เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้”

เฉพาะคำว่า น ปิฎกสมุททาย พระอุปเสนเถระได้อธิบายไว้ในคัมภีร์ สัทธัมมปัชโชติกา มหานิทเทสอรรถกถาว่า **น ปิฎกสมุททายาติ** อมฺหากํ ปิฎกตฺนฺติยา สหฺติสมมติติ น โหติ”^{๕๙} แปลว่า “คำว่า **มิใช่ด้วยความสำเร็จแห่งการเรียนรู้** คือย่อมไม่เป็นดังที่ว่าเรื่องที่ได้ฟังมานี้ สมกันกับแบบแผนแห่งการเรียนรู้ของพวกเรา” พระอุปเสนเถระนำข้อความที่อธิบาย มา ปิฎกสมุททาเนน มาเป็นคำอธิบาย ทำให้เห็นว่า ปิฎกสมุททา มีความหมายเท่ากับคำว่า ปิฎกสมุททาน คำว่า ปิฎกสมุททาย ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทุกแห่ง ฉบับภาษาไทยแปลกันว่า “มิใช่โดยการอ้างตำรา”^{๖๐}

วิเคราะห์เรื่องตำราในสมัยพุทธกาล

ดินแดนจากแคว้นโกศลถึงแคว้นมคธ เป็นดินแดนที่มีเจ้าลัทธิทั้งหลายตั้งสำนักกระจายอยู่ทั่วไป เจ้าลัทธิทั้งหลายได้ผ่านไปทางที่พวกชาวกาลามะอยู่อาศัย ได้แนะนำสั่งสอนให้เชื่อตามลัทธิของพวกเขา พวกชาวกาลามะนั้นอยู่ปากดง เป็นทางผ่านเจ้าลัทธิต่างๆ ผ่านมาหลายคณะ เมื่อผ่านมาถึงก็พากันสอน การสอนนั้นเป็นที่มาแห่งอนุสสวะ คือฟังตามกันมา ปิฎกสมุททาน ได้รับปริยัติ คือการสอนที่อาจารย์มอบให้ พวกชาวกาลามะได้ยินได้ฟังจากเจ้าลัทธิทั้งหลาย ซึ่งส่วนมากจะแนะนำสั่งสอนขัดแย้งกัน จึงทำให้ไม่รู้จะเชื่อตามใคร พอได้พบพระพุทธเจ้าก็กราบทูลให้ทรงทราบว่า พวกตนเกิด

^{๕๙} ชุ.ม.อ. (บาลี) ๓๙๑.

^{๖๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๗/๕๓๖, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๓๑, ๑๖๙/๔๗๘, ชุ.จ. (ไทย)

ความสงสัย พระองค์ตรัสบอกท่านว่า “หากท่านควรที่จะสงสัย” ตรัสหลักการที่ไม่ควรเชื่อ ๑๐ ข้อ ใน ๑๐ ข้อนั้น ข้อที่ ๕ นั้นเป็นการกล่าวถึงกสมพหุโทษในการแปลเราแปลเสริมคำตาม อรรถกถา คือคำว่า คุณहितถ เจริญคุณเป็นผลกษณะ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำรา” คำแปลนี้ เป็นการแปลพาดพิงถึงสิ่งที่ไม่มีอนาคต เพราะสิ่งที่เรียกว่า ตำรา เกิดขึ้นในยุคต่อมาอันเป็นอนาคตของข้อความที่กล่าวถึง ปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องที่พระพุทธองค์ทรง แสดงข้อความนี้ เป็นเหตุที่ควรแปลจบเรื่องของเรื่องด้วยสมัยก่อนหน้าคต เรื่องที่เกี่ยวข้องกับอนาคตนั้น พระพุทธองค์จะทรงใช้ถ้อยคำที่ชัดเจนพาดพิงถึงอนาคต เช่น เรื่องที่ภิกษุ นอนหนุนหมอนไม้^{๖๐} เมื่อเป็นเรื่องปัจจุบันก็ต้องศึกษาดูว่า ในปัจจุบันของพวกชาว กาลามะมีตำราหรือยัง สมัยนั้นยังไม่มีตำรา แม้แต่คัมภีร์พระเวทที่ได้รับการรจนาด้วย วาก่อนพุทธกาล พราหมณ์นักบวชชนเผ่าอารยันได้พยายามท่องจำจากปากอาจารย์ถึง ปากศิษย์ โดยไม่ยอมให้คนต่างวรรณะได้รู้ จนถึงปลายศตวรรษที่ ๑๘ พราหมณาจารย์ ทั้งหลายจึงเปิดเผยให้นักศึกษาชาติยุโรปได้ทราบ^{๖๑} คือพิมพ์เป็นตำราพระเวท สรุปความว่า ตำราในสมัยที่พวกชาวกาลามะได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้ายังไม่มี เป็นวรรณะคดีปากเปล่า ผู้รจนา คือพราหมณ์ ซึ่งเป็นชนชั้นสูงสุดของสังคมอินเดีย ทำหน้าที่ในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนา ถ้อยคำทั้งหมดในพระเวทเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงได้แม้แต่เสียง ด้วย ความเชื่อนี้ ชาวอินเดียจึงสามารถรักษาถ้อยคำในพระเวทไว้อย่างถูกต้องตรงตามของเดิม ด้วยการสวดท่องจำสืบต่อเป็นเวลานับพันปี^{๖๒}

การที่จะจารึกคัมภีร์ได้ก็ต้องมีอักษรสำหรับเขียนจารึกในอินเดีย ได้มีการเขียน หนังสือมาแต่โบราณกาล เช่น วัตถุโบราณที่ขุดค้นพบที่เมืองฮาร์ปปาและโมเฮนโจ-ดาโร

^{๖๐} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๓๐/๒๕๔, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๓๐/๓๑๘-๓๑๙.

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, ภารตวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามจัดพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓๔.

^{๖๒} ดูรายละเอียดใน คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, “อารยธรรมอินเดียโบราณ” ในอารยธรรมสมัยแรก-สมัยกลาง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๖.

ดินแ
อักษร
เป็นนัย
พระ
อักษร
เขียน
เทวน
ด้วย
ไม่มี
ปริ
สมัย
เปลี่ย
กล้า
อรรถ
แปล

(กรุง
ศิลปะ
๒๕๕๐

ดินแดนก่อนพุทธกาลประมาณ ๓,๐๐๐ ปี มีอักษรจารึกซึ่งปัจจุบันนี้ก็ยังไม่มีใครอ่านได้ อักษรพราหมีสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ ซึ่งค้นพบกันทั่วไปในอินเดีย เป็นอักษรพื้นฐานที่ให้กำเนิดอักษรเทวนาครีและอักษรอื่นๆ ในอินเดีย จารึกบางแห่งของพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นอักษรพราหมี แต่บางแห่งที่พบในทิศตะวันตกเฉียงเหนือเป็นอักษรขโรษฐี^{๖๔} ต่อมาอักษรพราหมีเป็นที่นิยมมากกว่าและกลายเป็นต้นกำเนิดของอักษรเขียนต่างๆ ของอินเดีย อักษรพราหมีดัดแปลงไปเป็นอักษร ๒ ชนิด ของอินเดีย คือ อักษรเทวนาครี นิยมใช้กันทางอินเดียเหนือ อักษรคฤนธ์ นิยมใช้กัน ทางอินเดียใต้^{๖๕}

คัมภีร์เก่าแก่ในอินเดียที่จารึกด้วยอักษร ไม่มีที่ใช้อักษรพราหมี เริ่มมีการจารึกด้วยอักษร เมื่อพราหมีพัฒนาเป็นอักษรเทวนาครีแล้ว ดังนั้น ตำราที่เป็นรูปเล่มจึงยังไม่มีในสมัยพุทธกาลถ้าจะมีการจารึกสมัยที่ใช้อักษรขโรษฐีหรืออักษรพราหมีก็ต้องมีการปริวรรตคัมภีร์อักษรดังกล่าวเป็นอักษรเทวนาครี แต่ไม่มีหลักฐานการปริวรรตสมัยพุทธกาลมีการเขียนหนังสือ แต่ไม่ใช่เขียนตำรา

สมัยพุทธกาล ไม่นิยมเขียนตำราเนื่องจากวัสดุที่ใช้เป็นดินเหนียวและเปลือกไม้แข็ง นิยมการสั่งสอนจากปากสู่ใตประสาทของผู้ฟัง ดังข้อความที่พระพุทธเจ้ากล่าวโคลงให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า “ลีโลกมนุกุสสามิ”^{๖๖} แปลว่า “เราจะกล่าวโคลง” อรรถกถาอธิบายว่า “ลีโลกมนุกุสสามิติ อกุขรปทนิยमितํ วจนสงฺฆาตํ ปวตตยิสฺสามิ”^{๖๗} แปลว่า “คำว่า เราจะกล่าวโคลง หมายถึงจะสวดกลุ่มคำที่กำหนดเป็นอักษรบท”

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน ยวาทะลาล เนห์รู เขียน, กรุณา กุศลาลัย แปล, พบถิ่นอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามจัดพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๐๔.

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, “มนุษย์กับภาษา วรรณคดี ดนตรี และศิลปะ” ใน มรดกอารยธรรมโลก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์จัดพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๔-๑๕๕.

^{๖๖} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๓๔/๒๑๗.

^{๖๗} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๔/๒๙๙ (ฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๕๐ หน้า ๒๘๓).

อโมหะ ที่พระพุทธองค์ทรงยกเป็นประเด็นให้พวกชาวกาลามะคิดพิจารณา แสดงว่าท่านให้ความสำคัญแก่หลักธรรมฝ่ายอกุศล ๓ กับฝ่ายกุศล ๓ ท่านให้ความสำคัญกับสิ่งที่เป็นเครื่องวัดความดีความชั่วในกาลามสูตรนั้น ถ้าจะคิดว่า ท่านจำไม่ได้ นั่นไม่ใช่เน่บัญญัติระดับพระสารีบุตรเถระอัครสาวกองค์ที่ ๑ ท่านจำได้ ที่สำคัญพระพุทธองค์ทรงรับรองสังคิติสูตรด้วย ที่ท่านไม่รวบรวมมา เพราะท่านมีได้ให้ความสำคัญกับหลักความเชื่อ ๑๐ ข้อ นั้น พระสังคิติกายจารย์ ๕๐๐ รูปทำปฐมสังคายนาจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัย ท่านก็มีได้ให้ความสำคัญแก่หลักความเชื่อ ๑๐ ข้อ ถ้าท่านให้ความสำคัญท่านก็ต้องจัดไว้ในทสกนิบาต (รวมข้อธรรมหมวดละ ๑๐) แต่ท่านจัดไว้ในติกนิบาต (รวมข้อธรรมหมวดละ ๓) เพราะท่านให้ความสำคัญแก่อกุศล ๓ กับกุศล ๓

ผู้เขียนได้กล่าวว่า หลักความเชื่อ ๑๐ ข้อนี้มี ๓ แห่ง คือ มาในเภสภุตติสูตร (กาลามสูตร)^{๑๒} มาในสภาพสูตร^{๑๓} มาในภัททียสูตร^{๑๔} พระสังคิติกายจารย์จัดเภสภุตติสูตรกับสภาพสูตรไว้ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่ม ๒๐ อังคุตตรนิกาย ซึ่งแปลว่าหมวดหมู่ ที่ว่าด้วยหลักธรรมเป็นข้อ ๆ ติกนิบาต แปลว่า ชุมนุมข้อธรรมหมวดละ ๓ ข้อ หลักความเชื่อมี ๑๐ ข้อ ทำไมท่านไม่จัดไว้ในทสกนิบาต ที่ชุมนุมข้อธรรมหมวดละ ๑๐ ข้อที่ไม่จัดก็เพราะพระสังคิติกายจารย์ ท่านให้ความสำคัญแก่ประเด็นที่พระพุทธเจ้ายกให้เป็นข้อคิดพิจารณาแก่พวกชาวกาลามะ คือ โลภะ โทสะ โมหะ (ฝ่ายอกุศล) และ อโมละ อโมสะ อโมหะ (ฝ่ายกุศล) ท่านจึงจัดไว้ในติกนิบาต ส่วนภัททียสูตรซึ่งก็มีหลักความเชื่อ ๑๐ ข้อ ท่านจัดไว้ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมชุมนุมข้อธรรมหมวดละ ๔ ข้อ เนื่องจากในภัททียสูตร พระพุทธองค์ทรงยกประเด็นให้เป็นข้อคิดแก่เจ้าภัททียลิจนวี ๔ ข้อ เป็นฝ่ายอกุศล ๔ ข้อ คือ โลภะ โทสะ โมหะ สारัมภะ (การแข่งดี) เป็นฝ่ายกุศล ๔ ข้อ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ อสารัมภะ

^{๑๒} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๖๖/๑๘๔, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕.

^{๑๓} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๖๗/๑๘๙, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๗/๒๖๔.

^{๑๔} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๙๓/๒๑๕, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๓/๒๘๓.

(การไม่แข่งดี) แต่เราไปถือเอาสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระ ยกย่องเชิดชูหลักความเชื่อ ๑๐ ข้อ กลายเป็นไม่ให้เชื่อพระไตรปิฎกที่สุด มีจิตใจต้องการจะทำวิทยานิพนธ์วิเคราะห์ กาลามสูตร ก็ไม่ให้ทำ บอกกันว่า กาลามสูตรไม่ใช่เชื่อตำรา คือพระไตรปิฎก

วิเคราะห์การอ้างอิงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

หลักการที่พึงใช้กับคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่หลักความเชื่อ ๑๐ ข้อ ในกาลามสูตร หลักความเชื่อ ๑๐ ข้อนั้น เป็นเรื่องเฉพาะกรณีเฉพาะบุคคลอย่างพวกชาว กาลามะ หลักการที่จะพึงใช้กับคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ คือ มหาปเทศ ๔ ฝ่ายพระสูตร ซึ่งว่าด้วยเรื่องที่มีผู้กล่าวอ้างว่า พระพุทธเจ้า ทรงสอนอย่างนั้นอย่างนี้ พระองค์รับสั่งให้ จำถ้อยคำที่เขากล่าวอ้างนั้นให้ดีแล้วนำไปตรวจสอบในพระวินัยเทียบเคียงดูในพระสูตร ถ้าวางกันสมกันจึงค่อยเชื่อ ถ้าไม่ลงกันไม่สมกัน ก็ให้เข้าใจว่า เขาจำมาผิด หลักมหา ปเทศฝ่ายพระสูตรนี้ เมื่อศึกษาทำความเข้าใจแล้วประยุกต์เข้ากับปัจจุบัน ก็คือการที่ พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้พระสาวกทั้งหลายสั่งสอนกันแบบมีที่อ้างอิง คือที่พระสาวก ทั้งหลายนำมาสอน กล่าวอ้างให้ผู้อื่นฟัง ต้องจำบทพยัญชนะแม่นยำว่า พระพุทธเจ้า ตรัสไว้ที่ไหน อธิบายไว้ที่ไหน เทศนาที่เริ่มสืบต่อตอนต้นกับตอนท้ายไม่ขัดกัน ตรวจสอบเทียบเคียงกับพระวินัยและพระสูตรได้ คือลงกันสมกัน ชาวพุทธไทยเราชอบ นำหลักความเชื่อ ๑๐ ข้อมาใช้ คอยมองหาว่าพระไตรปิฎกตรงนั้นตรงนี้ พระสาวก ทั้งหลายในยุคหลังๆ เพิ่มเติมเสริมเข้ามา

ประยุกต์การอย่าเชื่อตำรามาใช้ในสังคมปัจจุบัน

จากความเห็นของนักวิชาการที่น่าเสนอข้างต้น หลายท่านมีความเห็นอธิบาย เรื่องตำราเป็นตำราในปัจจุบัน การนำหลักการนี้มาใช้กับตำราในปัจจุบัน ต้องใช้กับตำรา เรียนนักธรรมบาลี และหนังสือธรรมอื่นๆ เช่นตำราเรียนวิชาวินัยนักธรรมชั้นตรีมี ข้อความเรื่องอภินิหารกิจกับปาราชิกว่า “กิจที่ไม่ควรทำ เรียกอภินิหารกิจ มี ๔ อย่าง คือ เสพเมถุน ๑ ลักของเขา ๑ ฆ่าสัตว์ ๑ พุดอวดคุณพิเศษที่ไม่มีในตน ๑ กิจ ๔ อย่างนี้

บรร
เขา
(๔)

จน
ปร
คว
ภิก
มนุ

พร
กับ
หลัก
ปัญ
เรีย

เมื่อ

(กรุง

๕๕-๕

บรรพชิตทำไม่ได้^{๗๕} ปาราชิก ๔ (๑) เสพเมถุน ต้องปาราชิก (๒) ภิภษุถือเอาของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ได้ราคา ๕ มาสกต้องปาราชิก (๓) ภิภษุแกล้งฆ่ามนุษย์ให้ตาย ต้องปาราชิก (๔) ภิภษุอดอุตุตริมนุสสธรรม (คือธรรมอันยิ่งของมนุษย์) ที่ไม่มีในตน ต้องปาราชิก^{๗๖}

สังเกตดูข้อความแล้วจะเห็นว่าต่างกัน ในการเรียนการสอน ครูจึงสอนว่าต่างกัน จนออกข้อสอบสนามหลวงก็ว่าต่างกัน ดังข้อสอบที่ท่านออกสอบว่า “อภรณียกิจ ๔ กับ ปาราชิก เหมือนกันและต่างกันอย่างไร? ตอบว่า เหมือนกันที่มีจำนวนเท่ากัน ต่างกันที่ ความหมายกว้างแคบกว่ากัน เช่นในอภรณียกิจว่า ลักของเขา ๑ ฆ่าสัตว์ ๑ แต่ในปาราชิกว่า ภิภษุถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ได้ราคา ๕ มาสก ต้องปาราชิก และภิภษุแกล้งฆ่า มนุษย์ให้ตาย ต้องปาราชิก”^{๗๗}

เมื่อว่าตามตำราเรียน ก็ถูกต้องตามตำราเรียน แต่ผิดจากหลักฐานชั้นพระไตรปิฎก เพราะอภรณียกิจ ๔ ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระอุปัชฌาย์บอกแก่ภิภษุผู้บวชใหม่^{๗๘} กับปาราชิก ๔ ลิกขาบทพร้อมทั้งลิกขาบทวิภังค์ ไม่มีความแตกต่างกัน^{๗๙} อย่างนี้เข้ากับ หลักความเชื่อที่ว่าอย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำรา นี่เป็นตำราเรียนทั้งแบบเรียนและ ปัญหาเฉลย เป็นตำราที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ แต่เมื่อศึกษาข้อมูลต้นเดิมในพระไตรปิฎกที่ เรียกว่าปฐมภูมิไม่มีความแตกต่างกัน

นำหลักการนี้มาใช้กับตำรานักวิชาการศาสนาบ้าง เช่นในหนังสือที่ท่านกล่าวไว้ว่า “เมื่อท่าน (พระพุทธโฆสาจารย์) อธิบายบทโลกวิทู ท่านอธิบายโลกแบบอย่างพราหมณ์

^{๗๕} นวโกวาท, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

^{๗๖} นวโกวาท, หน้า ๒.

^{๗๗} ปัญหาและเฉลยวิชาวินัยมุข ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๐ ถึง ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๔๘), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๗๐.

^{๗๘} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๒๙/๑๓๙-๑๔๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๙/๑๙๘-๑๙๙.

^{๗๙} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.หา. (บาลี) ๑/๔๔-๔๕/๓๐, ๕๕/๓๖-๓๗, ๙๑-๙๒/๖๐-๖๑, ๑๗๑-๑๗๒/๙๙-๑๐๑, วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๔๔-๔๕/๓๒-๓๓, ๙๑-๙๒/๘๐-๘๒, ๑๗๑-๑๗๒/๑๔๐-๑๔๒.

ไปหมด ท่านไม่อธิบายโลกอย่างที่ท่านพุทธเจ้าอธิบาย โลกอย่างพระพุทธเจ้าอธิบายท่านอธิบายว่า โลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี ความดับสนิทแห่งโลกก็ดี ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลกก็ดี ตถาคตได้บัญญัติไปเป็นของเปรียบเปรยประมาทวาทหนึ่ง ที่ยังเป็นๆ ที่มีสัญญาและใจ"^{๑๐} พระพุทธโฆสจารย์อธิบายบทโลกวิทูไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาและคัมภีร์วิสุทธิมรรค ผู้ต้องการแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องจริงดังที่ท่านกล่าวหรือไม่ เมื่อเปิดคัมภีร์สมันตปาสาทิกาและคัมภีร์วิสุทธิมรรคขององค์ท่านอธิบายบทโลกวิทูก็พบว่า พระพุทธโฆสจารย์ยกการอธิบายบทโลกวิทูอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายมาแสดงไว้ก่อนที่จะอธิบายแบบอื่น ดังนี้

อภิจาหํ อวุโส อิมสมึเยว พุยามมตเต กิฬเวเร สสณณมฺหิ สมนเก โลกญจ ปณณเปมิ โลกสมุทฺทยญจ โลกนิโรธญจ โลกนิโรธคามินิญจ ปฏิปทํ"^{๑๑} แปลว่า อนึ่ง เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งโลก ในร่างกายที่มีประมาทวาทหนึ่งมีสัญญามีใจนี้เอง

ข้อความนี้พระพุทธโฆสจารย์อ้างมาจากคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค"^{๑๒} และจากคัมภีร์อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต"^{๑๓} คำชี้แจงเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องปฏิจจสมุปปาท ใน ปฏิจจสมุปปาทจากพระโอบุชฺฐ์และหนังสือปฏิจจสมุปปาทคืออะไร เขียนขึ้นภายหลังเป็นตำรารุ่นหลังไม่ตรงกับข้อมูลที่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นต้นที่ท่านอ้าง หนังสือดังกล่าวนี้จัดอยู่ในหลักความเชื่อที่ว่า อย่าเชื่อด้วยการอ้างตำรา

^{๑๐} คำชี้แจงเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องปฏิจจสมุปปาท ใน ปฏิจจสมุปปาทจากพระโอบุชฺฐ์, (ไชยา : คณะธรรมทานไชยา จัดพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า [๘๙], ปฏิจจสมุปปาทคืออะไร?, (กรุงเทพมหานคร : บ.เยลโล่ การพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๙๓.

^{๑๑} วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๑๐๙, วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๑๓๕/๒๒๓, ฉบับมหายานกฏา หน้า ๒๖๑.

^{๑๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๐๗/๗๔-๗๕.

^{๑๓} อง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๔๕/๕๔.

ในหลักความเชื่อข้อว่า “สมณะเป็นครูของพวกเราทั้งหลาย” สมณะนั้นมิได้หมายถึงพระพุทธเจ้า เพราะพวกชาวกาลามะพบพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก พระพุทธเจ้ายังไม่เคยแสดงธรรมสอนพวกชาวกาลามะมาก่อน จึงไม่ถือว่าเป็นครูของพวกชาวกาลามะ ครูของพวกชาวกาลามะคือพวกเจ้าลัทธิที่มาสั่งสอนไปก่อนหน้าที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปถึง หลักความเชื่อข้อนี้ ถ้านำมาประยุกต์ใช้ ก็ต้องใช้กับพระเถระที่เป็นผู้สั่งสอนประชาชน เมื่อท่านสอนประชาชนก็อย่าปลงใจเชื่อเพราะถือว่า พระเถระเป็นครูของเราทั้งหลาย เช่นที่ท่านยกพุทธพจน์มาเป็นบทตั้งว่า

“อปฺปมตฺโต อุโก อตฺเต
อตฺถาภิสฺมยา ธีโร

อธิคณฺหาติ ปณฺหฺติโต
ปณฺหฺติโตติ ปวฺจจฺติ

ท่านแปลและอธิบายว่า บัณฑิตเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว ย่อมถือเอาได้ซึ่งอรรถทั้งสอง อรรถทั้งสอง หมายถึงภาษาคนอย่างหนึ่ง หมายถึงภาษาธรรมอย่างหนึ่ง เป็นคนฉลาดรู้พร้อมซึ่งอรรถทั้งหลายแล้ว เขาเรียกว่าเป็นบัณฑิต”^{๔๔}

ผู้ฟังก็ต้องจำแล้วพิจารณา หรือใช้หลักมหาปเทศตรวจสอบความถูกต้อง ถ้าได้มีการตรวจสอบก็จะพบว่า คาถาที่ท่านยกมานั้น ท่านยกมาไม่ครบ ท่านยกมาเท่าที่ท่านต้องการใช้รองรับความเห็นของท่าน คาถานี้ข้อความเต็ม ดังนี้

โกเค ปตฺถยฺมเนน
อปฺปมาทํ ปสฺสฺนฺติ
อปฺปมตฺโต อุโก อตฺเต
ทิกฺขฺเจ ฐมฺเม จ โย จตฺโต
อตฺถาภิสฺมยา ธีโร

อุฟาเร อปราปเร
ปฺปณฺณกิริยาสุ ปณฺหฺติตา
อธิคณฺหาติ ปณฺหฺติโต
โย จตฺโต สมฺปฺรายโก
ปณฺหฺติโตติ ปวฺจจฺติ”^{๔๕}

^{๔๔} คีกรายละเอียดได้จากหนังสือ ภาษาคน-ภาษาธรรม, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๐), ภาษาคนภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาจัดพิมพ์, ปีที่พิมพ์ไม่ปรากฏ), หน้า ๓.

^{๔๕} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๒๙/๑๐๖.

เมื่อปราศจากจิตะยั้งๆ ขึ้นไป
 บัณฑิตทั้งหลายก็เลยเลิกละความไม่ประมาทในการทำบุญ
 บัณฑิตผู้ไม่ประมาทย่อมบรรลุประโยชน์ทั้งสอง
 ธีรชนท่านเรียกว่า บัณฑิต เพราะบรรลุประโยชน์ทั้งสอง
 คือประโยชน์ไปพลัดก่อนแล้ว ประโยชน์เป็นภาชนะหน้า

เมื่อพิจารณาดูทั้งภาษาบาลีและสันสกฤตจะเห็นว่าไปคนละทิศละทาง ที่พระเถระยกมารองรับเรื่องภาษาคนภาษาธรรมนั้น ท่านตัดข้อความว่า ทิฏฐเจ ธรรมเม จ โย จตฺโต โย จตฺโต สมปรายิกโก ข้อความท่อนนี้เป็นคำขยายให้ทราบว่า อตฺถกสิสมยา คืออะไร ท่านตัดออกเพื่อตีความอรรถสองอย่างเป็นภาษาคนและภาษาธรรม เรื่องนี้ต้องศึกษาอุปบัติเหตุของพระสูตร เป็นเรื่องที่พระเจ้าปเสนทิโกศล เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทรงสนทนากับพระพุทธเจ้าเรื่องการมีมิตรดีมีสหายดี พระพุทธเจ้าทรงแนะนำพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ผู้ที่จะมีมิตรดีมีสหายดี ต้องเป็นผู้ไม่ประมาทแล้วพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการก็จะถือเป็นแบบอย่าง เมื่อไม่ประมาทกัน ก็จะได้รับการคุ้มครองรักษาแล้วพระพุทธองค์ตรัสสรุปเป็นคาถา

ข้อความพระพุทธพจน์ที่พระเถระยกมาท่านแปลเข้าข้างแนวคิดของท่าน ไม่ตรงตามความเป็นไปเป็นมาในพระไตรปิฎก ท่านเป็นครูเป็นที่นับถือของประชาชนจำนวนมาก อย่างนี้เข้าหลักความเชื่อที่ว่า อย่าปลงใจเชื่อว่า “สมณะเป็นครูของเราทั้งหลาย” นี่คือการประยุกต์มาใช้ในสังคมปัจจุบัน

เมื่อถอดความพระไตรปิฎกผิดก็ถือผิดตามกัน

เมื่อแปลผิดความหมาย ก็อธิบายผิด เมื่ออธิบายผิด ก็ถือเอาผิด คือถือกันว่าอย่าเชื่อด้วยการอ้างพระไตรปิฎก แต่ชักชวนให้เชื่อความเห็นของตน เมื่อพิจารณาแล้วดูไม่ต่างจากพวกเจ้าลัทธิที่ไปสอนให้พวกชาวกาลามะเชื่อตนก่อนที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปถึง

ความหมายแห่งปิฎกคัมภีร์ที่เป็นคำสอนของพระพุทธศาสนา คือสิ่งที่ผู้ปรารถนาความหลุดพ้นจากทุกข์ ฟังศึกษาแล้วน้อมนำมาปฏิบัติ มา ปิฎกสมุททาเนน ทรงบอกพวกชาวกาลามะผู้ที่ยังไม่มีความรู้ในพระพุทธศาสนา คำนี้จึงมิได้หมายถึงเรื่องในพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่งพระพุทธองค์มิได้ทรงแสดงคำนี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยที่มาเป็นพระไตรปิฎก ดังนั้น จึงมิได้หมายถึงหลักคำสอนที่มีในพระไตรปิฎก เมื่อพยายามไม่ให้เชื่อพระไตรปิฎกแล้วให้เชื่อใคร ให้เชื่อหลักการที่ตนคาดคะเน อนุমান ตรึกนึกเอา เรื่องที่เข้ากับความเห็นของตนหรือ เพราะตนก็ยังไม่ได้เห็นอย่างประจักษ์เลย แม้แต่ท่านที่เหมาเอาว่า ปิฎกคัมภีร์ หมายถึงพระไตรปิฎก ท่านก็อนุমানเอา พยายามโยงเข้าเป็นพระไตรปิฎก กลายเป็นบุคคลใช้หลักการที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม คือการอนุমান ใช้ตรรกะ ว่าตามๆ กัน เข้ากันได้กับความเห็นของตน ว่าตามครูของตน ก็ไม่ได้มีอะไรพิเศษไปจากพวกชาวกาลามะเลย

หลักความเชื่อ ๑๐ ข้อนี้ มิได้หมายถึงเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ในประเทศไทย มาเหมาเอาเองว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่เชื่อปิฎก คือคำสอนที่บันทึกอยู่ในพระไตรปิฎก ไม่ให้เชื่อพระองค์ เรื่องที่เป็นเหตุให้ทรงแสดงก็ชัดเจนอยู่แล้ว พวกชาวกาลามะศึกษามาจากพวกเจ้าลัทธิอื่น พวกเขายังไม่เคยศึกษาจากพระพุทธเจ้า ยังไม่เคยศึกษาจากพระสาวกของพระพุทธเจ้า พวกชาวกาลามะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าตามข่าวลือ ลังเกตได้จากข้อความเริ่มพระสูตรซึ่งเริ่มด้วยเรื่องที่เกิดตติคัมภีร์ของพระพุทธเจ้าแผ่ไปถึง ซึ่งพวกชาวกาลามะได้ยินได้ฟัง^{๑๑} พวกเขาได้เข้าเฝ้าเป็นครั้งแรก

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน อง.ตัก.(บาลี) ๒๐/๖๖/๑๘๓, อง.ตัก.(ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕

บทสรุป

ปิฎกคัมภีร์ที่เป็นพุทธคัมภีร์ที่ปรากฏชัดในครั้งพุทธกาล ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกทุกแห่ง มิได้หมายถึงพุทธคัมภีร์ในพระพุทธรูปศาสนา แต่หมายถึงปริยัติที่พวกชาวกาลามะเล่าเรียนมาจากเจ้าลัทธิตอน และหมดยกถึงอรเรียนพระเวทของพวกพราหมณ์

ส่วนปิฎกคัมภีร์ที่มีความหมายปริยัติทางพระพุทธศาสนาหมายถึงหลักคำสอนที่ผู้ปรารถนาความหลุดพ้นจากทุกข์แห่งสังขารแล้วนำมาปฏิบัติ ตำรา คือ สิ่งที่ถูกนักศึกษาเรียน การเรียน คือการรับเอาจากครูผู้ศึกษาจากตำราแล้วมาสอนและเรียนจากตำราที่มีอยู่ การเรียนเป็นคำนามที่หมายถึงการเรียนของบุคคลที่เรียนจากตำรา แต่นิยมแปลปิฎกคัมภีร์กันว่าตำรา แปล คำนาม ที่เป็นกิจวิยาเป็นวัตถุที่เก็บความรู้ไว้ให้ผู้ที่ต้องการศึกษาได้ศึกษาเรียนรู้ กลายเป็นผู้ที่ศึกษาหลักภาษาคือไวยากรณ์แล้วก็ทิ้งไวยากรณ์ คือทิ้งหลักการมาใช้อัตโนมติ ใช้การคาดคะเน การอนุมานของตน

พระพุทธองค์ทรงเน้นให้อ้างอิงคำสั่งสอนของพระองค์ สังเกตได้จากหลักมหาปเทศ ๔ ฝ่ายพระสูตร ข้อความที่มีผู้อ้างว่า ฟังมาจากพระพุทธเจ้าอย่างนั้นอย่างนี้ จนกระทั่งว่า ฟังมาจากพระเถระรูปเดียว ก็ต้องมีที่อ้างอิง การที่พระพุทธองค์รับสั่งให้สอบทานดูในพระวินัยเทียบเคียงดูในพระสูตร นั้นแหละทรงให้พระสาวกทั้งหลายสั่งสอนกันอย่างมีที่อ้างอิง

พระไตรปิฎก ถือว่าเป็นปริยัติสัทธรรม สำหรับผู้ปรารถนาจะพ้นทุกข์ค้นหาหลักปฏิบัติสัทธรรม เพื่อปฏิบัติไปสู่ปฏิเวธสัทธรรม เราศึกษาพระไตรปิฎกกันแบบว่าตามกัน แล้วนิยมสอนกันว่าอย่าเชื่อโดยอ้างพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกาและไวยากรณ์ ช่วยทำบทบาทในฐานะในพระไตรปิฎก ที่ได้รับการแปลและตีความกันตามอัตโนมติแล้วดูจะขัดแย้งกันในด้านต่างๆ เช่นด้านประวัติศาสตร์ ให้กลมกลืนลงกันสมกัน

การประยุกต์หลักความเชื่อในกาลามสูตรมาใช้ กรณีตำราและครูอาจารย์ ต้องใช้กับตำรา และครูอาจารย์ในปัจจุบัน ที่สั่งสอนเขียนตำราทางพระพุทธศาสนาและตำราอื่นๆ

ข้อความในพระไตรปิฎกที่ถอดความเป็นภาษาไทยว่า “อย่าปลงใจเชื่อปิฎก คือ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา” ต้องค้นคว้าศึกษากันใหม่.

- T การบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกายในประเทศไทย
- T การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองของเพลโตกับของของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
- T การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาภาษาเรื่องอนัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท
- T การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ในการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาเล่าจื๊อ
- T การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเกียจคร้านในพุทธปรัชญาเถรวาท
- T การศึกษาวิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญหาคติวิบาตกรรมตามแนวพุทธจริยศาสตร์
- T อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัย
- T ศึกษาขั้นตอนการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุพระนิพพานที่ปรากฏในคณกโมคคัลลานสูตร
- T การศึกษาบทบาทในการสอนธรรมของอนุศาสนาจารย์กองทัพบก
- T ศึกษาวิเคราะห์ปัญจมหาบริจาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท
- T การศึกษาหน้าที่ของผู้ปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- T การศึกษาเชิงวิเคราะห์กำเนิดและพัฒนาการภิกษุณีสงฆ์ในประเทศเกาหลี : ศึกษาเฉพาะกรณีนิกายโซกาย

การบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกายในประเทศไทย*

นางกนกวรรณ โกมลิตธิพงศ์

งานวิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกายในประเทศไทย” มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย ๓ ประการ คือ (๑) ศึกษาวิจัยประวัติความเป็นมา การพัฒนาการบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกายในประเทศไทย (๒) ศึกษากรอบและแนวคิดการบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกายในประเทศไทย (๓) ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกายในระดับวัดในประเทศไทย

การศึกษาวินิจฉัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อแสวงหาความเป็นจริงในทรรศนะของผู้ที่ถูกทำการศึกษา เพราะมีข้อมูลหลายประการที่ไม่อาจเห็นได้ชัดในลักษณะที่เป็นรูปธรรม นอกจากจะเข้าไปสัมผัสด้วยตนเองเป็นระยะเวลาหนึ่ง

การดำเนินการศึกษาวินิจฉัยเป็นลักษณะดังนี้ คือ (๑) ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (๒) สัมภาษณ์ที่เพื่อปูทางไปสู่การไปสัมภาษณ์ (๓) สัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยใช้วิธีการสุ่มเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) อันประกอบด้วย พระสงฆ์วัดโพธิ์แมนคุณาราม และวัดมังกรกมลาวาส กลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนที่เข้ามาประกอบ ศาสนกิจ และกลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนใกล้เคียงกับสองวัดนี้ (๔) รวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหารูปแบบการบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกายในระดับวัดในประเทศไทย (๕) นำรูปแบบไปสอบถามนักวิชาการเพื่อหาข้อวิจารณ์ ความเห็น และข้อปรับปรุง เพื่อสรุปเป็นรูปแบบในขั้นสุดท้าย

กรอบและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวินิจฉัย คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ หน้าที่ การงานของผู้บริหารตามแนวทางและหลักการ POSDCORB และ การวิเคราะห์ สถานการณ์แบบ SWOT

* บทความวิจัยวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙,

พระ
เจ้า

การ

บุคคล

ความ

สุดท้าย

เข้า

พระ

คณะ

ประ

พิจาร

ราย

ตรวจ

เจ้าอา

ที่มี

แบ่ง

เนื่อง

ลักษ

ประ

๑. จากการศึกษาเอกสารผนวกกับการสัมภาษณ์ พบว่า คณะสงฆ์จีนนิกายเป็น พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ที่ปรากฏเด่นชัดในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวและพัฒนาเป็นคณะสงฆ์จีนนิกายในปัจจุบัน

อิทธิพลของคณะสงฆ์จีนนิกาย คือ อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมและศิลปกรรมจีน การใช้ชีวิตประจำวัน ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และอิทธิพลด้านพิธีกรรม

ปัญหาและอุปสรรคของคณะสงฆ์จีนนิกาย ได้แก่ ปัญหาการขาดแคลน บุคลากรและศาสนทายาทในการเผยแผ่ การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมจีน การศึกษา ความยากของพระสูตรภาษาจีน และความไม่สนใจศึกษาหลักธรรมของคนจีน ปัญหา สุดท้ายคือวัดมังกรกมลาวาสคับแคบ มีมลภาวะจากควันธูป ส่วนวัดโพธิ์แมนคุณาราม เข้าถึงยากและไม่มีขนส่งมวลชนไปถึง

๒. ผลจากการศึกษาวิเคราะห์เอกสารและการลงพื้นที่สัมภาษณ์ ตามกรอบ พระราชบัญญัติสงฆ์ และ POSDCORB พบว่า การบริหารกิจการด้านการปกครองของ คณะสงฆ์จีนนิกายกำหนดนโยบายบนพื้นฐานของพระธรรมวินัย กฎหมายและจารีต ประเพณี การจัดองค์กรเป็นไปตามความเหมาะสมและบริบทของวัด การสรรหาบุคลากร พิจารณาจากคุณสมบัติ การสั่งการเป็นเส้นตรงจากบนลงล่าง การประสานงานดี มีการ รายงานเป็นวาจาอย่างไม่เป็นทางการ การงบประมาณมีพระเจ้าหน้าที่รับผิดชอบและ ตรวจสอบโดยเจ้าอาวาส

การบริหารกิจการด้านการศึกษา พบว่า ในการจัดการมีการกำหนดนโยบายจาก เจ้าอาวาสผู้ดำรงตำแหน่งผู้จัดการโรงเรียน การจัดการศึกษาของโรงเรียนเป็นองค์กรหนึ่ง ที่มีการบริหารจัดการที่แบ่งเป็นฝ่าย ด้านการเรียนการสอนมีครูใหญ่เป็นผู้รับผิดชอบ และ แบ่งการบริหารจัดการออกเป็นฝ่ายต่างๆ ให้ร่วมกันรับผิดชอบงานทั้งหมดในโรงเรียน เนื่องจากการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ จึงทำให้ ลักษณะการบริหารงานในโรงเรียนค่อนข้างเป็นทางการตามไปด้วย

การบริหารกิจการด้านการเผยแผ่ พบว่า มีการวางแผนล่วงหน้าไว้ตลอดปีตาม ประเพณีดั้งเดิมที่เคยทำติดต่อกันมา การบริหารจัดการเจ้าอาวาสสั่งการให้ดำเนินงาน

ตามจารีตที่เคยปฏิบัติมา ก่อนการเลือกตั้งงานทุกครั้งจะมีการเตรียมงานโดยแบ่งเจ้าหน้าที่และความรับผิดชอบให้แก่แต่ละฝ่ายไปดำเนินการ ในปัจจุบันได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและคิดวิธีการใหม่ๆ มาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของวัดในอนาคต

การบริหารกิจการด้านการสาธารณูปการ พบว่าการบูรณปฏิสังขรณ์และการสงเคราะห์มีแนวทางแตกต่างกับการเผยแผ่บ้าง ซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการและไม่มีกำหนดการเป็นที่แน่นอนแต่ทำห้วงเป็นแต่ละครั้ง โดยเจ้าอาวาสสั่งการให้ผู้ใต้บังคับบัญชาไปดำเนินการ เมื่อเสร็จงานก็เป็นอันจบ

๓. จากการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของการบริหารกิจการด้านการปกครอง การเผยแผ่ การศึกษา และการสาธารณูปการตามหลัก SWOT พบว่า มีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค เมื่อนำไปสังเคราะห์ร่วมกับผลการวิเคราะห์จากกรอบของ POSDCORB จะได้รูปแบบการบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกาย แล้วจึงนำรูปแบบไปสัมภาษณ์นักวิชาการ หลังจากการสัมภาษณ์และนำข้อวิจารณ์ของนักวิชาการไปปรับปรุงรูปแบบ ผลสุดท้ายได้รูปแบบ การบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกาย เป็น "APEM"

"A" (Administration) คือ การบริหารกิจการด้านการปกครอง แบ่งการปกครองเป็น เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส มีเลขานุการและไวยาวัจกร เป็นผู้สนองงานเจ้าอาวาส การกระจายงานแบ่งเป็น ๕ กอง คือ กองแผนงาน กองปกครอง กองบัญชีและการเงิน กองโภชนาการ และกองโยธา

"P" (Propagation) คือ การบริหารกิจการด้านการเผยแผ่ แบ่งเป็น ๔ กอง คือ กองศาสนพิธี กองการเผยแผ่ กองศาสนทายาท และกองพระธรรมทูต

"E" (Education) คือ การบริหารกิจการด้านการศึกษา เป็นงานการบริหารโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา รูปแบบโครงสร้างมีผู้จัดการ ผู้ช่วยผู้จัดการ คณะกรรมการสถานศึกษา ครูใหญ่ และผู้ช่วยครูใหญ่ แบ่งเป็นการบริหารกิจการของโรงเรียนเป็น ๖ ฝ่าย คือ ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปกครอง ฝ่ายธุรการ ฝ่ายแผนงานและบริหารทั่วไป ฝ่ายบริการ และฝ่ายทะเบียนและวัดผล

"M" (Maintenance) คือ การบริหารกิจการด้านการสาธารณูปการ แบ่งออกเป็น ๒ กอง คือ กองสาธารณูปการ และกองสาธารณสงเคราะห์

การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมือง ของเพลโตกับของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)*

พระสาณนท์ จรณธมฺโม (เตี้ยนวน)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของเพลโต กับของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองของทั้งสองท่าน

ผลการศึกษาพบว่า แนวความคิดทางการเมืองของเพลโตเกิดจากสภาพความปั่นป่วนในนครเอเธนส์ เป็นเหตุให้โสกราตีสผู้เป็นอาจารย์ถูกประหาร เพราะวิพากษ์วิจารณ์สังคมการเมือง เมื่อนครเอเธนส์อยู่ภายใต้การปกครองของสปาร์ตาแล้ว เพลโตก็ออกท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อแสวงหาความรู้เพิ่มเติม กลับมาสู่เอเธนส์เพื่อตั้งสำนักอคาเดมี เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางถ่ายทอดความรู้ทางการเมืองและการเมืองแก่สังคม ลักษณะผู้นำทางการเมืองที่ดีจะต้องมีร่างกายแข็งแรงและจิตแจ่มใส ราชาปราชญ์ที่เป็นผู้ปกครองต้องมีความรู้ ลักษณะการเมืองที่ดีต้องให้การศึกษาแก่ประชาชน รูปแบบการปกครองที่ดีของเพลโตก็คืออภิชนาธิปไตย อิทธิพลของศาสนาที่มีต่อแนวความคิดทางการเมืองของเพลโตเชิงอภิปรัชญาอยู่ในโลกของแบบ จุดเด่นการพัฒนาทางการเมืองนั้นต้องเคร่งครัดในกฎระเบียบ และจุดอ่อนทางการเมืองอยู่ที่ประชาชนขาดการศึกษานักการเมืองเห็นประโยชน์ตนสำคัญกว่ารัฐ ส่วนแนวความคิดทางสังคมการเมืองของเพลโตอยู่ที่การแบ่งงานกันทำ ปัญหาสังคมการเมืองมาจากความคิดจินตนาการเกินความจริง ความเข้มแข็งทางการเมืองอยู่ที่การจัดตั้งองค์กรแบบมีส่วนร่วม อิทธิพลของมนุษย์ที่มีต่อการสรรค์สร้างสังคมการเมืองก็คือการพัฒนาจิต การศึกษาที่เป็นเครื่องมือพัฒนาสังคมก็คือเลขคณิต เลขาคณิต และดาราศาสตร์

* บทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

แนวความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์มาจากพระพุทธศาสนา ตามแนวความคิดของท่านนักการเมืองจะต้องมีคุณธรรม รูปแบบการเมืองที่ดีมีราชาธิปไตยกับประชาธิปไตย อิทธิพลของศาสนศาสตร์มีต่อแนวความคิดทางการเมือง โดยมองปัญหาการเมืองในเชิงพัฒนาได้มาจากความจริงของความเป็นมนุษย์ และความเมตตาที่เป็นสากล จุดเด่นระบบราชาธิปไตยอยู่ที่การปกครองที่พัฒนาความสงบสุขของประชาชน และจุดเด่นระบบประชาธิปไตยอยู่ที่ความเสมอภาคมีศีลธรรม ส่วนจุดอ่อนอยู่ที่การใช้เสียงข้างมากปราศจากความยุติธรรมและความถูกต้อง ส่วนแนวความคิดทางสังคมการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์อยู่ที่การศึกษาเพื่อให้คนบรรลุเป้าหมายมองปัญหาทางสังคมมาจากการขาดสิทธิเสรีภาพและความไม่เสมอภาค เสนอทางออกต่อสังคมการเมืองในการสร้างจริยธรรมนักการเมือง สร้างสรรค์ธรรมาธิปไตยให้เป็นพื้นฐานประชาธิปไตย อิทธิพลของมนุษย์ที่มีต่อการสรรค์สร้างสังคมการเมืองมีกลุ่มนักการเมืองกลุ่มผู้นำทั่วไป และกลุ่มผู้นำศาสนา ซึ่งการศึกษาที่เป็นเครื่องมือพัฒนาสังคมก็คือ ไตรสิกขา

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบ แนวความคิดทางการเมืองของเพลโต กับของพระพรหมคุณาภรณ์ผู้ปกครองที่ดีเหมือนกัน เพลโตยกย่องการปกครองแบบอภิชนาธิปไตย พระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้ความสนใจการปกครองแบบราชาธิปไตยกับแบบประชาธิปไตย อิทธิพลของศาสนาต่อแนวความคิดทางการเมืองแตกต่างกัน การมองปัญหาการเมืองในเชิงพัฒนาเหมือนกันคือจะต้องพัฒนาการศึกษา จุดเด่นทางการเมืองเหมือนกันคือการมีกฎระเบียบ จุดอ่อนทางการเมืองอยู่ที่ตัวบุคคลผู้ที่เป็นนักปกครองขาดคุณธรรม ส่วนสังคมทางการเมืองที่ดีแตกต่างกัน เพลโตยกย่องเรื่องการแบ่งงานกันทำและเน้นการจัดตั้งองค์กร พระพรหมคุณาภรณ์ยกย่องการมีคุณธรรมและเน้นความสามารถของบุคคล อิทธิพลของมนุษย์ต่อการสรรค์สร้างสังคมทางการเมืองและการศึกษา เพื่อพัฒนาสังคมทางการเมืองเหมือนกัน ตลอดทั้งการประยุกต์ใช้แนวความคิดทางการเมืองของทั้งสองท่านในระบบการเมืองไทย มีหลักการปกครองตามหลักอูทมรรฐู และหลัก อธิปไตย ๓ เพื่อใช้เป็นพื้นฐานการพัฒนาสังคมการเมืองที่ดี

การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาภาษาเรื่องอนัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท*

พระมหาอิศเรศ โรจนสิริ (ดิษฐ์ประเสริฐ)

วิทยานิพนธ์นี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องอนัตตาในฐานะเป็นภาษาศาสตร์ และวิเคราะห์ความหมายของอนัตตาเพื่อความเหมาะสมในการนำไปใช้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร อาทิ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา วิทยานิพนธ์ และหนังสือต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จำแนกเป็น ๕ บท ดังนี้

บทที่ ๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บทที่ ๒ ทฤษฎีภาษาศาสตร์ทั่วไป

บทที่ ๓ ปัญหาภาษาเรื่องอนัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท

บทที่ ๔ วิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องอนัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับทฤษฎีภาษาศาสตร์ทั่วไป

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยทำให้ทราบว่า

๑) ทฤษฎีภาษาศาสตร์ในตะวันตก เป็นทฤษฎีแห่งการวิเคราะห์ภาษาในเชิงทฤษฎีความหมาย โดยการหาความหมายที่แท้จริงของคำ ไม่ได้วิเคราะห์เจาะลึกไปถึงประเด็นสูงสุดของศาสตร์ เป็นการมองภาษาศาสตร์เพียงผิวเผินเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นข้อแตกต่างจากทฤษฎีภาษาศาสตร์ในตะวันออก โดยเฉพาะในพุทธปรัชญาเถรวาทอย่างสิ้นเชิง เพราะในพุทธปรัชญามุ่งหมายเอาทฤษฎีมาวิเคราะห์เพื่อให้เป็นผลประโยชน์เกิดขึ้นแก่ตนเองและสังคมโดยรวม กล่าวคือการพาตนและส่วนรวมให้ถึงความพ้นทุกข์ได้นั่นเอง

๒) คำว่าอนัตตาในฐานะที่เป็นคำภาษามคธหรือภาษาบาลี สามารถตีความหมายออกไปได้หลายนัย โดยเฉพาะในประโยคที่เป็นพุทธพจน์ คนไทยไม่ใช่คนมคธ จึงไม่

* บทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสนธรรมมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

สามารถที่จะเข้าใจถึงความหมายที่แท้จริงของอนัตตาได้อย่างชัดเจน แม้กลุ่มนักวิชาการส่วนใหญ่ก็ยังไม่มีความแจ่มชัดในเรื่องนี้ เพราะเหตุนี้จึงมีการตีความหมายไปต่าง ๆ กัน ผลของการตีความหมายออกไปต่าง ๆ กัน ก็คือแนวคิดที่ได้จากการตีความแผ่ขยายสู่สังคมวงกว้าง และยึดถือความหมายของอนัตตาทามกันไป ผิดบ้าง ถูกบ้าง

๓) จากการวิเคราะห์ทำให้ทราบว่า ความหมายของอนัตตาควรมี ๓ ความหมาย คือ

๑. อนัตตาใช้ในความหมายเป็นบริบททั่วไป กล่าวคือ ความหมายทั่วไป ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไป ไม่ต้องดูถึงบริบทที่อยู่โดยรอบของอนัตตา ควรให้ความหมายของอนัตตาว่า ไม่ใช่ตัวตน หาแก่นสารมิได้หรือหาตัวตนมิได้ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าอนัตตาในระดับของภาษาคน

๒. อนัตตาใช้ในความหมายเป็นบริบทของคำนามที่เป็นโลกียธรรม เช่น ควรนำไปเป็นบริบทของคำว่าเบญจขันธ์หรือขันธ์ ๕ อันได้แก่ รูปเป็นไม่ใช่ตัวตน เวทนา ไม่ใช่ตัวตน สัญญาไม่ใช่ตัวตน สังขารไม่ใช่ตัวตน วิญญาณไม่ใช่ตัวตน ดังนี้เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้เกมภาษาของอนัตตาก็จะเปลี่ยนไปตามบริบทของเบญจขันธ์ แต่ความหมายหรือคำจำกัดความของอนัตตาไม่ได้เปลี่ยนไป ซึ่งอนัตตาที่ใช้บริบทนี้เป็นบริบทที่ตายตัวไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นอีก ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะ รูปเป็นอนัตตา ฉะนั้นรูปจึงเป็นไปเพื่ออาหาร”

๓. ความหมายของอนัตตาในบริบทของนิพพาน การใช้อัตตาในบริบทนี้ ควรจำแนกถึงระดับของนิพพานที่นำมาเป็นบริบทของอนัตตา ดังนั้น ผู้ใช้ต้องคำนึงถึงนิพพานว่าเป็นนิพพานในระดับที่เป็นโลกียธรรมหรือโลกุตตรธรรม

กล่าวโดยสรุป ความหมายของอนัตตายังไม่มีความแน่นอนตายตัว ทั้งนี้ก็เพราะขึ้นอยู่กับว่าจะนำอนัตตาไปเป็นบริบทของคำใดเป็นสำคัญ ปัญหาสำคัญของอนัตตา คือการเข้าใจด้านภาษาบาลีหรือภาษามคธไม่ตรงกัน การมองที่จุดพื้นฐานของภาษาแห่งอนัตตาส่วนใหญ่มองไปที่คนละประเด็นปัญหาในพุทธปรัชญามองอนัตตาในเชิงญาณวิทยา เพราะมุ่งถึงการเข้าใจสภาวะที่เกื้อกูลกับความรู้เพื่อนำไปจนถึงการบรรลุจุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา แต่นักปรัชญาตะวันตกมองเพียงแค่ระดับความหมายผิวเผิน ดังนั้นจึงมีความต่างกันทางแนวคิดเพราะมีพื้นฐานทางศาสนาต่างกันนั่นเอง

ปริ
แนคว
อธิพร
กามี
ผู้สร
ใน(๑
คนี้
ตั้ง

ตั้ง

—

มข

การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ในการรู้จักตนเอง ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาเล้าจื๊อ*

พระมหานันทวิทย์ ธีรภทฺโท (แก้วบุตรดี)

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ในการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของเล้าจื๊อ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบแนวคิดเกี่ยวกับการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาท กับปรัชญาของเล้าจื๊อ

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทพบว่า ความหมายของคำว่ารู้จักตนเองมี ๔ อย่าง คือ ความหมายทั่วไปที่นักวิชาการนำมาอธิบายเพื่อให้เข้าใจง่าย ความหมายที่ปรากฏในพระวินัย ความหมายที่ปรากฏในพระสูตรทั้งหลาย และความหมายตามที่ปรากฏในพระอภิธรรมเป็นปรมัตถธรรมกล่าวถึง กายจิต เจตสิก รูป และนิพพาน ส่วนคุณค่าการรู้จักตนเองเป็นคุณธรรมความดี ช่วยให้ มีอายุยืน มีทรัพย์ มีกำลัง มีเกียรติยศ รู้จักปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยการอนุเคราะห์ ช่วยเหลือ ผู้อื่นให้ได้ฟังสิ่งที่ดี ทำความเห็นให้ตรง และทำจิตให้ผ่องใส เกี่ยวกับหลักคุณค่าที่เป็น สภาวะธรรมนั้น ทุกคนต้องรู้จักวิธีทำจิตให้สงบ ด้วยการปฏิบัติกรรมฐาน จนรู้แจ้งเห็นจริง ในสภาวะธรรม ส่วนหลักปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทมี ๒ ระดับ คือ (๑) หลักปฏิบัติระดับโลกียะ เป็นหลักการดำเนินชีวิตเพื่อการรู้จักเอาชนะความชั่วด้วยความดี และการรู้จักลักษณะนิสัยคนอื่น โดยการปฏิบัติคุณธรรมในสังคม มีคุณธรรม นักปกครอง คุณธรรมพ่อค้า คุณธรรมครู คุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่ และหน้าที่ที่แต่ละคน ต้องปฏิบัติตนในสังคม (๒) หลักปฏิบัติระดับ โลกุตตระ เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสเริ่ม ตั้งแต่เรียนรู้ไตรสิกขา รู้จักศีล สมาธิ และปัญญา โดยการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเป็นที่สุด

---

* บทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องการรู้จักตนเองในปรัชญาเล่าจื๊อนั้นพบว่า ความหมายของคำว่า การรู้จักตนเอง คือหลักการดำเนินชีวิตอยู่ในธรรมชาติ รู้จักบริโภคอาหาร และรู้จักความดีความชั่ว ลักษณะการรู้จักตนเองนั้นเกิดขึ้นเมื่อเล่าจื๊อเบื่อหน่ายในชีวิตและออกท่องเที่ยวไปชายแดน แล้วเขียนคัมภีร์เต๋า เต็กกิง ให้แก่นายด่าน เกี่ยวกับการปฏิบัติตามหลักการรู้จักตนเองนั้น ได้แก่ หลักการสอนในการดำเนินชีวิตเพื่อเข้าใจกฎเกณฑ์ธรรมชาติ การปฏิบัติตนผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ สำหรับการรู้จักตนเองทางสังคมได้แก่การปฏิบัติคุณธรรมให้เกิดในสังคม อันเป็นการรู้จักตนเองในภาวะแท้จริงสูงสุดก็คือการบรรลุความเป็นเต๋า คือ ความว่างเปล่า "อภาวะ"

จากการศึกษาเปรียบเทียบความหมายคำว่า การรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของเล่าจื๊อพบว่ามีความเหมือนกัน คือสอนให้บุคคลมีการพิจารณาภายในจิต ลักษณะการรู้จักตนเอง มีความแตกต่างกันคือ พุทธปรัชญาเถรวาทเริ่มตั้งแต่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชแล้วค้นพบสัจธรรมซึ่งมีปรากฏในพระไตรปิฎก ส่วนปรัชญาเล่าจื๊อปรากฏเมื่อเล่าจื๊อศึกษาค้นคว้าตำราและสภาพสังคม แล้วเขียนคัมภีร์เต๋า เต็กกิงขึ้นทำให้ คนรู้จักเต๋า คือธรรมชาติ ส่วนคุณค่าของการรู้จักตนเองของทั้งสองฝ่ายมีความแตกต่างกัน ในการดำเนินชีวิต พุทธปรัชญาเถรวาทมีข้อปฏิบัติพื้นฐานคือศีล ๕ ส่วนเล่าจื๊อมีการดำเนินชีวิตอยู่กับธรรมชาติ คุณค่าการรู้จักตนเองในสังคม มีความเหมือนกัน คือ การปฏิบัติ ตนเพื่อสร้างคุณธรรมให้เกิดในสังคม ส่วนคุณค่าการพัฒนาจิตสู่ความหลุดพ้นของทั้งสองนั้น มีความเหมือนกันคือความหลุดแห่งจิต ซึ่งต่างกันเฉพาะการเรียกชื่อและวิธีปฏิบัติ วิธีปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเอง และหลักคำสอนในการดำเนินชีวิตเพื่อตนเอง รวมถึงหลักปฏิบัติตนในสังคม แนวความคิดทั้งสองที่กล่าวมานี้ไม่แตกต่างกัน แต่หลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นต่างกัน ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ๒ ระดับ คือ ระดับโลกียะ และระดับโลกุตตระ คือ "พระนิพพาน" ส่วนการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นของเล่าจื๊อเป็นเพียงภาวะจิตว่างเปล่า ซึ่งเป็นอมตะอยู่ในภาวะธรรมชาติ

เถ
สา
ในตะ
ทั้งต่ำ
ปร

ใน

พ

เพ็

มท

การศึกษาวិเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเกียจคร้าน ในพุทธปรัชญาเถรวาท*

พระมหาขุนทอง เขมสิริ (แก้วสมุห์)

วิทยานิพนธ์นี้ ประสงค์ที่จะศึกษาแนวความคิดเรื่องความเกียจคร้านในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นหลัก เพื่อจะหาข้อสรุปเกี่ยวกับความเกียจคร้านที่ว่า ความเกียจคร้านมีสาเหตุเกิดจากที่ใดบ้าง ก่อให้เกิดความเสื่อมอย่างไร และวิธีการแก้ไขนั้นเป็นอย่างไรในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งงานวิจัยออกเป็น ๕ บท ดังนี้

บทที่ ๑ : กล่าวถึงความสำคัญและความเป็นมาของปัญหาที่จะนำมาศึกษา

บทที่ ๒ : กล่าวถึงแนวคิดทั่วไปเรื่องความเกียจคร้าน และทรรศนะฝ่ายตะวันออกและตะวันตกที่มีแนวคิดเกี่ยวข้องกัน

บทที่ ๓ : กล่าวถึงแนวคิดเรื่องความเกียจคร้านในทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท ทั้งที่ปรากฏในคัมภีร์ และทรรศนะนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา

บทที่ ๔ : กล่าวถึงแนวคิดเรื่องความเกียจคร้านที่มีอิทธิพลต่อสังคมในด้านต่างๆ และการเปรียบเทียบความเกียจคร้านในทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาทกับสำนักปรัชญาอื่นๆ

บทที่ ๕ : กล่าวถึงผลสรุปที่ได้จากการศึกษาวิจัย พร้อมทั้งข้อเสนอแนะในการนำปัญหาที่ยังไม่ได้ศึกษาไปค้นคว้าต่อไป

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ พบข้อสรุปเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องความเกียจคร้านในพุทธปรัชญาเถรวาท ดังนี้

ความเกียจคร้านคือ ความเฉื่อยชา ความท้อแท้ ความประมาท การขาดความเพียรพยายาม การผัดวันประกันพรุ่ง และการอ้างสาเหตุที่จะหลีกเลี่ยงการทำงาน ความ

---

* บทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

เกียจคร้านนั้น มีสาเหตุหรือธรรมชาติเกิดจากสภาพจิตใจและสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดความเกียจคร้าน จิตวิทยาเน้นว่าพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดความเกียจคร้าน ดังนั้น ความเกียจคร้านจึงก่อให้เกิดความเลื่อมหลายประการ ทางแก้ไขคือต้องมีวิธีการและหลักการในการทำลายหรือขจัดความเกียจคร้านให้ถูกต้อง ทรรศนะปรัชญาตะวันออกคือปรัชญาฮินดูเห็นว่า ความเกียจคร้านถือเป็นอุปสรรคต่อการทำหน้าที่ของวรรณะ แต่ปรัชญาฝ่ายตะวันตกคือเจเรอม เป็นธัมม เห็นว่าความเกียจคร้านนั้นเกี่ยวกับความพึงพอใจและความเห็นแก่ตัว ส่วนอิมมานูเอล ค้านท์ เห็นว่าความเกียจคร้านนั้นเกิดจากอำนาจฝ่ายชั่วคืออารมณ์ความรู้สึก ความปรารถนา ซึ่งเป็นการทำที่ผิดต่อหน้าที่คือกฎศีลธรรม

ความเกียจคร้านในพุทธปรัชญามีสาเหตุเกิดจากจิตใจ เพราะถูกกิเลสครอบงำ และแสดงพฤติกรรมทางกายเพราะมีสิ่งแวดล้อมบางอย่างควบคุมไว้ ทฤษฎีความรู้ในพุทธปรัชญาช่วยให้ทราบเกี่ยวกับความเกียจคร้าน ความเกียจคร้านนั้นปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์อื่นๆ ได้แก่ ความเกียจคร้านในอบายมุข ๖ ประการ กุสืตวัตถุ และทางแห่งความเลื่อมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความเกียจคร้าน เช่น อกุศลมูล ความประมาท และนิรวรณ ๕ ประการ เป็นต้น ทางแก้ไขคือความเพียร อารัมภวัตถุ และทางแห่งความเจริญที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความเพียร การประพฤติกความเกียจคร้านนั้นเป็นทางนำไปสู่ความเลื่อมต่อการศึกษา การงาน และวิถีชีวิตในสังคัม ความเกียจคร้านทำให้คนยากจน ทำให้คนพลาดหวัง ทำให้คนตกทุกข์ได้ยาก และสังคัมติเตียน และเกณฑ์ที่จะใช้ตัดสินความเกียจคร้านนั้น ให้วินิจฉัยโดยดูที่เจตนาหรือแรงจูงใจเป็นเกณฑ์หลัก และให้ดูที่ผลของการกระทำเป็นเกณฑ์รอง

การศึกษาวิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญห้อัตวินิบาตกรรม ตามแนวพุทธจริยศาสตร์*

พระธิติวุฒิ จันทโสภโณ (หมั่นมี)

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญห้อัตวินิบาตกรรมตามแนวพุทธจริยศาสตร์” มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้ คือ เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับปัญห้อัตวินิบาตกรรมตามทฤษฎีของพุทธจริยศาสตร์ โดยเน้น สาเหตุ และวิธีการป้องกันแก้ไขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ โดยการศึกษาค้นคว้าในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องับเรื่องนี้รวมถึงศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวกับอัตวินิบาตกรรม ในเชิงวิชาการด้านอื่น ผลการศึกษาพบคำตอบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างน่าสนใจ ดังต่อไปนี้

การศึกษาเกี่ยวกับความหมายและทฤษฎีของอัตวินิบาตกรรมพบว่า อัตวินิบาตกรรมนั้น หมายถึง การที่บุคคลใด บุคคลหนึ่ง “จงใจ” ทำร้ายตัวเองด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง และวิธีการนั้นได้ส่งผลให้เขาตายตามที่ตัวเองต้องการ

จากการศึกษาพุทธจริยศาสตร์เรื่องอัตวินิบาตกรรมพบว่ามีสาเหตุต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ สาเหตุจากครอบครัว พุทธจริยศาสตร์ได้วางหลักให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ กล่าวคือ สามเณร มีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของครอบครัวให้ความอบอุ่นแก่สมาชิก และสร้างความมั่นคงในครอบครัว ภรรยา มีหน้าที่บริหารทรัพย์ที่สามเณรหามาได้ในกิจการที่สมควรและเป็นใหญ่ในการดูแลบ้าน ส่วนลูกก็ทำหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดามารดาและมีความประพฤติที่ดี เป็นต้น สาเหตุจากสภาพเศรษฐกิจ ต้องรู้จักพอใจในสิ่งที่ตนมี ไม่พยายามขวนขวายในสิ่งที่ตนไม่

---

* บทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

สามารถหามาได้จนมากเกินไป สมองตึงจากสภาพร่างกาย มีการป้องกันแก้ไขหลายวิธี กล่าวคือ กรณีร่างกายเกิดเจ็บป่วยมีการรักษาโดยกรใช้ยาก็ได้ แต่บางครั้งจำเป็นต้องรักษา โดยการใช้สมาธิบำบัด เช่น พระพุทธเจ้าตรัสว่า พราหมณ์ พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมให้ฟัง จึงหายจากการอาพาธนั้นได้ ส่วนคนที่ทุกข์จากสภาพจิตใจ ต้องปรับสภาพจิตใจให้เข้าใจ ความเป็นไปของชีวิตและโลกว่า ทุกสิ่งต้องเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ กล่าวคือ พยายามพิจารณาให้ เห็นถึงกฎไตรลักษณ์ คือ ทุกสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นต้องดับลงด้วยได้ความจริง ๓ ประการคือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และการไม่สมารถบังคับสิ่งเหล่านั้นให้อยู่ในอำนาจของตน ได้ เมื่อพิจารณาได้เช่นนี้แล้วก็จะสามารถแก้ปัญหาที่เกิดจากสภาพจิตใจได้

จากการศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวกับการทำอัตวินิบาตกรรม พบว่า มี ๔ ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีทางสังคม เห็นว่า การที่บุคคลมีข้อกำหนดทางสังคมมากเกินไปหรือน้อยเกินไปจะ นำไปสู่ความกดดันและทำให้หาทางออกโดยการทำอัตวินิบาตกรรมในที่สุด ทฤษฎีจิต วิเคราะห์ คิดว่า ผู้ทำอัตวินิบาตกรรมมีความก้าวร้าวภายในจิตใจ และมักเป็นคนที่มีการ สูญเสียบุคคลที่ตนรักมากจึงทำให้ตัดสินใจทำอัตวินิบาตกรรม ทฤษฎีเมินนิงเจอร์ อธิบายว่า การทำอัตวินิบาตกรรมมีสาเหตุมาจากแรงกระตุ้น ๓ ประการ กล่าวคือ แรงกระตุ้นที่มีความต้องการฆ่า แรงกระตุ้นที่มีความต้องการถูกฆ่า และแรงกระตุ้นที่มีความต้องการตาย ทั้งสามเป็นแรงกระตุ้นหลักที่ทำให้คนทำอัตวินิบาตกรรม และทฤษฎี จิตพลวัต คิดว่าการสูญเสียคนรัก สูญเสียสถานะทางสังคมหรือสูญเสียทรัพย์สิน เงินทองอย่างกะทันหัน เป็นเหตุให้ทำอัตวินิบาตกรรมได้เช่นกัน

นักปรัชญามีทฤษฎีเกี่ยวกับอัตวินิบาตกรรม แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่ คัดค้านการทำอัตวินิบาตกรรมทุกกรณี กลุ่มนี้โดยภาพรวมแล้วเป็นกลุ่มของศาสนา และ กลุ่มของนักปรัชญาศาสนา ซึ่งมีความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่า การทำอัตวินิบาตกรรมนั้น เป็นการทำให้ผิดต่อพระเจ้า ผิดต่อสังคม และผิดต่อตนเอง

กลุ่มที่ ๒ เห็นว่า การทำอัตวินิบาตกรรม เป็นสิทธิที่ทุกคนสามารถทำได้หากไม่ พอใจในร่างกายและความเป็นอยู่ของตนการเลือกนั้นมิได้เป็นการผิดต่อตนเองผิดต่อสังคม และผิดต่อพระเจ้าแต่ประการใด

อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างเจดีย์ ในสมัยสุโขทัย*

นายพิบูลย์ ลี้มพานิชย์

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร (Documentary research) โดยมีวัตถุประสงค์หลักของการศึกษาดังนี้ คือ ๑. เพื่อศึกษา การกำเนิดและพัฒนาก่อ การสร้างเจดีย์ในพระพุทธศาสนา ๒. เพื่อศึกษาอิทธิพลของ พระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัย ๓. เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างเจดีย์ ในสมัยสุโขทัยที่ได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ผลการวิจัยพบว่า การสร้างเจดีย์นั้นมีมาก่อนสมัยพุทธกาล โดยมีต้นกำเนิดมา จากประเพณีการเผาศพ และเก็บอัฐิไว้เคารพบูชาของพวกอารยันที่นับถือศาสนาพราหมณ์ เจดีย์ที่สร้างขึ้นในยุคแรก ๆ จะทำเป็นเนินดินและบรรจุอัฐิของผู้ที่เคารพนับถือไว้ภายใน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงนำประเพณีการฝังอัฐิของพวกอารยันมาปรับใช้ในทางพระพุทธศาสนา และการสร้างเจดีย์ในพระพุทธศาสนาก็เป็นพุทธประสงค์โดยตรง เป็นประเพณีนิยมที่ สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการสักการบูชา ต่อมาประเพณีการสร้างเจดีย์ในพระพุทธ ศาสนา ได้แพร่หลายจากอินเดียไปยังประเทศต่าง ๆ ที่สำคัญได้แก่ ศรีลังกา เพราะเป็น ประเทศใกล้เคียงที่มีรูปแบบการสร้างเจดีย์ที่คล้ายกับอินเดีย ซึ่งประเทศไทยก็ได้รับ พระพุทธศาสนาจากทั้งอินเดียและศรีลังกาการที่พระพุทธศาสนาได้เข้าสู่ประเทศไทยนั้น จากหลักฐานในคัมภีร์มหาวงศ์พบว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ครั้งแรก เป็นพระพุทธศาสนานิกายหินยาน เมื่อคราวที่พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย ได้ส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ ๙ สาย หนึ่งในบรรดา ๙ สาย นั้นก็คือสุวรรณภูมิ ซึ่งสันนิษฐานว่าได้แก่ภาคกลางของไทยและภาคใต้ของพม่า

* บทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

หลังจากนั้นในสมัยสุโขทัย พระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ได้เข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทยและมีอิทธิพลต่อกษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัยทั้งประชาชนในอาณาจักรสุโขทัยเป็นอย่างมาก ทำให้ประเพณีการสร้างเจดีย์ในพระพุทธศาสนาได้รับความนิยมในกลุ่มชนชาวไทยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา โดยมีรูปแบบการสร้างเจดีย์ที่คล้ายกับเจดีย์ ที่ศรีลังกา คือ มีลักษณะเป็นรูปครึ่งหนึ่งของรูปทรงกลม ซึ่งในประเทศไทยนิยมเรียกว่าทรงระฆังหรือทรงลังกา รูปแบบการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัยได้ส่งอิทธิพลต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยต่อมาจนกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีที่นิยมประพฤติปฏิบัติของสังคมไทยสืบมาจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาในครั้งนี้ ยังพบว่าได้มีการตีความเกี่ยวกับแนวคิดการออกแบบเจดีย์ไว้หลายแนวคิด โดยแบ่งออกเป็น ๒ แนวคิดหลัก คือ

๑. แนวคิดการออกแบบเจดีย์ตามหลักพระพุทธศาสนา พบว่าได้มีการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาตีความส่วนประกอบต่าง ๆ ของเจดีย์

๒. แนวคิดการออกแบบเจดีย์ตามหลักศาสนาพราหมณ์ โดยมีการตีความตามหลักความเชื่อและคัมภีร์ต่าง ๆ ในศาสนาพราหมณ์ เช่น คัมภีร์วิษณุปุราณะ กวีนิพนธ์มหาภารตะ

ศึกษาขั้นตอนการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุพระนิพพาน ที่ปรากฏในคณกโมคคัลลานสูตร*

นางณัชชา ธารสนธยา

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ เพื่อศึกษาความเป็นมา รูปแบบ โครงสร้าง และเนื้อหาของคณกโมคคัลลานสูตร เพื่อศึกษาขั้นตอนการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุพระนิพพานที่ปรากฏในคณกโมคคัลลานสูตร และเพื่อประยุกต์ขั้นตอนการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุพระนิพพานที่ปรากฏในคณกโมคคัลลานสูตรมาใช้ในการพัฒนาชีวิต

ผลการวิจัยพบว่า ความเป็นมา รูปแบบ โครงสร้าง และเนื้อหาของคณกโมคคัลลานสูตรมีความสมบูรณ์แบบที่สุคในการบรรลุธรรม ส่วนขั้นตอนการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุพระนิพพานที่ปรากฏในคณกโมคคัลลานสูตร เหมาะกับภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเสขะผู้ที่ยังต้องศึกษา ได้แก่พระอรหันต์ที่ยังไม่บรรลุอรหัตตผล แต่สำหรับพระอรหันตชีนาสพ ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุขในปัจจุบันและเพื่อสติสัมปชัญญะ

ขั้นตอนการศึกษา การปฏิบัติ และการประยุกต์ใช้มีดังนี้

๑. ผู้ปฏิบัติต้องเป็นผู้มีศีล สำรวมในปาติโมกขสังวร มีกายวาจาปิดกั้น โดยไม่ล่วงละเมิดสิกขาบท พรั่งพร้อมด้วยการเป็นอยู่ที่มีศีลสมบูรณ์ตามสภาพของตน ไม่ไปในสถานที่ที่ไม่ควรไป ควรไปในสถานที่ที่ควรไป เห็นโทษเล็กน้อยเป็นโทษใหญ่ สมาทานและศึกษาสิกขาบททุกข้อโดยไม่มีส่วนเหลือ

๒. ผู้ปฏิบัติต้องเป็นผู้คุ้มครองอินทรีย์ทั้งหลาย มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อตากระทบรูป หูกระทบเสียง จมูกกระทบกลิ่น ลิ้นกระทบรส กายถูกต้องโผฏฐัพพะ ใจถูกต้องธรรมารมณ์ ต้องปฏิบัติตนเพื่อปิดกั้นอินทรีย์นั้น ๆ ด้วยสติ เมื่ออารมณ์เหล่านั้นมา กระทบแล้ว ถ้าผู้ปฏิบัติเกิดความพอใจ ความไม่พอใจ หรือความเฉย (เฉลอสติ) ก็ให้รู้ชัดสภาพนั้น ๆ ว่า เป็นสภาพหยาบอาศัยกันและกันเกิดขึ้น โดยมีสิ่งทีละเอียดประณีต คืออุเบกขา ดังนั้น ความพอใจ ความไม่พอใจ และความเฉยที่เกิดขึ้นแล้วจะดับไปทันที อุเบกขาย่อมดำรงมั่น

* บทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

๓. ผู้ปฏิบัติต้องเป็นผู้ประมาณในการบริโภค พิจารณาโดยแยกคายแล้ว รับประทานอาหาร เป็นการกำหนดประโยชน์ในการกลืนกินว่า ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง เพื่ออวดมั่งคั่งอยู่ได้แห่งกายนี้ เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้ เพื่อกำจัดความเบียดเบียนเพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดเห็นว่า เราจักกำจัดเวทนาเก่า และจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ทั้งนี้ความดำเนินไปของกาย ความไม่มีโทษ และการอยู่ ผาสุกจักมีแก่เรา

๔. ผู้ปฏิบัติต้องเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่องทั้งกลาง วันและกลางคืน เพื่อชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมอันเป็นเครื่องขัดขวางทั้งหลาย ด้วยการ เติบจงกรม ด้วยการนั่งสมาธิ ในมัชฌิมยามแห่งราตรีในอนุดุจราชสีห์โดยข้างเมืองขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า โดยกำหนดว่าจะลุกขึ้นในปัจฉิมยามแห่งราตรี เพื่อชำระจิตให้บริสุทธิ์ ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งสมาธิ

๕. ผู้ปฏิบัติต้องเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ รู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหยียดดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังขมาฏี บาตร และจีวร การตีม การฉ้น การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง (ไม่มีการใดเลยที่ไม่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ)

๖. ผู้ปฏิบัติต้องเป็นผู้พักอยู่ ณ เสนาสนะอันเจียบสงบ คือ ป่าไม้ โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ที่แจ้ง ที่ลอมฟาง ภายหลังรับประทานอาหารเสร็จแล้ว นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรงดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ละนิวรณ ๕ ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้จิต เสร้าหมองบั่นทอนกำลังปัญญา

๗. ผู้ปฏิบัติเมื่อละนิวรณ ๕ ได้แล้วจึงเป็นผู้สงัดจากกามและอกุศลธรรม ทั้งหลาย และเข้าปฐมฌานถึงจตุตถฌาน

การจะบรรลุพระนิพพานหรือไม่ อยู่ที่การปฏิบัติตามขั้นตอนที่พระพุทธองค์ ทรงบัญญัติไว้ หากเดินทางตรงกันข้าม โดยไม่มีศีล ไม่เคารพอย่างจริงจังในสิกขา ไม่คุ้มครองอินทรีย์ทั้งหลาย ไม่รู้ประมาณในการบริโภค ไม่ประกอบความเพียร เครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง ไม่มีสติสัมปชัญญะ เป็นผู้นำใน โลกกมณธรรม ทอดธุระใน ปวิเวก มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตกวัดแกว่ง ปัญญาที่บเป็นดังคนหนวกและคนใบ้ คือหลงทาง ผิดทางไม่ทำตามคำพร่ำสอน ผู้ปฏิบัติย่อมไม่บรรลุพระนิพพานแน่นอน

การศึกษาบทบาทในการสอนธรรมของ อนุศาสนาจารย์กองทัพบก*

พันเอก บุญยัง ศรีสมพงษ์

การศึกษาเรื่องบทบาทในการสอนธรรมของอนุศาสนาจารย์กองทัพบก มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนาการของอนุศาสนาจารย์ ๒. เพื่อศึกษาหลักธรรมและวิธีการสอนธรรมของอนุศาสนาจารย์ และ ๓. เพื่อศึกษาบทบาทของอนุศาสนาจารย์ในสังคมไทย

ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เป็นผู้พระราชทานกำเนิดอนุศาสนาจารย์คนแรก คือ อำมาตย์ตรีพระธรรมนิเทศทวยหาญ (อยู่ อุดมศิลป์) โดยมีพระประสงค์จะส่งอนุศาสนาจารย์ไปปฏิบัติหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ปลุกปลอบใจทหารยามอยู่ห่างไกลบ้านเมืองในราชการสงครามร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร ณ ทวีปยุโรป ในสงครามโลก ครั้งที่ ๑ พ.ศ.๒๔๖๑ เมื่ออนุศาสนาจารย์ปฏิบัติหน้าที่ราชการเสร็จตามพระราชประสงค์แล้วกลับมาสู่ประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้ตั้งกองอนุศาสนาจารย์ขึ้น เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๖๒ นับถึงปัจจุบัน กองอนุศาสนาจารย์ มีอายุครบ ๘๗ ปี

วิธีการสอนธรรมของอนุศาสนาจารย์กองทัพบก ได้ยึดหลักการสอน ๔ แบบ คือ การอบรมศีลธรรม การสอนเชิงวิชาการ การสนทนาธรรม และการตั้งปัญหาถาม อย่างไรก็ตาม อนุศาสนาจารย์ก็ได้ใช้หลักการสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า ๔ ส. เข้าประกอบด้วย คือ สันตัสสนา สอนแจ่มแจ้ง สมาทปนา สอนจับใจ สมุตเตชนา สอนให้กล้าหาญ และสัมปหังสนา สอนให้รำเริง

---

* บทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสนธรรมมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

บทบาทของอนุศาสนาจารย์กองทัพในสังคมไทย โดยสรุปมี ๒ อย่าง คือ บทบาทในหน่วยทหาร กับบทบาทนอกหน่วยทหาร บทบาทของอนุศาสนาจารย์ในหน่วยทหารนั้นหน้าที่หลักคือ การสอน/การอบรมศีลธรรมทหารในหน่วยทหารที่ตนประจำการอยู่ รวมทั้ง การสอนวิชาการศาสนาและศีลธรรมในโรงเรียนเหล่าต่าง ๆ ของทหาร หน้าที่รองคือ การเป็นพิธีกรปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาให้แก่หน่วยทหารและกำลังพลทุกคน การไปเยี่ยมเยียนทหารที่เจ็บป่วยที่โรงพยาบาลและที่บ้าน การเป็นที่ปรึกษาปัญหาด้านจิตใจของทหารและครอบครัว การเป็นที่ปรึกษาข้อขัดข้องการด้านศาสนาและขวัญทหารของผู้บังคับบัญชา และการดำเนินการสอนศีลธรรมในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์เพื่อสอนศาสนาและศีลธรรมแก่เยาวชนลูกหลานที่ทหารและประชาชนใกล้เคียง

ส่วนบทบาทนอกหน่วยทหารนั้น อนุศาสนาจารย์ได้ไปบรรยายหรืออภิปรายธรรมและเป็นพิธีกรปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาให้แก่หน่วยราชการ รัฐวิสาหกิจ และองค์กร ด้านศาสนาต่าง ๆ ตามที่เชิญมา เช่น วัด โรงเรียน กรมการศาสนา กรมราชทัณฑ์ พุทธสมาคม สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ และคณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติ

ศึกษาวิเคราะห์ปัญจมหาบริจาที่ปรากฏในคัมภีร์

พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท*

นาวาเอก กานต์ ประทุมทอง

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญจมหาบริจาที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา บทบาทของพระโพธิสัตว์กับปัญจมหาบริจา และปัญจมหาบริจาในฐานะเป็นธรรมสนับสนุนให้บรรลुพระโพธิญาณว่าเป็นคุณธรรมสำคัญเพียงไหนที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญเพื่อตรัสรู้พระโพธิญาณ โดยศึกษาเฉพาะการบำเพ็ญปัญจมหาบริจาของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน

ผลการวิจัยพบว่า ปัญจมหาบริจาคือ บริจาคทรัพย์ บริจาคบุตรธิดา บริจาคภรรยา บริจาคอวัยวะและบริจาคชีวิต คำว่า ปัญจมหาบริจา มิได้ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่ได้กล่าวถึงพระชาติต่าง ๆ ที่พระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติทรงบำเพ็ญบารมีอันนับเนื่องในปัญจมหาบริจา ส่วนคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาท่านได้กล่าวถึงปัญจมหาบริจาว่ามีความสำคัญยิ่งกับพระโพธิสัตว์ ถึงกับแยกกันไม่ได้ทั้งคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติต่าง ๆ เพื่อบริจาคทรัพย์มากกว่าการบริจาคข้ออื่น ๆ ส่วนคัมภีร์ฎีกามีได้กล่าวแยกประเภทไว้เช่นนั้น แต่ได้กล่าวโดยรวมไว้ว่าปัญจมหา บริจาคเป็นคุณธรรมสำคัญที่พระโพธิสัตว์จะขาดเสียมิได้

ท่านเป็นก้าวแรกแห่งการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์จะบำเพ็ญบารมีข้อนี้เป็นพิเศษ โดยท่านแยกประเภทแห่งทานบารมีหรือปัญจมหาบริจาที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญออกเป็น ๓ ระดับ คือ ๑. การสละทรัพย์วัตถุสิ่งของภายนอก เป็นทานบารมี ๒. การสละอวัยวะ เลือด เนื้อ เป็นทานอุปบารมี ๓. การสละชีวิต เป็นทานปรมัตถบารมี พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญทานบารมีอันนับเนื่องในปัญจมหาบริจา มาโดยตลอดทุกภพทุกชาติจวบจนพระชาติสุดท้ายที่เป็นพระเวสสันดร

* บทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสนกรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

การศึกษาหน้าที่ของผู้ปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเถรวาท*

นาวาตรี ธงธร หาชัย

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหน้าที่ของผู้ปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเน้นการทำหน้าที่ของผู้ปฏิบัติระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสังฆวิहारิก อาจารย์กับอันตวาสิก และหน้าที่ของผู้ปฏิบัติที่อุบาสกอุบาสิกาได้กระทำแก่พระสงฆ์ และศึกษาบุคคลผู้เป็นตัวอย่าง ในการทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติ คือ พระอานนท์เถระ อนาถบิณฑิกเศรษฐี หมอชีวกโกมารภัจ และนางวิสาขามหาอุบาสิกา

ผลการวิจัยพบว่า การทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติมีความเป็นมาตั้งแต่พระโพธิสัตว์เสด็จออกผนวชบำเพ็ญเพียรอยู่ได้มีปัญจวัคคีย์คอยปรนนิบัติรับใช้ เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง มีผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนามากขึ้นตามลำดับ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ มีพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ และทรงกำหนดข้อปฏิบัติต่อกันและกัน คือ การทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติ

การทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติของอุบาสกอุบาสิกาที่ได้กระทำต่อพระสงฆ์ มีความเป็นมาพร้อมกับพระพุทธศาสนาแผ่เข้าไปถึง การทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติพระสงฆ์มีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อให้พระอุปัชฌาย์อาจารย์ได้รับความสะดวก ส่วนผู้ทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติก็หวังเพื่อให้พระอุปัชฌาย์อาจารย์อบรมสั่งสอน และนอกจากนั้นพระสงฆ์ต้องช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกัน ตามที่พระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้ การทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติของอุบาสกอุบาสิกาที่ได้กระทำต่อพระสงฆ์เพื่อให้พระสงฆ์ได้รับความสะดวก และเพื่อจะได้รักษาศีลปฏิบัติธรรม ตามคำแนะนำของพระสงฆ์

---

* บทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

บุคคลที่เป็นตัวอย่างในการทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติ คือ พระอานนท์ ท่านได้ทำหน้าที่ด้วยความเสียสละและคล้อยตาม ไม่หวังผลประโยชน์ เป็นผู้มีความเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้าได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ทำหน้าที่ปฏิบัติ ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง เอาใจใส่ต่อการบำรุงพระพุทธศาสนา ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติ พระสงฆ์ท่านได้กระทำอย่างดียิ่งจนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศกว่าอุบาสกทั้งหลายในการถวายทาน นางจิสสาขามหาอุบาสิกา ท่านเป็นผู้เอาใจใส่ในการทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ เช่น ถวายผ้าอาบน้ำฝน ถวายข้าวยาคุย รักษาโรค เป็นต้น เป็นผู้ชวนชวนในการบริจาคทานเป็นอย่างมากจนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศกว่าอุบาสิกทั้งหลายด้านการถวายทาน หมอชีวกโกมารภัจ ท่านเป็นตัวอย่างในด้านการแพทย์ เป็นหมอผู้ยิ่งใหญ่ตลอดกาลเป็นคนดี เอาใจใส่ในการทำหน้าที่ ผู้ปฏิบัติพระสงฆ์ด้วยการถวายการรักษาพยาบาลพระสงฆ์ เป็นหมอประจำพระพุทธเจ้า เป็นอุบาสกผู้ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่มีศีลธรรมและจริยธรรมอย่างสมบูรณ์

การประยุกต์ใช้หน้าที่ผู้ปฏิบัติในสังคมปัจจุบัน เป็นประโยชน์แก่ปัจเจกบุคคล และ ในระดับกว้าง ฝ่ายสถาบันพระสงฆ์เริ่มตั้งแต่ในอาวาสเดียวกันขยายออกไปยังองค์กรสงฆ์ทั้งหมดตามโครงสร้างการปกครองของคณะสงฆ์โดยให้มีความเคารพปฏิบัติชอบต่อกันตามฐานะ

ส่วนฝ่ายคฤหัสถ์เริ่มตั้งแต่สังคมหน่วยย่อยที่สุดตามระบบโครงสร้างทางสังคม คือ ครอบครัว จนถึงเครือญาติ ชุมชน หมู่บ้าน หรือสังคมส่วนอื่น ๆ ที่มีขนาดใหญ่ให้มีการทำหน้าที่ของตนเอง อย่างถูกต้องเหมาะสมก็จะอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก

การศึกษาเชิงวิเคราะห์กำเนิดและพัฒนากาสิกษุณีสงฆ์ ในประเทศเกาหลี : ศึกษาเฉพาะกรณีนิกายโซกาย*

นางสาวเมลดา จิมนาม

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาค้นคว้าเรื่อง กำเนิดและพัฒนากาสิกษุณีในประเทศเกาหลีใต้ โดยศึกษาเฉพาะกรณีนิกายโซกายในประเทศเกาหลีใต้ โดยเริ่มจากกาสิกษุณีตั้งแต่ครั้งพุทธกาลนิกายดั้งเดิม (เถรวาท) มีความเป็นมาอย่างไร ตลอดจนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของกาสิกษุณีจากอินเดียสู่ศรีลังกา เข้ามาในประเทศไทยจนพระพุทธานามหายานเริ่มรุ่งเรืองและเป็นปึกแผ่นในดินแดนของประเทศเกาหลีใต้ จนได้ชื่อว่าเป็นกาสิกษุณีสงฆ์ที่มีระบบ แบบแผน มีความก้าวหน้า ที่ดีที่สุดเทียบเท่ากาสิกษุ

ในการศึกษา ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อการศึกษาออกเป็น ๕ บท ดังนี้

- บทที่ ๑ ว่าด้วยโครงสร้างของวิทยานิพนธ์
- บทที่ ๒ กำเนิดกาสิกษุณีสงฆ์สมัยพุทธกาลและสมัยหลังพุทธกาล
- บทที่ ๓ พระพุทธานามหายานในเกาหลีใต้
- บทที่ ๔ กำเนิดและพัฒนากาสิกษุณีสงฆ์ในเกาหลีใต้
- บทที่ ๕ บทสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาในเรื่องนี้พบว่า เส้นทางกาสิกษุณีสงฆ์ถือกำเนิดขึ้นในสมัยพุทธกาลในประเทศอินเดียมีความเจริญรุ่งเรืองมาตลอดพุทธกาล หลังพุทธปรินิพพานพระพุทธานามหายาน ถูกแบ่งออกเป็น ๒ นิกายใหญ่ ๆ คือ นิกายเถรวาท (ดั้งเดิม) และนิกายมหายาน การเผยแผ่ พระพุทธานามหายานยังคงดำเนินการต่อไป โดยพุทธบริษัท ๔ อันได้แก่ กสิกษุ กสิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพุทธศตวรรษที่ ๓ กสิกษุณีสงฆ์ในพระพุทธานามหายานดั้งเดิม ทำพิธี

---

* บทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

บวชให้กับสตรีชาวศรีลังกา ภิกษุณีสงฆ์ได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ในประเทศศรีลังกาหลายร้อยปี จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ศาสนาฮินดูได้ทำการกวาดล้างภิกษุ และภิกษุณี ของ พระพุทธศาสนาจนหมดไปจากแผ่นดินศรีลังกา

ก่อนการสูญสิ้นวงศ์ภิกษุณีสงฆ์ศรีลังกา พบว่าประเทศจีนรับเอาเชื้อสายของ ภิกษุณีสงฆ์ศรีลังกาเข้ามาเพื่อให้สมบุญตามพระอริยสงฆ์ภิกษุณีสงฆ์ศรีลังกาเดินทางโดย เรือมาทำพิธีบวชให้กับภิกษุณีจีน (ภิกษุณีสงฆ์จีนมีอยู่ก่อนแล้ว บวชโดยภิกษุฝ่ายเดียว) ในช่วงเวลาดังกล่าว พระพุทธศาสนาเริ่มมีบทบาทมากกับวิถีชีวิตของชาวจีน

ในมุมมองของเส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาภิกษุณีสงฆ์ในประเทศเกาหลีใต้ น่าจะมีกำเนิดที่คล้ายกับภิกษุณีสงฆ์จีน โดยเริ่มจากบวชจากภิกษุฝ่ายเดียว ซึ่งมาจากจีน และ อินเดีย แล้วก็ค่อยพัฒนาจนเต็มรูปแบบ (บวชโดยสงฆ์ ๒ ฝ่าย) เท่าที่หลักฐานที่ค้นได้ พบว่า ภิกษุณีองค์แรกที่เป็นทางการอยู่ในอาณาจักรซิลล่า (เป็น ๑ ใน ๓ อาณาจักร โบราณของเกาหลี) พระพุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลต่อชาวเกาหลี ในช่วงของการเป็น อาณาจักรทั้ง ๓ ได้แก่ แพกเจโคกูเรียว และซิลล่า ก่อนการเข้ามาของพระพุทธศาสนา ลัทธิชามานเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวเกาหลี (เป็นลัทธิคนทรงคล้ายประเทศไทย)

ภิกษุณีสงฆ์ในเกาหลีใต้ในช่วงพันกว่าปีที่ผ่านมา มีทั้งยุครุ่งเรือง และยุคมีดมน ผ่านอุปสรรคมาจนถึงในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาหายานนิกายโซกาย ที่มี ระบบการดำเนินชีวิตในวัดที่เข้มงวดและเคร่งครัด มีการศึกษาสูง วัฒนธรรมการทำ สมาธิชอน ที่มีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง ความรักและเคารพของลูกศิษย์ที่มี ต่ออาจารย์ ความรักของอาจารย์ที่มีต่อศิษย์ เสมือนมารดาและลูก

การนำเสนอชีวิตของนักบวชหญิงในพระพุทธศาสนาชอนของประเทศเกาหลีทั้ง ในประวัติศาสตร์และในสมัยปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของความเป็นสตรี ที่มี ชีวิตเพื่ออนุรักษ์พระพุทธศาสนาโดยบวชซึ่งเป็นอีกบทบาทหนึ่งที่สตรีเกาหลีเลือก ชีวิต ของเธออุทิศให้กับการฝึกปฏิบัติสมาธิ การเรียนพระสูตรและทำงานรับใช้สังคม โดยมี คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลักในการดำเนินชีวิต

วารสาร บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์

ISSN 1905-1603 ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๐

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อส่งเสริมการผลิตผลงานทางวิชาการและงานวิจัยด้านพระพุทธศาสนาและปรัชญา
๒. เพื่อให้บริการทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและปรัชญาแก่สังคม
๓. เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและปรัชญา
๔. เพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ปรึกษา

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศ.ดร. พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), รศ.ดร.
พระวิสุทธิภัทรธาดา (ประสิทธิ์ พุทฺธมฺรฺสี), ดร. พระมหาโกวิทย์ สิริวณฺโณ
พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ, รศ.ดร. พระศรีสิทธิมนี (พล อากาศโร), ดร.
ศ.พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ ศ.พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ
ศ.ดร. จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ ผศ. ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ
รศ. ดร.สมภาร พรหมทา Dr. John Giordano
Mr. Kevin O'Sheehan

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจบทความ

รศ.บำรุง สุขพรรณ
รศ.ดร. วัชระ งามจิตเจริญ
ดร.วีรชาติ นิมนงค์

บรรณาธิการ

นายรังษี สุหนัด

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

นายสังวร อ่อนสนิท

นายอุดม จันทิมา

บรรณาธิการบริหาร

นายประพันธ์ ศุภษร

กองบรรณาธิการ

พระสุธีธรรมมานุวัตร(เทียบ สิริธมาโณ), ผศ.ดร.

พระครูปลัดสุวัฒนวิจิตรคุณ(ไสว โชติโก)

พระมหาไพรัช ธรรมทีโป

พระมหากฤษณะ ตรุโณ, ดร.

พระมหาบุญช่วย สิริธโร, ดร.

พระครูปลัดสุกันยา อรุโณ

พระมหาสุทัศน์ ติสฺสรวาทิ

พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร

พระมหาหรรษา ธรรมหาโส, ดร.

พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสุสี

พระมหาราชัน จิตตปาโล

พระมหาดนัยพัชร์ คมภีรปณโณ

พระครูใบฎีกาสันน ทयरโกโซ

ผศ. ดร.สุรพล สุยะพรหม

ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

เจ้าของ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทร. ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐, โทรสาร. ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, e-mail: grads@mcu.ac.th

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด

๕๔/๖๗, ๖๘, ๗๑, ๗๒ ซอย ๑๒ ถนนจรัญสนิทวงศ์

แขวงท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐

โทร. ๐-๒๘๖๔-๐๔๓๔-๕, ๐-๒๔๑๒-๓๐๘๗, ๐-๒๔๑๒-๕๕๙๑

๐-๑๕๒๓-๘๘๒๕, ๐-๑๘๓๖-๘๔๑๘ โทรสาร ๐-๒๘๖๔-๓๕๔๐

E-mail : sahadham@hotmail.com

ใบสมัครสมาชิกวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์

ชื่อ.....นามสกุล/ฉายา.....บ้านเลขที่.....ถนน.....

ซอย.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์.....โทรสาร.....email.....

ระบุประเภทสมาชิก (ค่าจัดส่งฟรี)

- สมาชิก ๑ ปี ๔ ฉบับ ๔๐๐ บาท
- สมาชิก ๒ ปี ๘ ฉบับ ๘๐๐ บาท
- สมาชิก ๓ ปี ๑๒ ฉบับ ๑,๒๐๐ บาท
- สมาชิก ๔ ปี ๑๖ ฉบับ ๑,๖๐๐ บาท
- สมาชิก ๕ ปี ๒๐ ฉบับ ๒,๐๐๐ บาท

ขอเริ่มเป็นสมาชิกตั้งแต่ฉบับที่.....เดือน.....พ.ศ.....ถึงฉบับที่.....

เดือน..... พ.ศ.....พร้อมทั้งแนบรณาคัด/ตัวแลกเงิน จำนวน.....บาท

วิธีชำระค่าสมัครเป็นสมาชิกมี ๒ แบบ

๑. ธนาคัตติ/ตัวแลกเงิน ส่งจ่าย ปณ. หน้าพระลาน ในนาม อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แล้วส่งพร้อมใบสมัครมาที่ คณะบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

๒. โอนเงินเข้าบัญชีออมทรัพย์ ธนาคารทหารไทย สาขาราชดำเนิน เลขที่บัญชี ๐๐๒-๒-๗๗๗๖๒-๗ ชื่อบัญชี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แล้วส่งหลักฐานการโอนเงิน (Slip Pay In) พร้อมใบสมัครมาที่ คณะบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

